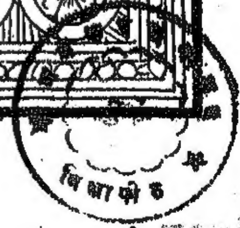

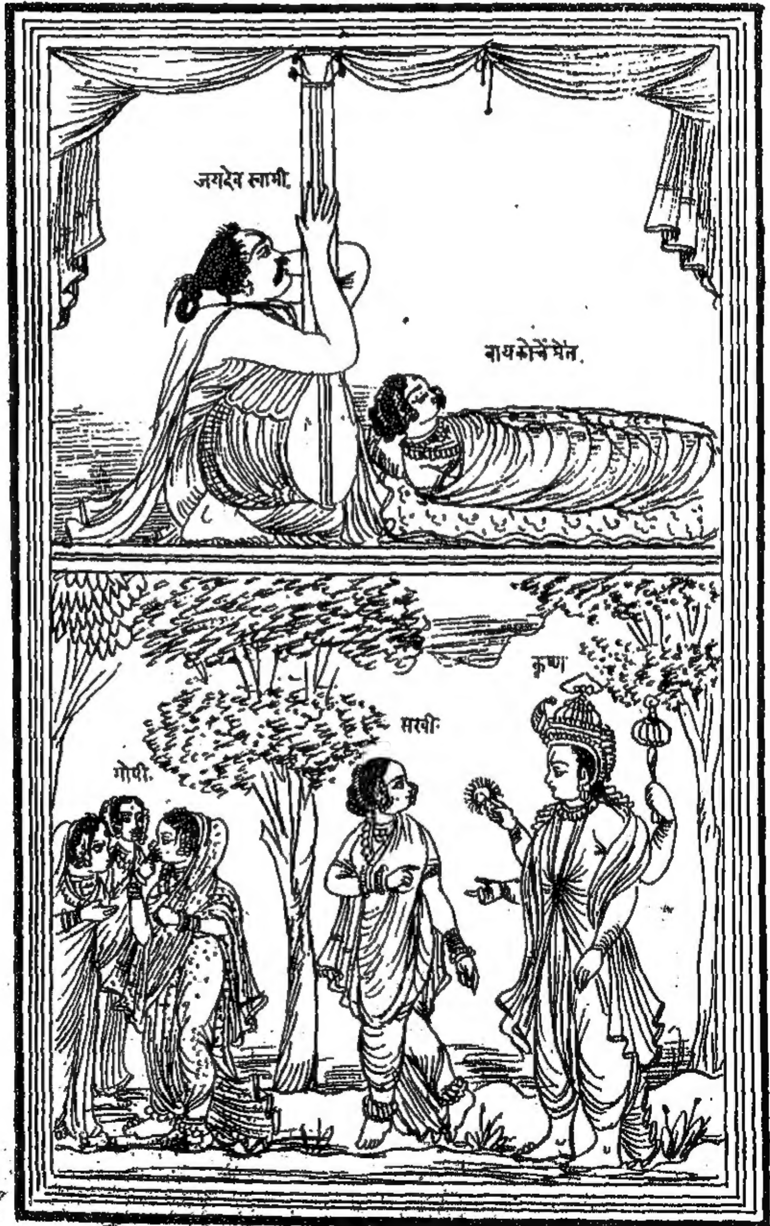
श्री

अथ

गीतगौर्याख्यं काव्यं प्रारभ्यते

शके १८११ ब०

जयदेव स्वामी.
बायकोचें प्रेत.
कृष्ण
सखी
गोपी.

श्री

अथ·

श्रीमत्कविराजजयदेवपंडितकृतं

गीतगोविंदाख्यं

काव्यं

प्रारभ्यते·

श्लोकः॥ मेघैर्मेदुरमंबरंवनभुवः श्यामास्त
मालद्रुमैर्नक्तंभीरुरयंत्वमेवतदिमंराधेगृहं
प्रापय ॥ इत्थंनंदनिदेशतश्चलितयोः प्रत्य
ध्वकुंजद्रुमंराधामाधवयोर्जयंतियमुनाकू
लेरहःकेलयः ॥१॥

श्रीराधाकृष्णायनमः भद्राय भवतांभूयात्कृष्णः सद्भ-
क्तिभावितः ॥ कालिंदीजलसंसर्गमेघश्यामोतिसुंदरः १
इह कविः प्रारिप्सितस्य निर्विघ्नपरिसमाप्त्यर्थं कृष्णस्मरण
रूपंवस्तुनिर्देशलक्षणं मंगलाचरणं तावदाचरति मेघैरिति
राधामाधवयोः रहः केलयो यमुनाकूलेजयंतीत्यन्वयः राधा
कृष्णयोः रहः केलयः एकांतक्रीडाः यमुनाकूले यमुनातीरेज
यंति सर्वोत्कर्षेण वर्तंते कथंभूतयोः राधामाधवयोः प्रत्यध्व
कुंजद्रुमं अध्वनिमार्गे कुंजेलतागृहे द्रुमे वृक्षेच इत्थं इति नं
दनिदेशतः नंदाज्ञयाचलितयोः अथवा अध्वकुंजद्रुमा प्रति

[illegible]
कंरात्रौभीरुः भयशीलः अतिबालत्वात् तस्मादिमंपुरोवर्ति नं कृष्णंगृहं प्रापय एवंकरणेनंदस्यान्यस्मिन् विश्वासाभा वात् ॥१॥

श्लोकः॥ वाग्देवताचरितचित्रितचित्तसद्मा पद्मावतीचरणचारणचक्रवर्ती ॥ श्रीवासुदेवरतिकेलिकथासमेतमेतंकरोतिजयदेवकविः प्रबंधम् ॥२॥

इदानींकविः सरस्वतीलक्ष्म्योः कीर्तनपूर्वकं कृष्णस्य स्मरतक्रीडावर्णनं कर्तुमाह वाग्देवतेति जयदेवकविः एतं प्रबंधंकृष्णकेलिकथाप्रतिपादकग्रंथंकरोतीत्यन्वयः कथंभूतो जयदेवकविः वाग्देवताचरितचित्रितचित्तसद्मा वाग्देवतायाः सरस्वत्याश्चरितेन वचनरचनाचारविशेषेण- चित्रितंमंडितंचित्तसद्म मनोगृहंयस्यसः पुनः कथंभूतः पद्मावत्यालक्ष्म्याश्चरणेनचरणसंवाहनेन चक्रवर्तीनृपइव लक्ष्मीसेवीहिचक्रवर्तित्वंप्राप्त इति कथंभूतंप्रबंधंश्रीवासुदेवेति श्रीरूपाराधावासुदेवः श्रीकृष्णस्तयोः रतिकेलि कथया स्मरतक्रीडाकथनेन समेतंयुक्तं ॥२॥

श्लोकः॥ यदिहरिस्मरणेसरसंमनोयदि विलासकलासुकुतूहलं ॥ मधुरकोमलकांतपदावलींशृणुतदाजयदेवसरस्वतीं ३

यदीति हे कृष्णभक्त तदानहिं जयदेवसरस्वतीं शृणु इत्यन्वयः यदि यर्हि हरिस्मरणे कृष्णचिंतने सरसं सानुरागं तव मनः अस्तीत्यध्याहारः यदि यर्हि विलासकलासु विलासः श्री कृष्णविलासः कलाचतुःषष्टिस्तासु कुतूहलमस्तीति कथंभूतां जयदेवसरस्वतीं मधुरा सरसा अर्थतः कोमला शब्दतः अतएव कांता मनोहरा पदावली पदसमूहो यस्यां तां ताम् ॥ ३॥

श्लोकः॥ वाचः पल्लवयत्युमापतिधरः संदर्भशुद्धिं गिरां जानीते जयदेव एव शरणः श्लाघ्यो दुरूहद्रुतेः॥ शृंगारोत्तरसत्प्रमेयरचनैराचार्यगोवर्धनः स्पर्द्धी कोपि न विश्रुतः श्रुतिधरो धोई कविक्ष्मापतिः॥ ४॥

कविरन्यग्रंथेभ्यो मद्ग्रंथे बहवो गुणाः संतीति द्योतयन् शार्दूलविक्रीडितेनाह वाच इति उमापतिधरो नाम कविर्वाचः वचनानि पल्लवयति विस्तारयति न तु गुणान् संदर्भशुद्धितः शब्दतश्च ग्रथनविशुद्धिं जयदेव एव परं जानीते नान्य इत्यर्थः शरणो नाम कविः दुरूहद्रुतेः विषमग्रंथस्य शीघ्रोच्चारतः श्लाघ्यः स्तुत्यः शृंगारेति शृंगारोत्तराणि शृंगारप्रधानानि संति उत्कृष्टानि प्रमेयानि वा वचनानि तेषां रचनैः प्रबंधैः आचार्यगोवर्धनः स्पर्द्धी कोपि न विश्रुतः आचार्यगोवर्द्धनः कविः शृंगारप्रधानमेव प्रबंधं करोतीत्यर्थः

धोईनामकविक्ष्मापतिः कविराजः श्रुतिधरः श्रुत्याश्रवण मात्रेणेवधारयतिनपुनरर्थादिग्रहणे प्रवीणः इतिराजपदे नमहाहंकारकथनं ॥४॥

अथप्रथमप्रबंधो मालवरागेणरूपक तालेगीयते·

प्रलयपयोधिजलेधृतवानसिवेदं ॥ विहि तवहित्रचरित्रमखेदं ॥ केशवधृतमीनश रीरजयजगदीशहरे ॥१॥

कविरधुनाभक्तानुग्रहार्थं विघ्नाभावार्थंचदशावतार वर्णनमाह प्रलयेत्यादिजगदीशइत्यंतं अस्यगीतस्य मालवरागः रूपकतालः तल्लक्षणं नितंबिनीचुंबितवक्र पद्मः शुकद्युतिः कुंडलवान्किरीटी संगीतशालांप्रविश न्प्रदोषेमालाधरोमालवरागराजः रूपकेस्यात् द्रुतंलघु रिति हेकेशवधृतंमीनस्यशरीरंवेदोद्धरणार्थंयेनसः हेजगदीश हेहरेजयउत्कर्षेणवर्द्धस्व कस्मादित्यतआह त्वंप्रलयपयोधिजले कल्पांतसमुद्रजलेनिमग्नंवेदंधृतवा नसि कथंअखेदं अपरिश्रमंयथाभवतितथा पुनःकथं यथास्यात्तथाविहितेति विहितंकृतंवहित्रचरित्रंसमुद्रतर णकारणनौकाचेष्टितंयत्रक्रियायां ॥१॥

क्षितिरतिविपुलतरेतवतिष्ठतिपृष्ठे ॥ धर णिधरणकिणचक्रगरिष्ठे ॥ केशवधृतक च्छपरूपजयजगदीशहरे ॥२॥

क्षितिरिति हेकेशवधृतं कच्छपस्यरूपंयेनसः तत्सं-बोधनं हेजगदीश हेहरेजय पूर्ववत् तवपृष्ठे क्षितिः पृथ्वी तिष्ठतीत्यन्वयः कथंभूतेपृष्ठे अतिविपुलतरे अतिक्रांतः विपुलतरपदार्थोयेन पुनः कथंभूते धरण्याः क्ष्मायाधरणेन वहनेनयत्किणचक्रं मृत्पिंडस्तेनगरिष्ठे दृढे ॥२॥

वसतिदशनशिखरेधरणीतवलग्ना॥ शशिनिकलंककलेवनिमग्ना॥ केशवधृतसूकररूपजयजगदीशहरे॥३॥

वसतीति हेकेशवेत्यादि पूर्ववत् धृतंसूकरस्यरूपंयेनतवदशनशिखरे दंताग्रभागेधरणी पृथ्वीलग्नासंबद्धावसंति तत्रदृष्टांतः केव शशिनिचंद्रेनिमग्नाअंतः स्थिताकलंककलेव कलंकरेखेव ॥३॥

तवकरकमलवरेनखमद्भुतशृंगं॥ दलितहिरण्यकशिपुतनुभृंगं॥ केशवधृतनरहरिरूपजयजगदीशहरे॥ ४॥

तवेति हेधृतंनरहरेः रूपंनरसिंहस्यस्वरूपंयेनतत्संबोधनं तवकरकमलवरे हस्तपद्मश्रेष्ठेनखमस्तीत्यध्याहारः कथंभूतंनखं अद्भुतशृंगं आश्चर्यकरं शृंगमग्रभागोयस्य अद्भुतत्वेहेतुमाह दलितः विदारितः हिरण्यकशिपोर्दैत्यस्यतनुरेवभृंगोभ्रमरोयेन अन्यत्रभ्रमरेणकमलाग्रं दल्यते इहतुवैपरीत्येनाश्चर्यम्॥ ४॥

छलयसिविक्रमणेबलिमद्भुतवामन॥प

दनखनीरजनितजनपावन ॥ केशवधृत
वामनरूपजयजगदीशहरे ॥ ५॥

छलयसीति धृतंवामनस्यरूपंयेन हेअद्भुतवामन आश्चर्यहेतुवामन त्वं विक्रमणेपादविक्षेपेकर्तव्ये बलिं असुरं छलयसि प्रवंचयसि कीदृशस्त्वमिति संबोधनंपदेति पदनखनीरेण पदनखाग्रसंबंधिजलेन गंगारूपेणजनितंकृतं जनपावनं लोकपावित्र्यंयेन ॥ ५॥

क्षत्रियरुधिरमयेजगदपगतपापं ॥ स्नपयसिपयसिशमितभवतापं ॥ केशवधृत·
भृगुपतिरूपजयजगदीशहरे ॥ ६॥

क्षत्रियेति हेधृतभृगुपतिरूपधृतपरशुरामरूप क्षत्रियरुधिरमये पयसिजगत्स्नपयसीत्यन्वयः क्षत्रियाणां शोणितविकारेजलेजगत्स्नापयसि स्नानेन फलमाह· कथंभूतंजगत् अपगतपापंगतकलुषं पुनः कथंभूतं शमितभवतापं दूरीकृतसंसारतापं ॥ ६॥

वितरसिदिक्षुरणेदिक्पतिकमनीयं ॥ दशमुखमौलिबलिंरमणीयं ॥ केशवधृत
रघुपतिरूपजयजगदीशहरे ॥ ७॥

वितरसीति हेधृतरघुपतिरूपधृतरामशरीर त्वंरणेसंग्रामे दशमुखमौलिबलिंरावणमस्तकोपहारं दिक्षु दिशासु वितरसि ददासि कीदृशं दिक्पतिकमनीयं इंद्रादीनांकाम्यं इच्छाविषयमित्यर्थः रमणीयंमनोहरं दिक्षु दश

दानात् ॥७॥

वहसिवपुषिविशदेवसनंजलदाभं ॥ हल·
हतिभीतिमिलितयमुनाभं ॥ केशवधृतह
लधररूपजयजगदीशहरे ॥ ८॥

वहसीति हेधृतहलधर रूपधृतबलभद्ररूप त्वंवपुषिव
सनंवस्त्रंधारयसि कथंभूतेवपुषि विशदेशुभ्रे कथंभूतं
वसनं जलदाभंसजलमेघसदृशं पुनः कथंभूतं हलहति·
भीत्यालांगलघातभयेनमीलिता उपस्थितायायमुनातद्वत्
आभादीप्तिर्यस्यतत्भयेनातिश्यामत्वंभवति ॥८॥

निंदसियज्ञविधेरहहश्रुतिजातं ॥ सदयहृ
दयदर्शितपशुघातं ॥ केशवधृतबुद्धशरीर
जयजगदीशहरे ॥ ९॥

निंदसीति हेधृतबुद्धशरीरधृतबुद्धावतार हेसदयहृ
दयदयासहितांतःकरणजय ननुवेदनिंदकस्यकथंस्तुति
रित्यत आह· त्वंयज्ञविधेः क्रतुविधानसंबंधि श्रुतिजातंवेद
वाक्यसमूहं निंदसिदूषयसि नतुसर्वमित्यर्थः सोपिकि
मितिनिंद्यते इत्यतआह· अहहकष्टंदयायांवा दर्शितःबोधि
तः पशूनांघातोवधोयेनतादृशं वेदोपिपशूनांघातंबोधयती
त्यतअहोकष्टमित्येवनिंदयसीतिभावः ॥९॥

म्लेच्छनिवहनिधनेकलयसिकरवालं ॥ धू
मकेतुमिवकिमपिकरालं ॥ केशवधृतक·
ल्किशरीरजयजगदीशहरे ॥ १०॥

म्लेच्छेति हे धृतकल्किशरीरधृत कल्क्यवतार शरीर न. त्र्येषित माह. त्वं म्लेच्छनिवहनिधने म्लेच्छानां निवहाः समूहा स्तेषां निधने नाशनिमित्तं किमपि अनिर्वचनीयं करवालं खड्गं कलयसि धारयसि कथंभूतं करवालं धूमकेतुमिव औत्पातिकतारकापातमिव करालं भयानकं अथवा धूमकेतु रग्निस्तमिव ॥१०॥

श्रीजयदेवकवेरिदमुदितमुदारं ॥ शृणु सुखदं शुभदं भवसारं ॥ केशवधृतदशविधरूप जय जगदीश हरे ॥ ११ ॥

इतिश्रीगीतगोविंदे प्रथम प्रबंधः

धृतवानसीत्यादिभिर्वर्तमानप्रयोगैरवताराणां भगवतश्च लीलायाः नित्यत्वं दर्शितं एवं तत्तदवतारगुणैः स्तुतिं कृत्वा सप्रत्यवतारिणं स्तुवन्प्रार्थयते श्रीजयदेवेति हे केशव. धृतानि दशविधानि रूपाणि येन तत्संबोधनं श्रीजयदेवकवेः इदं गीतं उदितं भाषितं शृणु आकर्णय इति भक्तजनं प्रत्युक्तिः कीदृशं उदारं मनोहरं सुश्राव्यत्वात् शुभदं कल्याणदायकं भवसारं संसारे धनरूपं ॥ ११ ॥

श्लोक ॥ वेदानुद्धरते जगन्निवहते भूगोलमुद्बिभ्रते दैत्यं दारयते बलिं छलयते क्षत्रक्षयं कुर्वते ॥ पौलस्त्यं जयते हलं कलयते कारुण्यमातन्वते म्लेच्छान्मूर्च्छयते दशाकृतिकृ

ते कृष्णायतुभ्यंनमः॥ १॥

उक्तानेवावतारान्पुनः संक्षेपेणकीर्तयति वेदानिति तु॰ भ्यंकृष्णायनमः अस्तु इत्यन्वयः कथंभूताय वेदानुद्धरते मीन रूपेण पुनः कथंभूताय जगंति —— वहते धारयते कूर्मरूपेण भूगोलंपृथ्वीचक्रं उद्बिभ्रते ऊर्ध्वंधारयते वाराहरूपेण दैत्यंहिरण्यकशिपुंदारयते नृसिंहरूपेण बलिंबलिदैत्यं छलयते वंचयते वामनरूपेण क्षत्रक्षयं क्षत्रियनाशंकुर्वतेपरशुरामरूपेण पौलस्त्यंरावणंजयते रामरूपेण हलंलांगलंकलयते धारयते बलभद्ररूपेण कारुण्यंदयां आतन्वते विस्तारयते बुद्धरूपेण म्लेच्छान् अंत्यजान् मूर्च्छयते नाशयते कल्किरूपेण अतएवदशाकृतिकृते दशविधरूपधारिणे॥ १

अथ द्वितीयप्रबंधो गुर्जरीरागेण प्रतिमठताले गीयते

श्रितकमलाकुचमंडलधृतकुंडलए॥ कलितललितवनमाल जयजयदेवहरे॥ १॥

कविरिदानींगुर्जरीरागेण कृष्णंस्तौति रागलक्षणं श्यामासुकेशीमलयद्रुमाणां मृदुल्लसत्पल्लवतल्पयाता श्रुतेः स्वराणांदधती विभागंतंत्री सुरवा दक्षिणगुर्जरीयं इति श्रितेति हेदेव हेहरे जयजयस्वभक्तपक्षपाते सर्वोत्कर्षेण वर्त्तस्व श्रितेत्यादीनिसप्तपद्याः पदानि संबोधनानि ज्ञातव्यानि एइतिपदंहेइत्यर्थः हेश्रितकमलाकुचमंडल श्रितं आश्रितं कमलायाः लक्ष्म्याः कुचमंडलंस्तनमंडलं येन हे धृतकुंड

लध्रतेकुंडलेयेनतस्यसंबोधनंकलितेति कलिताधृताल लिनासुंदरवनमालापुष्पदामयेन ॥१॥

दिनमणिमंडलमंडनभवखंडनए ॥ मुनि जनमानसहंस जयजयदेवहरे ॥२॥

दिनमणीति हेदिनमणिमंडलमंडनसूर्यमंडलालंकार हेभवखंडन भक्तानांसंसारनाशक हेमुनिजनमानसहंस मुनिजनानांमानसे हंसइव मानसेसरसिहंसोस्तित द्वत जयजयेतिपूर्ववत् ॥२॥

कालियविषधरगंजनजनरंजनए यदु कुलनलिनदिनेश ॥ जयजयदेवहरे ॥३

कालियेति कालियनाम्नः सर्पस्यगंजनहिंसकहेजनरंजन यदुकुलेति यादवकुलकमलसूर्य ॥३॥

मधुमुरनरकविनाशनगरुडासनए सुर कुलकेलिनिदान ॥जयजयदेवहरे॥ ४॥

मधुमुरेति मधुमुरनरकसंज्ञानांदैत्यानांनाशन गरुडासनगरुडएवआसनंयस्यसः सुरकुलेति सुरकुलानांदेवसमूहानांकेलेः क्रीडायाः सुखस्येतियावत् निदान आदिकारण ॥४॥

अमलकमलदललोचनभवमोचनए त्रिभु वनभुवननिधान ॥जयजयदेवहरे॥ ५॥

अमलेति अमलकमलवत् निर्मलपद्मपत्रवत् लोचनेयस्यभवमोचनसंसारभंजकत्रिभुवनेति त्रिभुवनमेवभवनं

गृहंतत्रनिधानमिवनिधिरिव ॥५॥

जनकसुताकृतभूषणजितदूषणए समरशमितदशकंठ ॥जयजयदेवहरे ॥६॥

जनकेति जनकसुतायाःसीतायाः कृतभूषण कृतालंकारजितो दूषणनामाराक्षसोयेन समरेति समरेसंग्रामे शामितोमारितोदशकंठोरावणोयेन ॥६॥

अभिनवजलधरसुंदरधृतमंदरए श्रीमुखचंद्रचकोर ॥जयजयदेवहरे ॥७॥

अभिनवेति अभिनवजलधरसुंदर धृतमंदरधृतमंदराचलश्रीमुखं लक्ष्मीमुखमेवचंद्रस्तत्रचकोरइव ॥७

तवचरणेप्रणतावयमितिभावयए कुरुकुशलंप्रणतेषु ॥जयजयदेवहरे ॥८॥

तवेति एवंभूतहेहरे जयजयेति तवचरणेवयंप्रणताः अतोवनस्माइति भावयजानीहि प्रणतेषुमादृशेषु कुशलंकल्याणंकुरु ॥८॥

श्रीजयदेवकवेरिदंकुरुतेमुदम् ॥ मंगलमुज्ज्वलगीतम् ॥जयजयदेवहरे ॥९॥

इतिश्रीगीतगोविंदेद्वितीयप्रबंधः

श्रीजयदेवेति हेदेवहेहरे जयजयेतिप्रार्थयते श्रीजयदेवकवेः इदंउदितमंगलंगीतविशेषः मुदंहर्षंकुरुते शृण्वतांभक्तानामितिशेषः कथंभूतइदंमंगलं उज्ज्वलंगीतं तदनुगमनेरम्यंगीतंगानंयस्मिन् ॥९॥

× [illegible]

श्लोक ॥ पद्मापयोधरतटीपरिरंभलग्न· काश्मीरमुद्रितमुरोमधुसूदनस्य ॥ व्यक्तानुरागमिवखेलदनंगखेदस्वेदांबुपूरमनुपूरयतुप्रियंवः ॥ १ ॥

अधुनाकविः कामोद्दीपकत्वात् वसंतस्यव्याजेन कृष्णक्रीडां वक्तुंभक्तान्प्रतिआशिषंब्रूते पद्मेति मधुसूदनस्य उरोवक्षस्थलंवः युष्माकंप्रियमभीष्टमनुपूरयतुसंपूर्णंकरोतु कथंभूतंमधुसूदनस्यउरः पद्मेति पद्मायाः लक्ष्म्याः पयोधरतटीस्तनपरिसरस्तस्यपरिरंभणेन आलिंगनेनलग्नंयत्काश्मीरंकुंकुमं केशरंतेन मुद्रितं चिन्हितं ममैवेदंवक्षः स्थलंनान्यस्य इतिभावः पुनःकथंभूतमिव व्यक्तानुरागमिव पुनःकथंभूतंउरः खेलदिति खेलन्खेलनगतिंकुर्वन्योऽनंगस्तस्यखेदेनश्रमतायासेनस्वेदांबुपूरोघर्मजलप्रवाहोयत्र ॥ १ ॥

श्लोक ॥ वसंतेवासंतीकुसुमसुकुमारैरवयवैर्भ्रमंतीकांतारेबहुविहितकृष्णानुसरणाम् ॥ अमंदकंदर्पज्वरजनितचिंताकुलतयाचलद्बाधांराधांसरसमिदमूचेसहचरी २

अधुनाविरहोत्कंठितायाः राधायाः काचित्सखीकृष्णवार्तांवक्तुमाह वसंतइति वसंतकालेकाचित्सहचरीसखीसरसं सविलासं इदंवक्ष्यमाणंराधांप्रत्यूचे अवदत् कथंभूतांराधां वासंतीकुसुमसुकुमारैर्माधवीपुष्पकोम

राधाकांतारेदुर्गमेवर्त्मनिभ्रामंतीं पुनःकथंभूतां बहुवि· हितंवारंवारंदूतीद्वारेणकृतंकृष्णानुसंधानंयया पुनःक थंभूतां अमंदउत्कंठंयथास्यात्तथाकंदर्पज्वरेणजनिता उत्पा दितायाचिंतातत्कृतायाआकुलतातया कृत्वाचलंती उद्भ च्छंतीबाधापीडायस्याः ॥२॥

अथतृतीयप्रबंधो वसंतरागेणरूपक तालेगीयते

ललितलवंगलतापरिशीलनकोमलम लयसमीरे ॥ मधुकरनिकरकरंबितकोकि लकूजतकुंजकुटीरे ॥१॥ विहरतिहरि रिहसरसवसंते ॥ नृत्यतियुवतिजनेनस· मंसखिविरहिजनस्यदुरंते ॥ ध्रु०॥

पूर्वोक्तमर्थंगीतेनाह ललितेति एतस्यवसंतरागः रूपकतालः तल्लक्षणंशिखंडबर्होच्चयबद्धचूडः पुष्णन्पि कंचूतलतांकुरेण भ्रमन्मुदावासमनंगमूर्तिर्मत्तोमतंग· स्यवसंतरागइति हेसखिहरिः इहसरसवसंतेविहरति युवतिजनेनसमंनृत्यतिचेतिध्रुवगतपदेनान्वयः हेराधे· हरिःकृष्णइह अस्मिन्मनोहरवसंतसमयेक्रीडति का· मिनीसमूहेनसहनर्तनंकरोतिच· कुत्रस्थलेइत्यपेक्षायां सप्तमपद्यस्थितवृंदावनविपिनशब्देनान्वयः कीदृशेवि रहिजनस्यदुरंतेदुःखेनगमयितुंशक्ये इतिवसंतवृंदावन

[illegible] वसंतसमयविशेषणानि ललितायाः मनोहरायाः लवंगलतायाः लवंगशाखायाः परिशीलनेनसंपर्केण कोमलोगंधमनोहर मलयसमीरोमलयानिलोयत्र अनेनवायोः सुगंधत्वेनशीतत्वादीन्युक्तानि मधुकरेति मधुकरनिकरेण भ्रमरसमूहेण करंबितैर्मिश्रितैः कोकिलैःकूजितः शब्दितः कुंजएवलतागृहमेवकुटीरो ऽल्पाकुटीयत्र १

उन्मदमदनमनोरथपथिकवधूजनजनितविलापे ॥ अलिकुलसंकुलकुसुमसमूहनिराकुलबकुलकलापे ॥२॥

उन्मदेति उद्गतोमदमदनो हर्षकामोयत्र एवंभूतोमनोरथोयस्य एवंभूतोयः पथिकवधूजनः पांथस्त्रीजनस्तेनोत्पादितो विलापः परिदेवनयत्र अलिकुलेति अलिकुलैः भ्रमरसमूहैः संकुलोव्याप्तः कुसुमसमूहस्तेननिराकुलोनिःशेषेण आकुलः बकुलानां वृक्षाणां कलापः समूहोयत्र ॥२॥

मृगमदसौरभरभसवशंवदनवदलमालतमाले ॥ युवजनहृदयविदारणमनसिजनखरुचिकिंशुकजाले ॥३॥

मृगमदेति मृगमदस्यकस्तूरिकायाः सौरभरभसवशंवदास्तु अभितोत्साहस्यायत्तवादिनी नवानूतना दलमालापत्रपंक्तिर्येषां ईदृशास्तमालायत्र नूतनपत्रस्तमालोमृ

नखानिनद्वत् रुचिर्दीप्तिर्येषां एवंभूतानां किंशुकानां पलाश पुष्पाणां जालं समूहो यत्र ॥३॥

मदनमहीपतिकनकदंडरुचिकेशरकुसुमविकाशे ॥ मिलितशिलीमुखपाटलिपटलकृत-स्मरतूणविलासे ॥४॥

मदनेति मदनमहीपतेः कामनृपस्य कनकदंडछत्रं तद्वत् रुचिर्यस्य एवंभूतः केशरकुसुमविकाशो नागकेशरपुष्पप्राचुर्यं यत्र मिलितेति मिलिताः शिलीमुखाः भ्रमराः येषु तैः पाटलीपटलैः पाटलपुष्पसमूहैः कृतः स्मरतूणविलासः कामतूणीरचेष्टितं यस्मिन् तस्मिन् ॥४॥

विगलितलज्जितजगदवलोकनतरुणाकरुणकृतहासे ॥ विरहिनिकृंतनकुंतमुखाकृतिकेतकिदंतुरिताशे ॥५॥

विगलितेति विगलितस्य शिथिलावयवस्य अतएव लज्जितस्य जगतः अवलोकनेन दर्शनेन तरुणाकरुणैः तरुणकरुणवृक्षैः पुष्पविकाशव्याजेन कृतो हासो हास्यं यत्र विरहीति विरहिनिकृंतनानि वियोगमारकानि कुंतमुखाकृतीनि भल्लमुखाकाराणि यानि केतकीपुष्पाणि तैः दंतुरिता व्याप्ता आशा दिशो यस्मिन् तस्मिन् ॥५॥

माधविकापरिमलललितेनवमालतिजाति

स्रुगंधौ ॥ मुनिमनसामपिमोहनकारिणि
तरुणाकारणबंधौ ॥ ६ ॥

माधविकेति माधविकायाः वासंतिलतायाः परिमले
नगंधेन ललितेमनोहरे नवमालिकानिमालतीपुष्पाणिजातिः
जातिपुष्पाणिताभ्यांस्रुगंधौ मुनिमनसामपिऋषिचित्ता
नामपिमोहनकारिणिमदनजनके तरुणानांयूनां अकार
णबंधौसहजमित्रे ॥ ६ ॥

स्फुरदतिमुक्तलतापरिरंभणमुकुलितपु
लकितचूते ॥ वृंदावनविपिनेपरिसरपरिग
तयमुनाजलपूते ॥ ७ ॥

स्फुरदितिवृंदावनविपिने हरिः क्रीडतीत्यन्वयः स्फुरं
त्याश्चलंत्या अतिमुक्तलतायाः परिरंभणेन आलिंगनेन
मुकुलितः पुष्पितः पुलकितःहृष्टः आम्रवृक्षोयत्रकथंभू
तेवृंदावनविपिने परिसरेति परिसरेपर्यंतभुविपरिगतंप्रा
संयत् यमुनाजलंतेनपूतेपवित्रे ॥ ७ ॥

श्रीजयदेवभणितमिदमुदयतिहरिचरण
स्मृतिसारं ॥ सरसवसंतसमयवनवर्णनम
नुगतमदनविकारं ॥ ८ ॥

इतिश्रीगीतगोविंदेतृतीयप्रबंधः ३

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवकवेरिदंभणितं उदयति
उदयमाप्नोतुइत्यर्थः हरिचरणयोः स्मृतिः स्मरणंसारो मु
ख्योयत्र सरसंरम्यमनोहरं वसंतसमयसंबंधिनो वनस्यवर्ण

नंयत्र अनुगतः अनुकृतः मदनविकारो कामविलासो यस्मि
न् ॥८॥

श्लोक॥ दरविगलितमल्लीवल्लिचंचत्पराग
प्रकटितपटवासैर्वासयन्काननानि॥इह
हिदहतिचेतः केतकीगंधबंधुः प्रसरदसम
बाणप्राणवद्गंधवाहः॥१॥

वियोगिनांदुःसहंवसंतवायुंवर्णयति दरेति इहवसं
तेगंधवाहोवायुः विरहिणांचेतः दहतीत्यन्वयः अर्थात्किं
कुर्वन् दरविगलितायाः ईषद्विकसितायाः मल्ल्याः मल्लि
कायावल्लीषुलतासुचंचद्भिरुद्गच्छद्भिः परागैःपुष्परजोभिः
प्रकटितपटवासैः स्फुटीकृतपटवासचूर्णैः काननानिवना
निवासयन् सुरभीकुर्वन् पुनः कथंभूतः केतकीपुष्पाणां
गंधस्य बंधुर्मित्रं प्रसरंतोयेअसमबाणाः कामबाणास्तेषां
प्राणवत् प्राणइव॥१॥

श्लोक॥ उन्मीलन्मधुगंधलुब्धमधुपव्याधू
तचूतांकुरक्रीडत्कोकिलकाकलीकलकलै
रुद्गीर्णकर्णज्वराः॥नीयंतेपथिकैः कथंकथ
मपिध्यानावधानक्षण प्राप्तप्राणसमासमा
गमरसोल्लासैरमीवासराः॥२॥

वसंतवासराणामनंगोद्दीपकत्वमाह उन्मीलदिति
अमीवसंतसंबंधिनोवासराः दिवसाः पथिकैर्मार्गस्थै
र्विरहिभिः कथंकथमपिकेनापिदुःखेननीयंते उल्लंघ्यं

नेकथंभूताः वासराः उन्मीलदिति उन्मीलंश्वासोमधुगं धश्वपुष्परसगंधस्तत्रलुब्धायेमधुपाः भ्रमरास्तैर्व्याधूताः कंपिताः येचूतांकुराःआम्रांकुरास्तेषुक्रीडतां कोकिलानां काकलीकलकलैः सूक्ष्माव्यक्तमधुरध्वनिकोलाहलैःकृष्णजनकलेनउद्गीर्णः प्रकाशितः कर्णज्वरः श्रवणोपतापोयेषुकथंनीयत इत्यतआह ध्यानेचिंतने अवधानंचित्तैकाग्र्यंतेनक्षणंअल्पकालं प्राप्ताया अनुभूतायाःप्राणसमायाः समागमरसेनसंबंधस्वरूपरसेन उल्लासोयेषांते ॥२

श्लोकः ॥ अनेकनारीपरिरंभसंभ्रमस्फुरन्मनोहारिविलासलालसं ॥ मुरारिमारादुपदर्शयंत्यसौसखीसमक्षंपुनराहराधिकां ॥ ३ ॥

अनेकेति असौसखीराधिकांपुनराह इत्यन्वयः कथंभूतासखी आरात्दूरेवर्तमानं समक्षंयथास्यात्तथा कृष्णंउपदर्शयंती विषयंकारयंती कथंभूतंहरिं अनेकनारीणांपरिरंभसंभ्रमेणालिंगनादरेणास्फुरन् इतस्ततो गच्छन् मनोहारी मनोज्ञोयोविलासः क्रीडातत्रलालसं आदरवंतम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थप्रबंधो रामकरिरागेणरूपकतालेगीयते

चंदनचर्चितनीलकलेवरपीतवसनवनमाली ॥ केलिचलन्मणिकुंडलमंडितगंडयु

गस्मितशाली ॥ १॥ हरिरिहमुग्धवधूनि
करेविलासिनिविलसतिकेलिपरे ॥ ध्रु०॥

अमुमेवश्लोकोक्तमर्थंगीतेनाह चंदनेतिरामकरिरागः तस्यलक्षणं स्वर्णप्रभाभास्वरभूषणाचनीलंनिचोलंस्वन नोवहंती कांतोपदोपांतमाधिश्रितापिमनोन्नतारामकरि प्रदिष्टाइति १ हेविलासिनिराधे इहमुग्धवधूनिकरेम नोहरकामिनीसमूहे हरिर्विलसति क्रीडतीत्यन्वयः कथं भूते मुग्धवधूनिकरे केलिपरेक्रीडातत्परे कथंभूतोहरिः चंदनेति चंदनेनमलयजेन चर्चितंरेखाकारेणानुलिप्तंनीलक लेवरंशरीरंयस्य पीतंस्वर्णवर्णंवसनंवस्त्रंयस्यवनमाला यस्यास्तीति ततः प्रत्येककर्मधारयः पुनः कथंभूतः केलि नाक्रीडयाचलती येमणिमुक्ते कुंडले ताभ्यांमंडितशोभितं गंडयुगंयस्यस्मितेनईषद्धास्येनशालतेशोभते ततः कर्मधा रयः ॥१॥

पीनपयोधरभारभरेणहरिंपरिरभ्यसरा
गं ॥ गोपवधूरनुगायतिकाचिदुदंचितपं॰
चमरागं ॥ २॥

पीनेति हेराधेकाचित्गोपवधूर्गोपांगनापीनपयोधर भरेणाविपुलकुचगौरवातिशयेनसरागंयथापरिरभ्य आ॰ लिंग्यहरिं अनुपश्चादुदंचितंपंचमरागंगायतिगानंकरोति २

कापिविलासविलोलविलोचनखेलनज
नितमनोजं ॥ ध्यायतिमुग्धवधूरधिकंम

धुसूदनवदनसरोजं ॥३॥

कापीति काचिन्मुग्धवधूर्मनोहरगोपांगना अधिकामतिशयेन मधुसूदन वदनसरोजं कृष्णास्य मुखांबुजं ध्यायति चिंतयति विलासेन विलोलयोर्विलोचनयोः खेलनेन संचारेण जनितउत्पादितो मनोजः कामो येन तत् ॥३॥

कापि कपोलतले मिलिता लपितुं किमपि श्रुतिमूले ॥ चारु चुचुंब नितंबवती दयितं पुलकैरनुकूले ॥ ४ ॥

कापि कपोलेति कापि नितंबवती गोपांगना दयितं कृष्णं कपोलतले गंडदेशे चारु मनोज्ञं यथास्यात्तथा चुचुंब चुंबितवती कथंभूता किमपि कार्यं लपितुं वक्तुं श्रुतिमूले कर्णप्रदेशे मीलिता संलग्ना कीदृशे कपोलतले पुलकै रोमोद्गमैः अनुकूले प्रेमप्रियकथने ॥४॥

केलिकलाकुतुकेन च काचिदमुं यमुनाजलकूले ॥ मंजुलवंजुलकुंजगतं विचकर्ष करेण दुकूले ॥५॥

केलीति काचिद्गोपी केलिकलाकुतुकेन शृंगाररसक्रीडातात्पर्येण हेतुना करेण हस्तेनामुं कृष्णं दुकूले वस्त्रे विचकर्ष आकृष्टवती कथंभूतममुं यमुनाजलकूले यमुनाजलोपलक्षिते कूले तीरे मंजुलो मनोहरो यो वंजुलकुंजो वेतसलतागृहं तत्र गतं वर्तमानं ॥५॥

करतलतालतरलवलयावलिकलितकल

स्वनवंशे ॥ रासरसेसहनृत्यपराहरिणा युवतीप्रशशंसे ॥ ६ ॥

करतलेति काचिद्युवतीगोपांगनाहरिणाकृष्णेनप्रशशंसेस्तुता रासरसेगोपक्रीडानुरागेसहनृत्यपराकृष्णसमकालंनृत्यति कथंभूतेरासरसे करतलयोर्हस्तयोस्तालेनचपेटध्वनिना तरलयाचंचलया वलयावल्याकंकणपंक्त्या कलितः मिश्रितः फलस्वनवंशोऽव्यक्तमधुरशब्दसहितो वंशोवेणुर्यत्र ॥ ६ ॥

श्लिष्यतिकामपिचुंबतिकामपिरमयतिकामपिरामां ॥ पश्यतिसस्मितचारुतरामपरामनुगच्छतिवामां ॥ ७ ॥

श्लिष्यतीति हेराधेश्रीकृष्णः कामपिगोपिकांश्लिष्यति आलिंगति तथाकामपिचुंबति तथाकामपिरामांरमयति क्रीडयति अपरांनायिकांस्मितचारुहासमनोहरं यथास्यात्तथापश्यति अपरांवामांसुंदरीमनुगच्छतीत्यर्थः ७

श्रीजयदेवकवेरिदमद्भुतकेशवकेलिरहस्यं ॥ वृंदावनविपिनेललितंवितनोतुशुभानियशस्यं ॥ ८ ॥

इतिश्रीगीतगोविंदेचतुर्थः प्रबंधः

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवकवेरिदंगीतं शुभानिकल्याणानिवितनोतु अर्थात् भक्तानां गीतंकीदृश अद्भुतं आश्चर्यकरं केशवस्यकृष्णस्यकेलिरहस्यंक्रीडाहर्षोपत्र अ

द्भुतत्वं युगपत्सर्वासां प्रीत्युत्पादनात् वृंदावनविपिने वृंदावननाम्नि वने ललितं नानारसान्वितमित्यर्थः यशस्यं यशसे हितं यशस्करमित्यर्थः ॥८॥

श्लोकः॥ विश्वेषामनुरंजनेन जनयन्नानंदमिंदीवर श्रेणीश्यामलकोमलैरुपनयन्नंगैरनंगोत्सवं ॥ स्वच्छंदं व्रजसुंदरीभिरभितः प्रत्यंगमालिंगितः शृंगारः सखिमूर्तिमानिव मधौ मुग्धो हरिः क्रीडति ॥१॥

विश्वेषामिति हे सखि राधे मधौ वसंते मुग्धो मनोहरो. हरिः कृष्णः क्रीडतीत्यन्वयः कइव मूर्तिमान् शरीरधारी शृंगाररसइव किंकुर्वन् अनुरंजनेन अनुरागेण विश्वेषां सर्वेषां भक्तानां आनंदसंतोषं जनयन् पुनः किंकुर्वन् इंदीवरश्रेणीनामिव नीलकमलपंक्तीनामिव श्यामलकोमलैः कृष्णमनोहरैरंगैरवयवैः अनंगोत्सवं कामहर्षं उपनयन् उत्पादयन् पुनः कथंभूतः स्वच्छंदं स्वेच्छया व्रजसुंदरीभिः गोपीभिः अभितः सर्वतोभावेन प्रत्यंगं प्रत्यवयवेन आलिंगितः गोपीभिरालिंगनेयया यदंगं प्राप्तं तया तदेवालिंगितमितिभावः श्यामो भवतिशृंगारः सितो हासः प्रकीर्तितइतिशृंगारविशेषणान्यप्येतानि पदानि ॥१॥

श्लोकः॥ अद्योत्संगवसद्भुजंगकवलक्लेशादिवेशाचलं प्रालेयप्लवनेच्छयानुसरति श्रीखंडशैलानिलः॥ किंचित्स्निग्धर

लंतिकुहुः कुहूरितिकलोत्तालाःपिकानां
गिरः॥२॥

मलयानिलदुःसहत्वेकारणमाह अद्येति हेराधे अद्यइ दानींवसंतसमये श्रीखंडशैलानिलः मलयजपवनः उत्संगे क्रोडेवसंतोयेभुजंगासर्पास्तेषांकवलक्लेशादिवग्रासोपतापादिव ईशानलंहिमाचलंप्रालेयप्लवनेच्छयातुहिनमज्जनेच्छयानुसरति अनुगच्छतिकिंच पक्षांतरेपिकानांगिरोवाणयः स्निग्धरसालमौलिमुकुलानि कोमलचूतस्तबककुड्मलानि आलोक्यइक्षाहर्षोदयात् आनंदोदयात् उन्मीलंति उद्गच्छंति कथंभूतागिरः कुहुःकुहूरितिकलोत्तालाःकुहूःकुहूरित्याकारेणाव्यक्तमधुरशब्देनोत्तालाः प्रकाशाः॥२

श्लोकः॥ रासोल्लासभरेणविभ्रमभृतामाभीरवामभ्रुवामभ्यर्णंपरिरभ्यनिर्भरमुरःप्रेमांधयाराधया॥साधुत्वद्वदनंसुधामयमिति व्याहृत्यगीतस्तुतिव्याजादुद्भटचुंबितःस्मितमनोहारीहरिःपातुवः॥ ३॥

इतिश्रीकविराजश्रीजयदेवकृतेगीतगोविंदे महाकाव्येसामोददामोदरोनाम प्रथमः सर्गः॥१

कविः कथोपक्रमेस्यन्त्का लोकानाशिषयति रासोल्लासे

ति हरिः कृष्णः वः युष्मान्पातु इत्यन्वयः कथंभूतो हरिः रा-
सोल्लासभरेण गोपीक्रीडायांहर्षातिशयेनविभ्रमभ्रता-
श्रृंगारविलासधारिणीनां आभीरवामभ्रुवांगोपिकानांअ-
भ्यर्णसमीपंनिर्भरंगाढंयथातथाउरः वक्षः स्थलंपरिरभ्य
आलिंग्यराधयाउद्धरं प्रकटंयथास्यात्तथागीतस्तुतिव्याजा
त् गानप्रशंसाछलेनचुंबितः ननुभवतुतां कामिनमः प्र
त्यक्षंयुवतिगणं पश्यंत्यातया कथंचुंबितस्तत्राह प्रेमांध
या प्रेम्णा हर्षातिशयेनांधया कृष्णंविनान्यन्नपश्यंतीतित-
याकिंकृत्वा त्वद्वदनंत्वन्मुखंसुधामयममृतमयंसाधुशो
भनं इतिव्याहृत्यउक्त्वा कथंभूतो हरिः स्मितमनोहारीरा
धायाः चुंबनकौशलंदृष्ट्वा स्मितेनईषद्धास्येन मनोहर्तुंशी
लंयस्यसः ॥३॥ ॥ इतिश्रीगीतगोविंदटीकायां प्रथमः
सर्गः समाप्तः ॥१॥

अथद्वितीयसर्गःप्रारभ्यते.

श्लोकः ॥ विहरतिवनेराधासाधारणप्रण
येहरौ विगलितनिजोत्कर्षादीर्ष्यावशेन
गतान्यतः ॥ क्वचिदपिलताकुंजेगुंजन्मधु
व्रतमंडली मुखरशिखरेलीनादीनाप्यु
वाचरहः सखीं ॥१॥

विहरतीति राधारहः एकांतेसखींउवाच कथंभूतारा
धा वनेवृंदावनेहरौ कृष्णेविहरतिक्रीडतिसति विगलि
तनिजोत्कर्षात् गतनिजभाग्यात् ईर्ष्यावशेन असहिष्णुत

या अन्यतोन्यस्मिन्स्थलेगता कथंभूते हरौ साधारणप्रणये अन्यगोपीतुल्यप्रेम्णि अतएवक्वचिदपि लताकुंजे लतागृहे· लीनारासा कथंभूतेकुंजे गुंजतांगंभीरंशब्दंकुर्वतांम् मधुव्रतानांभ्रमराणां मंडल्यासमूहेन मुखरशिखरेशब्दायमानाग्रभागे अतएवदीनापिदुःखितापि ॥१॥

अथपंचमप्रबंधोगुर्जरीरागेणरूपकतालेगीयते·

संचरदधरसुधामधुरध्वनिमुखरितमोहनवंशं ॥ चलितदृगंचलचंचलमौलिकपोलविलोलवतंसं ॥१॥ रासेहरिमिहविहितविलासं स्मरतिमनोममकृतपरिहासं ॥ ध्रु०॥

श्लोकोक्तमर्थंगीतेनाह संचरदिति हेसखिममनः हरिं स्मरतिगोचरंकरोति सर्वानुभूतविषयत्वात् कथंभूतंहरिं संचरताउद्गच्छता अधरसुधयामधुरेणअधरामृतःमनोहरेणध्वनिनाशब्देन मुखरितः शब्दितोमोहननामावंशो येन पुनःकीदृशंचालतेतिचलितः अवर्जितः दृगंचलः कटाक्षोयेन चंचलः दोलायमानोमौलिः शेखरोयस्य कपोलयोःगंडस्थलयोर्विलोलौचंचलौ वतंसौ कर्णाभरणेयस्यततः प्रत्येकं कर्मधारयः पुनःकीदृशं इहरासेगोपीक्रीडायां विहितःकृतः विलासोक्रीडायेनमयासह कृतः परीहासः नर्म येन तम् ॥१॥

चंद्रकचारुमयूरशिखंडकमंडलवलयित

केशं ॥ प्रचुरपुरंदरधनुरनुरंजितमेदुरमु
दिरसुवेशं ॥२॥

चंद्रकेति चंद्रकेणाविचित्रवर्णचिन्हेनचारुणांमयूर-
शिखंडकानांमयूरपिच्छात्सानां मंडलेनसमूहेन व
लयिताः वलयाकारेण वेष्टिताः केशाःयेन अतएवप्रचुरे
णाविस्तीर्णेनपुरंदरधनुषा इंद्रधनुषाअनुरंजितश्चित्रितो
मेदुरोनिबिडः स्निग्धोयोमुदिरोमेघस्तद्वत्सुवेशं सुं
दरम् ॥२॥

गोपकदंबनितंबवतीमुखचुंबनलंबित-
लोभं ॥ बंधुजीवमधुराधरपल्लवमुल्लसि
तस्मितशोभं ॥३॥

गोपेति गोपकदंबस्यगोपसमूहस्यनितंबवतीनां
स्त्रीणांमुखचुंबनेन लंबितः लोभोयेन पुनः कीदृशं बं
धुजीवपुष्पवत् मधुरोमनोहरोऽधरपल्लवो ओष्ठपल्लवो
यस्यपुनः कीदृशं उल्लसितेन विकासितेनस्मितेनशोभाय
स्यतम् ॥३॥

विपुलपुलकभुजपल्लववलयितबल्लवयु
वतिसहस्रं ॥ करचरणोरसिमणिगणभू
षणकिरणविभिन्नतमिस्रं ॥४॥

विपुलेति विपुलाः बहुलाः पुलकारोमोद्गमाययोस्ता
भ्यां भुजपल्लवाभ्यां वलयितंवेष्टितं बल्लवानांआभीरा-
णांयुवतीसहस्रंगोपिकावृंदंयेन पुनःकीदृशं करोचर

मणिगण युक्तभूषणानां किरणैर्दीप्त्या विभिन्नो नाशितो नि
मिस्रमंधकारो येनसः तं ॥ ४ ॥

जलदपटलचलदिंदुविनिंदकचंदनतिल
कललाटं ॥ पीनपयोधरपरिसरमर्दननिर्द
यहृदयकपाटं ॥ ५ ॥

जलदेति पुनः कीदृशं हरिं जलदपटले मेघसमूहे चल
तः इंदोश्चंद्रस्य विनिंदकं समानं चंदनतिलकं चंदनकृतति
लकं यत्र तादृशं ललाटं यस्य अभूतोपमेयं क्वचिज्जलदपट
लचलदिंदुविनिंदकचंदनबिंदुललाटमिति पाठः तदा ज
लदपटले चलन्संचरन् य इंदुश्चंद्रस्तस्य विशेषेण निंदकः
स्तिरस्कारकः चंदनबिंदुर्मंडलाकृतितिलको ललाटे यस्य
तं पुनः कीदृशं पीनौ मांसलौ यौ पयोधरौ स्तनौ तयोः परि
सरस्य पर्यंतदेशस्य मर्दने निर्दयं दयारहितं हृदय कपाटं
कपाटवद्विस्तीर्णं हृदयं यस्य तादृशं ॥ ५ ॥

मणिमयमकरमनोहरकुंडलमंडितगंडमु
दारं ॥ पीतवसनमनुगतमुनिमनुजसुरा-
सुरवरपरिवारं ॥ ६ ॥

मणिमयेति मणिमयेन मणिरूपेण मकरवन्मनोहरा
भ्यां कुंडलाभ्यां मंडितो लंकृतो गंडो गंडस्थलं यस्य पुनः की
दृशं महांतं उदारं अभीष्टदातारं वा पुनः कीदृशं पीतं वसनं व
स्त्रं यस्य महत्वमाह अनुगता आश्रिता ये मुनिवराः श्र

कनारदादयः मनुजाः परीक्षिदादयः सुरवराब्रह्मरुद्राद्यः असुराप्रल्हादादयस्तेपरिवाराः परिजनाः यस्यताहशं हंहातेवरपदस्यतेषांवराइतियहणं ॥६॥

विशदकदंबतलेमिलितंकलिकलुषभयंशमयंतं॥ मामपिकिमपितरंगदनंगदृशामनसारमयंतं॥७॥

विशदेति विशदकदंबतलेमिलितंउपस्थितं पुनःकीदृशं कलिकलुषात्कलिकालजातपापाद्भयंतन्नाशयंतं पुनःकीदृशं मां अपिकिमपिअनिर्वचनीयं यथास्यात्तथा नरंगत्उद्गच्छन् अनंगयोगोयस्यांतादृश्याहृष्ट्यामनसाल्हदयेनचरमयंतं ॥७॥

श्रीजयदेवभणितमतिसुंदरमोहनमधुरिपुरूपं॥ हरिचरणस्मरणंप्रतिसंप्रतिपुण्यवतामनुरूपं॥८॥ इतिश्रीगीतगोविंदे पञ्चमः प्रबंधः ॥५॥

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवभणितंपुण्यवतांभक्तानां हरिचरणयोः स्मरणंप्रतिअनुरूपं योग्यंभवतु इत्यध्याहारः कथंभूतं अतिसुंदरंमोहनं मोहकारकं मधुरिपोः रूपं कृष्णस्य रूपंयस्मिन् ॥८॥

श्लोक॥ गणयतिगुणग्रामंभ्रामंभ्रमादपिनहतेवहतिचपरितोषंदोषंविमुंचति दूरतः॥ युवतिषुचलत्तृष्णेकृष्णेविहारि

णिमां विनापुनरपिमनोवामंकामंकरोति करोमिकिं ॥१॥

इदानींराधायाः कृष्णेवसतश्चेतसोवश्यत्वमाह हेस खि ममंमनश्चित्तंपुनरप्यधुनापिकृष्णेकामंमिच्छां करोति किं करोमिनिवृत्तोउपायांतरंनास्तीत्यर्थः युवतिषु गोपी षुचलन्तृष्णोजालाभिलाषे पुनः कीदृशे मांविनाविहारिणि क्रीडाशीले कीदृशंमनः वामं अवश्यमित्यर्थः वामत्वेकार णमाह ममंमनः सापराधस्यापिकृष्णस्यगुणग्रामंगुण समूहं गणयतिभ्रमादपि ग्रामं विस्मरणं नेहतेनचेष्टते - भ्रामममपीतिपाठेग्रामंक्रोधं नेहतेनवांछति तद्गुणाकर्ण नेन परितोषं संतोषं वहति दोषं मदीयावज्ञादिकं दूरतए व संचति परित्यजति ॥१॥

अथषष्ठप्रबंधो मालवरागेणएकतालीतालेगीयते.

निभृतनिकुंजगृहंगतयानिशिरहसिनि लीयवसंतं ॥ चकितविलोकितसकलदि शारतिरभसभरेणहसंतं ॥१॥ सखिहे केशिमथनमुदारंरमयमयासहमदनमनो रथभावितयासविकारं ॥ ध्रु०

पुनरपिराधागीतेनसखीमाह निभृतेति हेसखित्वंके शिमथनंकृष्णंमयासहरमयक्रीडांकारय कीदृशंकृष्णं उदारंमहांतं कथंभूतयामया मदनस्यमनोरथः इच्छा·

स्मिन्भावो रत्याख्यः संजातो यस्याः कथंभूतं कृष्णं साधि कारं भावसहितं कीदृश्या मया निभृतं गूढं यन्निकुंजगृहं गतया प्राप्तया कथंभूतं कृष्णं निशि रात्रौ रहसि एकांतस्थले निलीय अतिरोहितो भूय वसंतं तिष्ठंतं कथंभूतया मया च कितं सभयं यथा तथा विलोकिता दृशः सकलदिशा यया पुनः कथंभूतं कृष्णं रतेरभसउत्साहस्तस्य भरेण आधिक्येन हसंतं सस्मितमुखं अस्मिन्गीते पूर्वार्द्धं राधाविशेषणं उत्तरार्द्धं कृष्णस्येति बोद्धव्यं ॥१॥

प्रथमसमागमलज्जितया पटुचाटुशतैरनुकूलं ॥ मृदुमधुरस्मितभाषितया शिथिलीकृतजघनदुकूलं ॥२॥

प्रथमेति प्रथमसमागमेन नूतनसान्निध्येन लज्जितया लज्जायुक्तया कथंभूतं कृष्णं वैलक्ष्यदूरीकरणाय पटुचाटुशतानि कुशलानि यानि चाटुशतानि स्तवशतानि तैरनुकूलं आनुकूल्यकारकं मृदुकोमलं मधुरं स्मितपूर्वकं भाषितं यस्याः सा तया शिथिलीकृतं जघनदुकूलं जघनस्थितं पट्टवस्त्रं येन तं ॥२॥

किसलयशयननिवेशितया चिरमुरसि ममैव शयानं ॥ कृतपरिरंभणचुंबनया परिरभ्य कृताधरपानं ॥३॥

किसलयेति किसलयशयने पल्लवकृतशय्यायां निवेशितया कथंभूतं कृष्णं ममैवोरसि वक्षःस्थले चिरं शया

कंआलिंगनपूर्वकंचुंबनंयया सातया कथंभूतंकृष्णं परिरभ्य आलिंग्यकृतं अधरपानंओष्ठपानंयेनसः तं॥३॥

अलसनिमीलितविलोचनया पुलकावलि
ललितकपोलं॥ श्रमजलसिक्तकलेवरया
वरमदनमदादतिलोलं॥४॥

अलसेति अलसेनस्मरतसौख्येननिमीलिते मुद्रिते नेत्रेयस्याः सातया पुलकावल्यारोमांचपंक्त्या ललितौ मनोहरौकपोलौयस्यतं श्रमजलेनस्मरजनितेन वारिणासिक्तं कलेवरंशरीरंयस्यास्तया वरमदनमदात् उत्तमकामजनितहर्षात् अतिलोलं अतिचंचलंसतृष्णमित्यर्थः॥४

कोकिलकलरवकूजितया जितमनसिजतंत्रविचारं॥ श्लथकुसुमाकुलकुंतलया नखलिखितघनस्तनभारं॥५॥

कोकिलेति कोकिलकलरववत् अव्यक्तध्वनिवत्कूजितंशब्दोयस्यास्तया जितः मनसिजस्यकामस्यतंत्रविचारः शास्त्रसिद्धांतोयेनसःतं श्लथाः शिथिलाः कुसुमैः पुष्पैराकुलाः व्याप्ताः कुंतलाः चूर्णकुंतलायस्याः सातया नखेन लिखितश्चिह्नितोघनोनिबिडःस्तनभारोयेनसःतं॥५॥

चरणरणितमणिनूपुरया परिपूरितसुरतवितानं॥ मुखरविसृंखलमेखलया सकचग्रहचुंबनदानं॥६॥

चरणेति चरणयोः पादयोः रणितौ शब्दितौ मणियुक्त नूपुरौ यस्याः परिपूरितं संपूर्णं कृतं सुरतवितानं सुरत समूहो येन तत् मुखरा शब्दायमाना विशृंखला उन्मुक्ता मेखला काञ्ची यस्याः सा तया सकचग्रहं कचग्रहणसहितं चुंबनदानं यस्य तत् ॥ ६॥

रतिसुखसमयरसालसयादरमुकुलित
नयनसरोजं ॥ निःसहनिपतिततनुलतया
मधुसूदनमुदितमनोजं ॥ ७॥

रतिसुखेति रतिसुखसमये सुरतसुखकाले प्रीत्या अलसया अलसयुक्तया दरमुकुलितनयनसरोजं ईषन्मीलितनेत्रकमलं निःसहे असमर्थे निपतिता तनुलता शरीरलता यस्यास्तया कथंभूतं कृष्णं मधुदैत्यं सूदयतीति तं उदितः जातो मनोजः कामो यस्य तं ॥ ७॥

श्रीजयदेवभणितमिदमतिशयमधुरिपु
निधुवनशीलं ॥ सुखमुत्कंठितराधिकया
कथितं वितनोतु सलीलं ॥ ८॥

इति श्रीगीतगोविंदे षष्ठः प्रबंधः

श्रीजयदेवेति इदं श्रीजयदेवेन भणितं उक्तं गीतं कर्तृ सुखं पारलौकिकसुखानि ऐहिकानि च वितनोतु विस्तारयतु केषां शृण्वतां कथंभूतं श्रीजयदेवभणितं अतिशयमधिकं मधुरिपोः कृष्णस्य निधुवनशीलं सुरतचरितं यस्मिन् पुनः कीदृशं उत्कंठितया गोपवध्वा राधिकया कथितं स-

लीलंशृंगाररसक्रियासहितं ॥८॥

श्लोकः॥ हस्तस्रस्तविलासवंशमनृजुभ्रू
वल्लिमद्बल्लवी वृंदोत्सारिदृगंतवीक्षित
मतिस्वेदार्द्रगंडस्थलं॥ मामुद्वीक्ष्यविल
ज्जितस्मितसुधामुग्धाननंकाननेगोविंदं
व्रजसुंदरीगणवृतंपश्यामिहृष्यामिच १

अधुनात्सुत्कंठयासख्यानीयमानासागोपीगणवृतंकृ
ष्णंदृष्ट्वापरावृत्यसखीमाह हस्तेति हेसखिगोविंदंअहं
पश्यामिहृष्यामि हर्षंप्राप्नोमिच पश्यामीति वर्तमानसा
मीप्याद्वर्तमानता कथंभूतं गोविंदंकाननेवृंदावने व्रज
सुंदरीगणेनगोपीसमूहेनवृतंवेष्टितं ननुसपत्नीभिः प
रिवृतंदृष्ट्वा कथंतेहर्ष इत्यतआह माउद्वीक्ष्यदृष्ट्वाहस्ता
त्स्रस्तोच्यस्तोविगलितः विलासवंशोक्रीडावंशोयस्यतंअ
नृजुभ्रूवल्लिमतीनां कुटिलभ्रूलतायुक्तानांगोपीनांसमूहे
उत्सारिऊर्द्ध्वतिर्यग्गामिदृगंतेनकटाक्षेणवीक्षितमीक्षणंय
स्यतं मय्यागतायांभियादृगंतन्वेषुयान्यगोपीरपसारयं
तमितिभावः अतिस्वेदेनातिघर्मेणार्द्रंगंडस्थलंयस्यतं
विलज्जितास्मितंसलज्जाहास्यंतदेवसुधामृतंतयामुग्धमा
ननंमनोहरंमुखंयस्यतं॥१॥

श्लोकः॥ दुरालोकस्तोकस्तबकनवकाशो
कलतिका विकाशःकासारोपवनपवनोपि
व्यथयति॥ अपिभ्राम्यद्भृंगीरणितरम

पीयानमुकुल प्रसूतिश्चूतानांसखिशि खरिणीयंसुखयति ॥२॥

पुनः विभावयन्नाह दुरालोकेति हेसखिदुरालोक्य तेवियोगिनासुदुःखेनज्ञायते यः स्तोकोल्पस्तबकः गुच्छो यस्यनवाशोकलतिकायाः विकाशःउद्योतः मांव्यथयतिपी डयतिकिंच कासारोपवनस्यसरोवरनिकटवनस्य पवनो पिमांव्यथयति कासारइत्यनेनवायोः शैत्यंउपवनसंबंधि त्वेनसौगंध्यंवृक्षैरुपहतगतित्वेनमांद्यंचध्वनितं अपिच चूतानामाम्राणां इयंमुकुलप्रसूतिः कलिकोद्भेदोमांनसुख यति कथंभूताप्रसूतिः भ्राम्यंतीनांचलंतीनांभ्रमरांग नानां रणितैः शब्दितैः रमणीयामनोज्ञापीत्यर्थः शिखरि णीप्रशस्ताग्रभागवती भृंगीणांचलनंनायकान्वेषणार्थमि तिध्वनितं शिखरिणीनामकंछंदइतीदंसूचितं ॥२॥

श्लोकः ॥ साकूतस्मितमाकुलाकुलगल द्धम्मिल्लमुल्लासितभ्रूवल्लीकमलीकदर्शि तभुजामूलार्द्धदृष्टस्तनं ॥ गोपीनांनि भृतंनिरीक्ष्यललितकांचिच्चिरंचिंतयन्न तर्मुग्धमनोहरोहरतुवःक्लेशानवःकेश वः ॥३॥ ॥ इतिश्रीकविराजश्रीजय देवकृतेगीतगोविंदेमहाकाव्येअक्लेशके शवोनामद्वितीयःसर्गः ॥२॥

अधुनाकविर्लोकानाशिषयति साकूतेति नवइद

गारस्तरूपोवाकेशवः वः युष्माकंभक्तानांक्लेशंदुःखं ह-
रतुदूरीकरोतु कीदृशः साकूतं साभिप्रायंस्मितमीषद्धा-
स्यंयत्र गोपीनांनिभृतंगोप्यभावंनिरीक्ष्यहसा कांचि
द्दयितां अंतर्मनसिचिरंचिंतयन् मुग्धमनोहरः मोहयुक्त
स्कंदरः कथंभूतंनिभृतं आकुलाकुलोत्यतास्तव्यस्तःग
लन्उन्मुक्तीभवन् धम्मिल्लः केशपाशोयत्र उल्लासिताउ
च्चैःकृताभ्रूवल्लीयत्रअलीकेनज्रंभणादिच्छलेनदर्शिताः
भुजाबालार्द्धहस्तरूपा यस्मिन्भुजोच बालार्द्धहस्तो
चस्तनोचेतिहृद्धः॥३॥ ॥इतिश्रीगीतगोविंदटीका
यांद्वितीयःसर्गः॥२॥

अथतृतीयसर्गप्रारभ्यते·

श्लोकः॥ कंसारिरपिसंसारवासनाबंध·
श्रृंखलां॥ राधामाधायहृदयेतत्याजव्रज
सुंदरीः॥१॥

एवंराधायाः विरहमुक्त्वा कृष्णस्यापिविरहव्यथांतस्या
माह कंसारिरपि कृष्णोपिराधांहृदये मनसिआधाय स्था
प्य· व्रजसुंदरीर्गोपीस्तत्याजत्यक्तवान् कीदृशींराधांसं·
सारेवासनासंस्कारस्तस्याबंधायश्रृंखलांनिगडरूपांसौं
दर्यवतीर्वल्लीरपितत्याजेतिराधायांकृष्णस्यानुरागातिश
योध्वनितः॥१॥

श्लोकः॥ इतस्ततस्तामनुसृत्यराधिका
मनंगबाणव्रणखिन्नमानसः॥ कृतानुता

पः सकलिंदनंदिनीतटांतकुंजेनिषसाद माधवः ॥२॥

पुनः किंकृतवान् इतस्ततेति समाधवः कलिंदजाया यमुनायास्तटांतकुंजेतीरलतागृहेनिषसाद स्थितवान् किं कृत्वा इतस्ततः अनेकस्थानेषु तांराधिकां अनुसृत्यान्वेष्य कीदृशः अनंगबाणव्रणेन कामशरक्षतेन खिन्नं दीनं मनो यस्य कृतोनुतापो पश्चात्तापो येनसः ॥२॥

अथसप्तमप्रबंधः गुर्जरीरागेणप्रति मठतालेगीयते

मामियंचलिताविलोक्यवृतंवधूनिचयेन ॥ सापराधतयामयापिनवारितातिभयेन ॥१॥ हरिहरिहतादरतयागता साकुपितेव ॥ध्रु०॥

कृतानुतापत्वमेवाह गीतेन मामिति गीतस्यास्य गुर्जरीरागः प्रतिमंठतालः तयोर्लक्षणं प्राक्कथितं हरिहरीति खेदानुकारे साराधा हृतादरतया हृतबहुमानत्वेन कुपितेव कोपं प्राप्येव गता अन्यस्थानेगता ननुसाकुपितात्वया कथंज्ञाता तत्राह मांकृष्णंवधूनिचयेन गोपीसमूहेन वृतंवेष्टितं विलोक्य चलिता इतोगता इतिभिन्नेयंवाक्यरचना तर्हि सागच्छंतीत्वया किंननिवारिता तत्राह मयापि कृष्णेनापि सापराधतया कृतापराधत्वेन हेतुना अतिभयेन न वारिता यद्वा कथंभूतेन मया अतिभयेनातिशयितं भयंय

स्येति ॥१॥

किंकरिष्यतिकिंवदिष्यतिसाचिरंविरहेण
किंजनेनधनेनकिंममजीवितेनगृहेण ॥२॥

किंकरिष्यतीति साराधाचिरंविरहेणाचिरकालमद्वियोगेन किंकरिष्यति विरहतापशांत्यर्थंकमुपायंकरिष्यतीत्यर्थः किंवदिष्यति ननुएतावतातस्यामेवकोवाग्रहः अन्यगोपीजनस्य धनादिनाचित्तव्यावर्तनंकर्तव्यंतत्राह तांराधांविनाममजनेनलोकेनकिं तद्वियोगेनसर्वजनपरित्यागात् धनेनकिं ननुधनंविनागृहसौख्यंनस्यात्तत्राह गृहेण किंप्रयोजनं नकिमपि तद्वियोगेनवनवासांगीकारात् ननु सुखास्पदं गृहंविनासुखंनस्यात्तत्राह ममसुखेनकिंतांविना सर्वंनिष्फलमित्यर्थः सैवमेसुखरूपेतिभावः ॥२॥

चिंतयामितदाननंकुटिलभ्रूरोषभरेण ॥
शोणपद्ममिवोपरिभ्रमताकुलंभ्रमरेण ३

चिंतयामीति अहंतस्याः राधायाः आननंमुखंचिंतयामिस्मरामि कीदृशमाननं रोषभरेणक्रोधातिशयेन कुटिलेवक्रे भ्रुवौयत्र किमिव उपरिव्याप्तंशोणपद्ममिव अत्र रोषारुणेमुखे शोणपद्मसादृश्यंबोध्यं वारंवारं रोषाद्वक्रीभवंत्योर्भ्रुवोर्भ्रमद्भ्रमरोपमाबोध्या ॥३॥

तामहंहृदिसंगतामनिशंभृशंरमयामि ॥ किंवनेनुसरामितामिहकिंवृथाविलपामि ॥४॥

मतिशयनरमयामि क्रीडयामीति भावः इहवनेतारीयाक
मनुसरामिरहदिसंगतत्वादेवत्वया व्यर्थमेव किंविलपामि
विलापंकरोमि ॥४॥

तन्विखिन्नमसूयया त्हदयंतवाकलया
मि ॥ तन्नवेद्मिकुतोगतासिनतेनतेनु
नयामि ॥५॥

हृदिसंगतांतां मत्याह तन्वीति हेतन्वि असूयया अस
हिष्णुत्वेन दुःखितंतवत्हदयं आकलयामि तर्कयामि तत्तस्मा
दहं नवेद्मिनजानेकुतः कुत्रगतासि तेनकारणेन तेतुभ्यं
नानुनयामि नप्रसादयामि क्रियार्थोपपदमितिचतुर्थी
तेइति ॥५॥

दृश्यसेपुरतोगतागतमेवमेविदधासि
किंपुरेवससंभ्रमंपरिरंभणंनददासि ॥६

दृश्यसेइति हेराधेत्वंममपुरतः अग्रेगतागतंगमना
गमनमेवविदधासि करोषीतिदृश्यसे तर्हिपुरेवपूर्ववत्
ससंभ्रमं सवेगं परिरंभणं आलिंगनं किंकेन कारणेन नद
दासि विरहिणोहिचित्तानुषंगात्सर्वतस्तामेवपश्यंति ॥६

क्षम्यतामपरंकदापितवेदृशंनकरोमि
देहिसुंदरिदर्शनंममन्मथेनदुनोमि ॥७

क्षम्यतामिति हेसुंदरिपुर्वकृतमपराधंक्षम्यतां अ
परमीदृशंतवापराधंकदापिनकरोमिनकरिष्यामि अतएव

B4

भवामि ॥ ७ ॥

वर्णितंजयदेवकेन हरेरिदंप्रणतेन ॥ किंदु बिल्वसमुद्रसंभवरोहिणीरमणेन ॥ ८ ॥

इतिश्रीगीतगोविंदेसप्तमप्रबंधः

वर्णितमिति जयदेवकेनस्वार्थेकः इदंगीतंवर्णितं कीदृशेनजयदेवकेन हरेः प्रणतेनकृष्णस्याराधनपरेणपुनः कीदृशेन किंदुबिल्वंजयदेवकुलंतदेवसमुद्रस्तस्मात्संभवो यस्य एतादृशोरोहिणीरमणश्चंद्रइव यथासागरादुत्पन्नश्चंद्रस्तथा किंदुबिल्वोत्पन्नोजयदेवइति यद्वा किंदुबिल्वशासनं ॥ ८ ॥

श्लोक ॥ हृदिबिसलताहारोनायंभुजंगमनायकः कुवलयदलश्रेणीकंठेनसागरलद्युतिः ॥ मलयजरजोनेदंभस्मप्रियारहिते मयि प्रहरनहरभ्रांत्यानंगक्रुधाकिमुधावसि ॥ १ ॥

इदानींकामएवमेदुःखं मयच्छतीतितमुपालंभगोचरं करोमीत्याशयेनाह हृदीति हेअनंगत्वंमयिहरभ्रांत्या महादेवभ्रमेण नप्रहरमाप्रहारंकुरु क्रुधाकोपेन किमुकिमिति धावसि मारयितुंधावनंकरोषि कीदृशेमयिप्रियारहिते राधावियोगिनिमयिहरभ्रांत्या नप्रहरप्रहारंमाकुरु सर्वदाप्रियायुक्तो अहंत्वधुनाप्रियारहित इतिमयिहरभ्रमो नयुक्त इतिभावः हरत्यातिंपरिहरति हेकाममम हृदि

बिसलतायाः हारो मृणाललता या हारस्तद्विरहजन्यसंताप शान्त्यर्थं धृतः नायभुजंगमनायकः शेषः इयंमे कंठे कुवलयदलानांनीलोत्पलानांश्रेणीपंक्तिः शैत्यायधृतानतु सागरलद्युति हालाहलदीप्तिः इदंमलयजरजोनंदनलेपोसर्वांगे तापशान्त्यर्थं धृतंनतुभस्मविभूतिः ॥१॥

श्लोकः ॥ पाणौमाकुरुचूतसायकममुं माचापमारोपयक्रीडानिर्जितविश्वमूर्छितजनाघातनकिंपौरुषं ॥ तस्याएवमृगीदृशोमनसिजप्रेंखत्कटाक्षानिलज्वालाजर्जरितमनागपिमनोनाद्यापिसंधुक्षते ॥२॥

पुष्पसायकत्वेनकामः प्रसिद्धोतः इमान् चूतमंजरीरूपानेवबाणान् धनुष्यारोप्यमांताडयिष्यतीति शंकयापुनरपि कामायैव दैन्यंकरोति पाणाविति हेक्रीडानिर्जितविश्व क्रीडयालीलयाजितंभुवनंयेनसः अमुंचूतसायकं आम्रपुष्पबाणं पाणौहस्ते माकुरु चापंधनुः मारोपय सशरंमाकुरु हस्तेपिचेत्करोषितर्ह्यमुं सायकंमासंधेहीत्यर्थः हेमनसिज मदन यतः मूर्छितस्य मूर्छांप्राप्तस्य मादृशाजनस्याघातेनपीडयाकिंतेपौरुषं कस्तवपुरुषार्थः नकिमपीत्यर्थः मूर्छितत्वेकारणमाह तस्याएवमृगीदृशो हरिणीनयनायाः तस्याएवेति विरहाधिक्येनराधानामग्रहणाशक्तिः प्रतिपाद्यते प्रेंखतोचलतोकटाक्षाएवानलाः वन्हयस्तेषांश्रेण्यापंक्त्याजर्जरितंखंडखंडीभूतंम-

ममनः मनागपिस्वल्पमपि नाद्यापिसंधुक्षते स्वस्थंन भवति कश्चित्कटाक्षाशुगेति पाठः तदाकटाक्षएवाशुगाबाणाः ॥२

श्लो० ॥ भ्रूपल्लवोधनुरपांगतरंगितानि बाणागुणः श्रवणपालिरितिस्मरेण ॥ तस्यामनंगजयजंगमदेवतायामस्त्राणिनिर्जितजगंतिकिमर्पितानि ॥ ३॥

ननु तत्कटाक्षादिचिंतना देव तव दुःखं भवति मदनस्य न र्हिकोपराधस्तत्राह भ्रूपल्लव इति इतीत्थं प्रकारेण स्मरेण कामेन तस्यां राधायां अस्त्राणि अर्पितानि स्थापितानि किंतर्कयामि किंवितर्कं नन्वस्त्राणि वीरेण स्वहस्ते स्थापयितुमुचितानि नत्वन्यत्रेत्याह निर्जितानि जगंति यैस्तानि तेरेवास्त्रैर्जगत्त्रयं जित्वा तत्रस्थापितानीतिभावः तर्ह्यन्यत्र किं स्थापितानीत्याह अनंगस्य कंदर्पस्य जये त्रैलोक्यविजये जंगमदेवतायां गमनशीलदेवतारूपायां इतीतिकिं भ्रूपल्लवो भ्रूलतात देव धनुः अपांगतरंगितानि कटाक्षनिरीक्षणानि एव बाणाः श्रवणपालिः कर्णप्रदेशएवगुणः प्रत्यंचा ३

श्लोकः ॥ भ्रूचापेनिहितः कटाक्षविशिखो निर्मातु मर्मव्यथां श्यामात्माकुटिलः करोतु कबरीभारोपिमारोद्यमं ॥ मोहं तावदयंच तन्वि तनुतां बिंबाधरोरागवान् सद्वृत्तस्तन मंडलस्तवकथं प्राणैर्मम क्रीडति ॥ ४॥

अधुना मनोविषयीकृता राधा प्रतिस्वीयदुःखमाह

भ्रूचापइति हेतन्विकृशांगि भ्रूचापेभ्रुवावेवचापेधनु स्तस्मिन्निहितः अर्पितः कटाक्षविशिखः कटाक्षबाणः ममं व्यथांममंपीडांतावन्निर्मातुकरोतु विशिखस्यमर्मव्यथा जनकत्वंयुज्यतएवेतिभावः अन्यच्चश्यामात्माश्यामवर्णः कुटिलः वक्राकारः कबरीभारोपि केशसमूहोपिमारोद्य मंकामोन्नत्यंतावत्करोतु योतमलिनः कुटिलश्चभवतिसो न्यमारणाययत्तएवेतिसूचितं अयंचबिंबाधरः बिंबोष्ठः मोहंतनुतां विस्तारयतां कथंभूतोबिंबाधरः रागवान्लो हितवर्णः रागिणोविषयिणः मोहोममत्वंयुज्यतएव स वृत्तः साधुवर्तुलः तवस्तनमंडलः ममप्राणैः कथंक्रीडति ये सद्वृत्ताःसन्मार्गप्रवर्तकास्तेतुपरप्राणघातकाः नभवंति विरोधनामालंकारः॥४॥

श्लोकः॥ तानिस्पर्शसुखानितेचतरलाःस्निग्धादृशोर्विभ्रमास्तद्वक्त्राबुजसौरभंसचसुधास्यंदीगिरांवक्रिमा॥ साबिंबाधरमाधुरीतिविषयासंगेपिचेन्मानसंतस्यांलग्नसमाधिहंतविरहव्याधिःकथंवर्तते॥५॥

तानीति तान्येवस्पर्शसुखानि यानिपुरानायिकासंगमानुभूतानि एतेनत्वगिंद्रियविषयलाभः तेचतरलाश्चंच लाः स्निग्धाः प्रेमान्विताः दृशोश्चक्षुषोर्विभ्रमाविलासाः एतेनरूपं तदेवमुखांबुजसौरभंवदनकमलसुरभित्वं ए

तेनगंधत्वं सचरूधास्यंदीअमृतद्रवयुक्तः गिरांवचसां यः वक्रिमावक्रत्वं एतेनशब्दः साचबिंबाधरमाधुरीबिंब सदृशोष्ठमाधुर्यं तदेवएतेनरसः इत्येवंप्रकारेणविषयाः संगेपितस्यारूपरसस्पर्शादीनांसाभिध्यपि मममानसं मनस्तस्यां राधायां लग्नसमाधिप्राप्तस्थानंचेद्यदि तदाहं तइति रवेदे विरह व्याधिः व्यथाकथंवर्ततेध्यानयुक्तस्ययोगिनोव्याधिनाशात् ॥५॥

श्लो० ॥ तिर्यक्कंठविलोलमौलितरलोत्तंसस्यवंशोच्चरद्गीतस्थानकृतावधानललनालक्षैर्नसंलक्षिताः॥ संमुग्धमधुसूदनस्य मधुरेराधामुखेंदोमृदुस्पंदंकंदलिताश्चिरंददतुवः क्षेमंकटाक्षोर्मयः ॥६॥

इतिश्रीकविराजश्रीजयदेवकृतेगीतगोविंदे महाकाव्येमधुसूदनोनाम तृतीयः सर्गः॥३

अधुनाकविः सर्गांतेभक्तानाशिषयति तिर्यक्कंठेति मधुसूदनस्य कृष्णस्य कटाक्षोर्मयः कटाक्षदर्शनतरंगाः वः युष्माकंभक्तानांक्षेमकल्याणंददतु प्रयच्छंतु कीदृशाः मधुरेकंदरे राधायाः मुखमिंदुरिवतस्मिन् संमुग्धे अव्यक्तं मृदुस्पंदं किंचिच्चलनंच यथास्यात्तथा पल्लविताः इंदुदर्शनात्तरंगाः अतीव भवंतीति कटाक्षाणांतरंग साम्यं नन्वन्यास्वपश्यंतीषु कथंराधामुखचंद्र एवपल्लवि

ताउर्म्मयः अतआह वंशादुच्चरत्सु वेणोर्निर्गच्छत्सु गीतस्थानेषु गानपदेषु कृताबधानैर्दत्तमनोभिर्ललनालक्षैर्गोपांगनासहस्रैर्नसंलक्षिताः नज्ञाताः कथंभूतस्यमधुसूदनस्य तिर्यग्वक्रः कंठोयस्यविलोलश्चंचलो मौलिर्मस्तकः किरीटोवायस्य तरलश्चंचलउत्तंसःअवतंसोयस्यसः पश्चात्कर्मधारयः लक्षपदंबहुत्वोपलक्षकं मुग्धोहारिर्विरहीत्यर्थः ६

अथचतुर्थःसर्गःप्रारभ्यते.

श्लो०॥ यमुनातीरवानीरनिकुंजेमंदमास्थितम्॥ प्राहप्रेमभरोद्भ्रांतंमाधवंराधिकासखी॥१॥

इदानींराधासखीकृष्णंमत्याह यमुनेति राधिकायाः सखीमाधवंकृष्णंवक्ष्यमाणंप्राह उक्तवती कीदृशं माधवं यमुनायास्तीरेयः वानीरनिकुंजः वेतसोपलक्षितलतागृहंतस्मिन् मंदंतूष्णीं आस्थितं आसीनंपुनः कीदृशं प्रेम्णा राधायां प्रेमातिशयेनउद्भ्रांतं उद्विग्नचित्तं कथंमापिप्रसादं यास्यतीत्युद्भ्रांतं॥१॥

अथअष्टमप्रबंधः कर्णाटकरागेणएकतालीतालेगीयते.

निंदतिचंदनमिंदुकिरणमनुविंदतिखेदमधीरं॥ व्यालनिलयमिलनेनगरलमिवकलयतिमलयसमीरं॥१॥ साविरहेतवदीना माधवमनसिजविशिखभया

दिषभावनयात्वयिलीना ॥ ध्रु० ॥

उक्तश्लोकार्थंगीतेनाह निंदतीति अस्यकर्णाटकरागः तल्लक्षणं कपोलपाणिर्गजदंतपत्रमेकंवहन् दक्षिणकर्णपूरे संस्तूयमानः स्फरचारणौघैः कर्णाट रागःसितनीलकंठः इति अत्रगीतेविरहोत्कंठावर्णनीया वासकशय्या सोत्कंठास्वाधीनभर्तृका तथा कलहांतरिताचापिविप्रलब्धानसारिका खंडिताप्रोषितान्वैववनिताश्चाष्टसंमताः तत्रोत्कंठालक्षणंभरतोक्तं यस्याःसमुचितेप्यन्हि प्रवासी नैतिवल्लभः सास्मरानलसंतप्ताविरहोत्कंठितामता इति गीतार्थस्तु हेमाधव साराधा तवविरहे सति दीनादुःखिता त्वयित्वाहृषयेभावनयाअनुचिंतनेन कामबाणः कृष्णात्हृदयेप्रविश्यस्थितां मांनपीडयिष्यतीति भावनयालीनाप्रविष्टा कस्मादिव मनसिजविशिखभयादिव केनप्रकारेणेत्याह हेकृष्णसाराधाचंदनंनिंदति इंदुकिरणंचंद्रदीधितिं अनुलक्षीकृत्य अधीरंअनल्पखेदंविंदति लभते मलयसमीरंमलयवातंव्यालनिलयंसर्पस्थानं चंदनवृक्षस्तस्यामिलनेन स्पर्शनेन गरलमिवविषमिवकलयतिमन्यते ॥ १ ॥

अविरलनिपतितमदनशरादिवभवदवनायविशालं ॥ स्वहृदयमर्मणिवर्मकरोतिसजलनलिनीदलजालं ॥ २ ॥

अविरलेति हेकृष्णसाराधास्वहृदयमर्मणिसजल

नलिनीदलजालं सजलकमलिनीपत्रसमूह मेववर्मतनु त्वं करोति कस्मै प्रयोजनाय भवदवनाय स्वत्हृदयस्थितस्य भवतोरक्षणाय कस्मादिव अविरलं निरंतरं पतितोयो मदनशरः कामबाणस्तस्मादिव कीदृशं वर्मविशालं विस्तीर्णं त्वं तस्यात्हृदयेसर्वदाइतिभावः ॥२॥

कुसुमविशिखशरतल्पमनल्पविलासकलाकमनीयं ॥ व्रतमिवतवपरिरंभसुखाय करोतिकुसुमशयनीयं ॥३॥

कुसुमेति कुसुमशयनीयपुष्पशय्यां करोति कीदृशं अनल्पविलासकलाभिः बहुतरक्रीडाभिः कमनीयं सुंदरं पुष्पशय्यारूपमेव मनोज्ञा इयंशय्याविरचनाकुशला शय्याभावे पुष्पशय्यां करोतीत्यर्थः कमिव कुसुमविशिखः कामस्तस्यशराः पुष्पाणितान्येव तल्पंशय्यातादृशं व्रतमिवशरशय्या शयनरूपं दारुणं व्रतमिति भावः किमर्थं व्रतमित्यत आह- तवपरिरंभसुखाय आलिंगनसुखं प्राप्तुमित्यर्थः ॥३॥

वहतिचगलितविलोचनजलधरमाननकमलमुदारं ॥ विधुमिवविकटविधुंतुददंतदलनगलितामृतधारं ॥४॥

वहतीति सारा धाउदारं मनोज्ञं आननकमलं वहति धारयति कीदृशं चलितं उच्छ्वसितं यद्विलोचनजलं नेत्राश्रु तद्धारयतीति कमिव विधुमिव कीदृशं विधुं विकटे

नदारुणेन महताविधुंतुदस्य राहोर्दंतेन दलनाद्गलितामृतधारायस्मात्॥ ४॥

विलिखतिरहसिकुरंगमदेनभवंतमसमशरभूतं॥ प्रणमतिमकरमधोविनिधायकरेच्चशरनवचूतं॥५॥

विलिखतीति हेकृष्ण साराधा असमशरभूतं कंदर्पस्वरूपंभवंतंत्वां रहसिएकांतेकुरंगमदेन मृगमदेन कस्तूरिकयाविलिखति अधः कामरूपस्यभवतोधस्तान्मकरंकामवाहनंविनिधाय कृत्वाकरेहस्तेनवचूतंनूतनाम्ररूपं शरंबाणंचविनिधायसंस्थाप्य प्रणमतिपूजानंतरं प्रणामोयुज्यतएव मकरस्यध्वजत्वेप्रसिद्धेवाहनत्वेपिनदोषः॥५

प्रतिपदमिदमपिनिगदतिमाधवतवचरणेपतिताहं॥ त्वयिविमुखेमयिसपदिसुधानिधिरपितनुतेतनुदाहं॥६॥

प्रतिपदमिति हेकृष्ण साराधाप्रतिपदं प्रतिक्षणं इदमपिनिगदति इदंकिं हेमाधव हेकृष्ण तवचरणे अहं पतिता किमित्यतआह त्वयिविमुखेपराङ्मुखे सति मयि सपदितत्क्षणं सुधानिधिरपि चंद्रोपितनुदाहं शरीरपीडांतनुतेविस्तारयति यतश्चंद्रोप्येवंकुरुते अतस्तवचरणेपतिता ६

ध्यानलयेनपुरःपरिकल्प्यभवंतमतीवदुरापं॥ विलपतिहसतिविषीदतिरोदितिचंचतिमुंचतितापं॥७॥

ध्यानेति हे कृष्ण अतीवदुरापं दूतिद्वारापि दुर्लभं मय तं ध्यानलयेन चित्तैकाग्र्यविशेषेण पुरोग्रे परिकल्प्य कल्पनां कृत्वा मयि स्नेहं इदानीमपि न करोतीति विलापं करोतीति हसतिलवदर्शनेन विषीदति हास्यानंतरं आनर्थक्यात् अतएव रोदिति चंचतिस्थानांतरं गच्छति स्थानांतरे आलिंगनादिकं करिष्यतीति अतएव तापं मुंचति मनस्तापं त्यजति ॥७॥

श्रीजयदेवभणितमिदमधिकं यदि मनसा नटनीयं ॥ हरिविरहाकुलबल्लवयुवतिः सखीवचनं पठनीयं ॥८॥

इतिश्रीगीतगोविंदे अष्टमप्रबंधः

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवेन भणितं कथितं गीतं मनसा चित्तेन अधिकं सातिशयं यदि नटनीयं नृत्ययितव्यं तदा हरिविरहेण कृष्णवियोगेनाकुलायाः बल्लवयुवत्याः राधायाः सखीवचनं गीतरूपं पठनीयं श्रीजयदेवगीते प्विदमतिशयितव्यमिति भावः ॥८॥

श्लोक ॥ आवासो विपिनायते प्रियसखीमालापि जालायते तापोपि श्वसितेन दावदहनज्वालाकलापायते ॥ सापि त्वद्विरहेण हंत हरिणीरूपायते हा कथं कंदर्पोपि यमायते विरचयन् शार्दूलविक्रीडितं १

गीतोक्तमर्थं श्लोकेनाह अवास इति हे कृष्ण हंतेति खे

[illegible]

मृगीरूपमिवाचरति कथमित्यत आह आवासः गृहंविपि
नायते वनमिवाचरतीति त्वद्विरहात् प्रियसखीमालापिस
खीसमूहोपि स्वेच्छागमननिवारकतयाजालायतेजालमि
वाचरति तापोपिदेहदाहोपि श्वसितेन श्वासोच्छ्वासेन दा
वदहनज्वालाकलापायते अरण्यवन्हिज्वालापरंपरेवाचरति
कंदर्पोपिकथंयमायतेयम इवाचरति हाशब्दः स्वात्मनोदुः
खाधिक्य सूचनार्थः कीदृशः कंदर्पः शार्दूलविक्रीडितंव्या
घ्रचेष्टितं विरचयन् मृगीमरणंशार्दूलादेव भवति ॥१॥

अथनवमप्रबंधो देशाखरागेणएक
तालीतालेगीयते

स्तनविनिहितमपिहारमुदारं ॥ सामनुते
कृशतनुरिवभारं ॥ १॥ राधिकाविरहे तव
केशव ॥ ध्रु०॥

इदानीं सखी पुनरपिराधायादुःखचेष्टितं गीतेनाह स्त
नेति गीतस्यास्यदेशाखरागः एकतालीतालः तल्लक्षणं
आस्फोटनाभिः कृतरोमहर्षो निशुम्भसम्भन्दु विशालबाहुः हेके
शवकृष्ण तवविरहेजातेसति साराधाएवंचेष्टते कीदृश-
मित्यत आह कृशतनुः विरहकृशशरीरा सास्तनविनिहितम
पिस्तनयोःस्थापितंउदारं बहुमूल्यं हारमपिभारमिवमनुते १

सरसमसृणमपिमलयजपंकं ॥ पश्यति-
विषमिववपुषिसशंकं ॥२॥

सरसमिति साराधा सरसमसृणं सार्द्रचिक्कणं द्रव-रूपमलयजपंकमपिचंदनलेपमपि वपुषिसशंकं विषमिवपश्यति नवविरहात् ॥२॥

श्वसितपवनमनुपमपरिणाहं मदनदहनमिव वहतिसदाहं ॥३॥

श्वसितेति साराधाश्वसितपवनं निश्वासवायुं मदनदहनमिव कामाग्निमिव वहति धारयति वायोरपि दाहकत्वात् कीदृशं अनुपमः उपमारहितः परिणाहोविशालतायस्यतं अतिदीर्घं सदाहं उष्णत्वाद्दाहयुक्तं ॥३॥

दिशिदिशिकिरतिसजलकणजालं ॥ नयननलिनमिवविगलितनालं ॥४॥

दिशीति साराधासजलकणजालं अश्रुबिंदुसमूहसहितं नयनमेवनलिनं पद्मंदिशिदिशिभवद्दर्शनवांछयाविकिरति क्षिपति कीदृशमिवगलितदंडमिव सर्वतः पश्यतीत्यर्थः ॥४॥

नयनविषयमपिकिसलयतल्पं ॥ कलयतिविहितहुताशविकल्पं ॥५॥

नयनेति साराधानयनविषयमपिनेत्रगोचरमपिकिसलयतल्पं पल्लवशयनीयं नकलयति नजानाति कथंभूतं विहिता कृता हुताशस्याग्नेः विकल्पः संशयोयत्रतं अतिसंतापजनकत्वात् तादृशं गणयतिमनुते ॥५॥

त्यजतिनपाणितलेनकपोलं ॥ बालशशि

नमिवसायमलोलं ॥६॥

त्यजतीति सापाणितलेन हस्ततलेन कपोलंगंडस्थलं नत्यजति शंकितत्वात् कमिव सायं संध्याकाले अलोलंनिश्चलं बालशशिनमिव द्वितीयाचंद्रमिव हस्तेनाच्छादितत्वात् संध्यासाम्यं ॥६॥

हरिरितिहरिरितिजपतिसकामं ॥विरहविहितमरणेवनिकामं ॥७॥

हरिरिति सानिकाम मतिशयेन सकामं साभिलाषं हरिहरिरितिजपति कथंभूतेवविरहेण त्वद्वियोगेनविहितं कृतं मरणं यस्याः सेव अन्येपिमरणे हरिरिति मंत्रंजपंति ॥७॥

श्रीजयदेवभणितमितिगीतं ॥स्फुरयतु केशवपदमुपनीतं ॥८॥

इतिश्रीगीतगोविंदेनवमः प्रबंधः

श्रीजयदेवोक्तं इति पूर्वगीतं केशवएवपदंविश्रांतिस्थानंयस्य तत्भक्तं स्फुरयतु कीदृशंउपनीतंउपस्थितीकृतं ८

श्लो० ॥ सारोमांचति सीत्करोतिविलपत्युत्कंपतेताम्यति ध्यायत्युद्भ्रमतिप्रमीलतिपतत्युद्यातिमूर्छत्यपि ॥ एतावत्यतनुज्वरे वरतनुर्जीवेन्नकिंतेरसात्स्वर्वैद्यप्रतिमप्रसीदसियदित्यक्तोन्यथाहस्तकः ॥१॥

अधुना सातवविरहेणावस्थांप्राप्नोतीति सूचयन् आ

र्दूलविक्रीडितवृत्तेन श्लोकेनाह सारोमांचतीति हेसर्वैंद्यप्र
तिम अश्विनीकुमारतुल्य यदित्वंप्रसीदसि प्रसन्नोभवसि
वरतनुः सुकुमारांगीसाराधा एतावति अननुज्वरेसति तव
रसात्किंन्नजीवेत् अपिजीवेदेव रसः शृंगारः औषधंच अ
न्यथाप्रसंगताभावे हस्तकः हस्तालंबस्त्यक्तः ज्वरेसतिए
ताव्याधयोभवंति नेतस्यांवर्तंतइत्याह साराधारोमांचति
सरोमांचाभवतीत्यर्थः सीत्करोति सीत्कारशब्दंकरोतीत्यर्थः
विलपति विलापंकरोति उत्कंपते सकंपाभवति भ्राम्य-
तिग्लानियुक्ता भवति ध्यायति चिंतयति उद्भ्रमतिउच्चैर्भ्रां
ताभवति प्रमीलतिनेत्रनिमीलनंकरोति पततिशय्यादौ
गच्छति उद्यातिउच्चैर्गच्छति मूर्च्छांप्राप्नोति ज्वरिणः पुरु
षस्यएतावद्भवतीति ॥१॥

श्लो॰ ॥स्मरातुरांदैवतवैद्यहृद्य त्वदंग
संगामृतमात्रसाध्यां ॥ विमुक्तबाधांकु
रुषेनराधा मुपेंद्रवज्रादपिदारुणोसि २

पुनरुपेंद्रवज्रावृत्तेनाह स्मरातुरामिति हेदैवत वै-
द्यवत् अश्विनीकुमारवत् हृद्यसुंदर हेउपेंद्र इंद्रानुज
त्वराधांविमुक्तबाधांव्यक्तपीडांनकुरुषे अतोवज्रात्कुलि
शादपि दारुणोसि अधिकविषमोसि स्मरातुरांकामार्तां
पुनः कीदृशींत्वदंगसंगस्तवशरीरसंबंधएवामृतंतन्मात्रे
णसाध्यांप्रतिकार्यां ॥२॥

श्लोक ॥ कंदर्पज्वरसंज्वराकुलतनोरा

श्चर्यमस्याश्चिरं चेतश्चंदनचंद्रमःकमलि नीचिंताकुसंताम्यति ॥ किंतुक्षांतिव शेनशीतलतनुंत्वामेवमेकंप्रियं ध्याय तीरहसिस्थिताकथमसौक्षीणाक्षणंप्रा णिति ॥ ३ ॥

एवंविधापि राधात्वच्चिंतनेनैवजीवतीत्याह कंदर्पेति हेकृष्णअस्याराधायाश्चेतोमनः चिरंचिरकालं चंदनस्यचं द्रमसः कमलिन्याश्चचिंताकुस्मरणेष्वपिसंताम्यतिग्लानिं प्राप्नोति इदंमहदाश्चर्यं कीदृश्याः अस्याःकंदर्पज्वरेणता पेनयः संज्वरः पीडातेनाकुलाचंचलातनुः शरीरंयस्यास्त स्याः किंतुरहसिएकांतेस्थितासौराधात्वामेवएकं असाधा रणंप्रियंवल्लभंध्यायति क्षणंमुहूर्तंक्षांतिवशेन क्षांत्यावृत्त तयात्वकांतिवशेनेतिपाठः तदाअस्मिन्क्षणेनायातः क्ष णांतरेआगमिष्यतीति अनुरागेणकथंप्राणितिजीवतीति कथमितिप्रश्नेकीदृशीक्षीणाकृशांगी ॥ ३ ॥

श्लोकः ॥ क्षणमपिविरहःपुरानसेहेन यननिमीलनखिन्नयाययाते ॥ श्वसिति कथमसौरसालशाखांचिरविरहेणविलो क्यपुष्पिताग्रां ॥ ४ ॥

पुनरपिउद्दीपनविभावेनाविरहाद्रेकंपुष्पिताग्रावृत्तेनाह क्षणमिति हेकृष्णययाराधयातेवियोगः पुरापूर्वंक्ष णमपिनसेहेनसोढः कीदृश्याराधयानयनयोर्निमेषोनिमी

लनेनाभिंतर दर्शनपातात्च क्षानिमेषेणाखिन्नयादुःखितया असौराधाचिरविरहेण तवचिरवियोगेन कथंकेनप्रकारेण भविनिजीवतीतिनज्ञायते किंकृत्वा वसंतेपुष्पितोप्रभागोयस्यास्तां रसालस्याम्रस्यशाखांविलोक्यदृष्ट्वा ॥ ४॥

श्लोकः॥ दुर्वृष्टिव्याकुलगोकुलावनरसादु
द्धृत्यगोवर्धनं बिभ्रद्वल्लवकंदरीभिरधि
कानंदाच्चिरंचुंबितः॥ कंदर्पेणतदर्पिता
धरतटीसिंदूरमुद्रांकितो बाहुर्गोपतनोस्त
नोतुभवतांश्रेयांसिकंसाद्विषः ॥५॥

इतिश्रीकविराजश्रीजयदेवकृतेगीतगो
विंदे माहाकाव्येस्निग्धमाधवो
नामचतुर्थःसर्गः

इदानींकथोपक्रमंत्यक्त्वा कविर्भक्तानाशिषयति शार्दूलविक्रीडितवृत्तेन दुर्वृत्तीति गोपतनोर्गोपशरीरस्य कंसद्विषः कृष्णस्य बाहुर्हस्तोभवतांत्वद्भक्तस्येत्यर्थः श्रेयांसि कल्याणानि तनोतुविस्तारयतु कथंभूतः बाहुः दुर्वृष्ट्याजलवर्षेण व्याकुलस्य दुःखितस्य गोकुलस्यगोपसमूहस्य अवनंपालनंतत्र रसोनुरागोवीर्यंवातस्मात् गोवर्द्धनं पर्वतं उद्धृत्य उत्थाप्यचिरंसप्ताहं बिभ्रत्धारयन् पुनःकीदृशः वल्लवीभिः गोपीभिरधिकानंददातिहर्षात्चुंबितः कंदर्पेणकामवशात्ताभिर्गोपीभिः अर्पिताःस्थापिताः अधरतटस्य एयसिंदूरचिन्हानिलोहितत्वात् तैरंकितश्चिह्नितस्तोपितः

अथपञ्चमसर्गः प्रारभ्यते

श्लोक ॥ अहमिहनिवसामियाहिराधामनु नयमद्वचनेनचानयेथाः ॥ इतिमधुरिपुणा सखीनियुक्तास्वय मिदमेत्यपुनर्जगा दरा धाम् ॥ १ ॥

इदानींकृष्णप्रेरितासखीराधामाह अहमिति इति मधुरिपुणाकृष्णेननियुक्ताप्रेरितासखीस्वयमेत्य इदंव-क्ष्यमाणंराधांपुनर्जगादऊचे इतीतिकिं हेसखि अहमि हकुंजे निवसामिस्थितोस्मि त्वंराधांप्रतियाहि अनुनयन्त सांत्वय मद्वचनेनमद्वच साराधामानयेथाश्च आनयस्व-इति ॥ १ ॥

अथदशमप्रबंधो वराडिरागेणरूपक तालेगीयते

वहतिमलयसमीरेमदनमुपनिधाय ॥ स्फुटतिकुसुमनिकरेविरहिहृदयदलनाय ॥ १ तवविरहेवनमालिसखिसीदति ॥ ध्रु० ॥

यत्सखीजगादतदेवगीतेनाह वहतीति गीतस्यास्य वराडीरागः रूपकतालः तल्लक्षणं विनादयंती दयितंसु केशीस्फकंकणाचामरचालनेन कर्णेदधानास्फरपु ष्पगुच्छं वरांगनेयंकथितावराडी अभिसारिकानायिकावर्णनीया रसिकरसत्वे संस्कृतप्राकृताभिधानतोपभ्रंशभाषणात

नः प्रियतरावेश्यासर्वतश्चाभिसारिका इति तस्याःलक्ष णाभरतेनोक्तं लज्जांहित्वासमाकृष्ययौवनेनमदेनवा अभि सारयतेकांतकीर्तितासाभिसारिका गीतार्थस्तु हेसखि राधे त्वद्विरहेत्वद्वियोगेवनमालीकृष्णः सीदति दुःखितोभ वति कस्मिन्सति मदनं कामं उपनिधाय साहाय्यंकृत्वा म लयसमीरे दक्षिणसंबंधिनिपवनेवहति सति विरहिणां वियोगिनांहृदयदलनाय आस्फोटनाय कुसुमानां निकरे समूहे स्फुटति सति विकसति सति ॥१॥

दहतिशिशिरमयूखेमरणमनुकरोति॥
पततिमदनविशिखेविलपति विकलतरो
ति ॥२॥

दहतीति हेराधे सः कृष्णः शिशिरमयूखेहिमकरे द हति सति संतापं जनयति सति मरणमनुकरोति दशम्यव स्थाजनितपीडामनुभवतिस्वरमास्याशायाकष्टेन जीवनंधा रयतीत्यर्थः मदनविशिखे कामबाणेपतति सति अतिवि लपति अतिशयेनविलापंकरोति कीदृशः कृष्णः विकल तरः विह्वलतरः ॥२॥

ध्वनतिमधुपसमूहेश्रवणमपिदधाति॥म
नसिवलितविरहेनिशिनिशिरुजमुपयाति॥३

ध्वनतीति मधुपिबंतितेमधुपाभ्रमरास्तेषांसमूहेध्वन ति शब्दंकुर्वति सति श्रवणंकर्णौ अपिदधाति अंगुल्यग्रेणा- च्छादयति मनसि वलितविरहेसति निशिनिशि प्रतिरात्रिं

रुजंपीडांउपयाति प्राप्नोति ॥ ३॥

वसतिविपिनवितानेत्यजतिललितमपिधाम॥
लुठतिधरणिशयनेबहुविलपतितवनाम॥४

वसतीति साविपिनविताने अरण्यविस्तारे वसति तिष्ठति ललित मपि धामसुंदरमपिगृहंत्यजतिपृथ्वीशय्यायांलुठति चेष्टते तवनाम बहु अनेकवार विलपति अथवाधाम शरीरं अखिललावण्यास्य दं श्रीविग्रह मपित्वां विनानाशास्त इत्यर्थः॥ ४॥

भणतिकविजयदेवहरिविरहविलसितेन॥
मनसिरभसविभवेहरिरुदयतुसुकृतेन॥५

इतिश्रीगीतगोविंदेदशमप्रबंधः

भणतीति कविजयदेवइतिहरेर्विरहस्य वियोगस्यविलसितेनविलासितेन भणति सति वियोगचेष्टित कथयतिसतीत्यर्थः हरिः कृष्णः मनसिजयदेवसंबंधिचित्ते सुकृतेन पूर्वेणार्जितपुण्येन हेतुनाउदयतुउदयंप्राप्नोतु कीदृशेमनसि रभसस्यहर्षस्यविभव आधिक्यं यस्मिन् ॥५॥

श्लोकः॥ पूर्वंयत्रसमंत्वयारतिपतेरासादिताः सिद्धयस्तस्मिन्नेवनिकुंजमन्मथमहातीर्थेपुनर्माधवः॥ ध्यायंस्त्वामनिशंजपन्नपितवैवालापमंत्रावलीं भूयस्त्वत्कुचकुंभनिर्भरपरीरंभामृतंवांछति॥१॥

किंचत्वत्प्राप्त्यर्थंतपः करोतीत्याह पूर्वमिति श्लोकृ

ष्णः तस्मिन्नेवनिकुंजमन्मथमहातीर्थे निकुंजमेव लतागृह मेव मन्मथमहातीर्थं कामतीर्थंतत्र पुनस्त्वां अनिशंवारं वारंध्यायन् तवैवआलापमेव संभाषणमेव मंत्रावली मंत्रा क्षरसमूहं जपन्निव भूयः पुनरपि त्वत्कुचकुंभनिर्भर परीरंभामृतं त्वदीयस्तनकलशागाढालिंगनं पीयूषमिवामृतमिव वांछति तस्मिन्कस्मिन् यत्रमहातीर्थे त्वयासमं पूर्वंरतिपतेः कामस्यासिद्धयोमनोरथाः आसादिताः प्राप्ताः यथा सिद्धिप्राप्त्यनंतरं मोक्षामृतं प्राप्यते तद्वत् ॥१॥

अथएकादशप्रबंधः केदाररागेणएकतालीतालेगीयते.

रतिसुखसारेगतमभिसारे मदनमनोहर वेषं ॥ नकुरुनितंबिनिगमनविलंबनमनु सरतंहृदयेशं ॥१॥ धीरसमीरेयमुना तीरे वसतिवनेवनमाली ॥ गोपीपीनपयो धरमर्दन चंचलकरयुग शाली ॥ ध्रु०

इतिपदार्थपाठः क्वचिदस्ति गोपीपीनपयोधरयो र्मर्दनेन चंचलेनकरयुगेनाढ्यः आढ्यः शालीतिविरव्या तः हेराधे यमुनातीरेवने यमुनातीरविषयेवने अथवावेत सवने वनमालीश्रीकृष्णोवसति किंभूतेवने धीरः मंदः समीरः वायुर्यत्र एतेनवायोस्त्रैविध्यमुक्तं तस्यास्त्वस्या लोकंठा जनिता इतिध्रुवपदम् हेनितंबिनि त्वंतंवनमालिनमनुसर अनुगच्छ गमनविलंबं अभिसाराय काला

तिकमंनकुरु माकृथाः हेनितंबिनि बहुभितंबत्वाच्चलितुं नशक्नोतीति तात्पर्यं किंभूतं रतिसंभोगसुखसार मुत्कृष्टंयत्र अभिसर्यते ऽस्मिन्नित्यभिसारः संकेतस्थानंत त्रगतंमाधं पुनः कथंभूतं तवमनस्तदधीन मित्यर्थः अथ वा त्वदर्थे वर्तमानं तंवनमालिन मितियोज्यं किंभूतं आयुरेवेद मिति केवलसुखहेतुत्वात् शुभेव अपिन्व॥१॥

नामसमेतंकृतसंकेतं वादयते मृदुवेणुं॥
बहुमनुते तनुते तनुसंगत पवनचलित म पिरेणुं॥२॥

नामसमेतमिति हेराधे हरिः मृदुवेणुं कोमलवंशंवा दयते मृद्विति क्रियाविशेषणं कथंयथास्यात् तवना माक्षरसंयुक्तं कृतसंकेतंयथा स्यात्तथाचपुनः ततोवनेतनुसं गत पवनचलितं रेणुं अपि बहुमनुते कथंयथाभवति अतनु अनल्पंयथाभवति॥२॥

पततिपतत्रेविचलतिपत्रे शंकितभवदुपया नं॥ रचयतिशयनंसचकितनयनंपश्यति तवपंथानं॥३॥

पततीति हेराधे कृष्णः शयनंरचयति तवपंथानं पश्य ति कथंभवति सचकितनयनंयथास्यात् किंभूतं तवपं थानंशंकितंभवत्याउपयानं आगमोयत्रतंउवक्षावः भवनी शब्दस्यपुंस्त्वं कसति पतत्रे पक्षिणि पतति वृक्षांतरगच्छ ति सति पुनः कसति वृक्षपत्रे चलति सति॥३॥

मुखरमधीरंत्यजमंजीरं रिपुमिवकेलिसु
लोलं॥ चलसखिकुंजंसतिमिरपुंजंशील
यनीलनिचोलं॥४॥

हेसखि राधे त्वंकुंजंचल अभिसारानुरूपां सामग्रीं
शिक्षयति मंजीरंनूपुरंत्यज किंभूतंनूपुरं अधीरं अत्त अ
तएवमुखरं वाचालं अभिसारोचितं नजानाति अथवासाध्वे
तन्मंजीरस्य मुखरस्ययतोनिमित्तवन्नैमित्तिकं कुतः मंजीरं
अधुनाक्षिस्युस्तसे पुनःकिंभूतं केलौक्रीडायां सुलोलं अत
एव रिपुमिव अपिच नीलनिचोलंनीलं कृष्णं वस्त्रंशीलय
परिधेहि किं विशिष्टंकुंजं तिमिरपुंजेन सहितं अथवा सतिमि
रं पुंजं पथास्यात्तथा चलउद्योतहीनाभिसारो युक्तः॥४॥

उरसिमुरारेरुपहितहारे घनइवतरलबला
के॥ तडिदिवपीतेरतिविपरीते राजसिसुकृ
तविपाके॥५॥

हेपीते पीतवर्णगौरि त्वंमुरारेः उरसि सुकृतविपाके दु
रापपरिणामे राजसि राजश्रिष्यसि वर्तमानसामीप्येलट्
किंविशिष्टेउरसि उपहितहारे आरोपितहारे कथंकस्मिंचि
व तरलबलाके घनइव मेघइव चंचलपक्षिविशेषे केवतडि
दिव कदा रतिविपरीते पुरुषायितस्मरसमयेउपहितहा
रउरः तरलबलाकाघनेनोपमीयते सापिता तडिता तस्या
पुरुषायितत्वेनचलत्वं॥५॥

विगलितवसनंपरिहृतरशनंघटयजघनम

पिधानं॥ किसलयशयने पंकजनयने निधि
मिव हर्षनिदानं॥६॥

हे राधे किसलयशयनीये वर्तमाने पंकजनयने पुंडरीका
क्षे जघनं घटय रोपय किंभूतं विगलितवसनं स्वयमेव नतए
व परित्यक्तरशनं त्यक्तमेखलं अतएव वसनाभावात् अपिधा
नं पिधानरहितं अतएव निधिनोपमीयते किमिव निधिमि
व किंभूतं निधिं हर्षनिदानं हर्षस्य आदिकारणं॥६॥

हरिरभिमानी रजनिरिदानीमियमपि याति
विरामं॥ कुरु मम वचनं सत्वररचनं पूरय
मधुरिपुकामं॥७॥

अपिच हरिरिति हे राधे सत्वररचनं शीघ्रसाधनं यथा
स्यात्तथा मम वचनं कुरु किंतन्मम वचनं मधुरिपुकामं श्रीकृ
ष्णवांछां पूरय पूरय तेन किं स्यात् हरिरभिमानीत तोलाघवं न स
हते पश्चात्त्वां त्यक्ष्यति पश्चादपि करिष्यसे चेत् इदानीमेव कु
रु अन्यथेयं रात्रिरपि विरामं अवसानं याति गच्छति आभिसा
रिककालोपि यास्यति वर्तमानं यथा स्यात्॥७॥

श्रीजयदेवकृतहरिसेवे भणति परमरम
णीयं॥ प्रमुदितहृदयं हरिमतिसदयं नम
त सुकृतकमनीयं॥८॥ इतिश्रीगीतगोविं
दे महाकाव्ये एकादशः प्रबंधः॥

हे वैष्णवाः हरिं नमत नमस्कुरुत किंभूतं हरिं जयदे
वे सदयं किंविशिष्टे जयदेवे परमरमणीयं इदं पूर्वोक्तं भ

पासि कथंबप्रमुदितत्हृदयं किंभूते कृतहरिसेवे किंभूतं हरिं सुकृतमिवकमनीयं सुकृतेनवाकमनीयं अभिलक्ष णीयम् ॥८॥

श्लोकः॥ विकिरतिमुहुः श्वासान्नाशांपुरो मुहुरीक्षते प्रविशतिमुहुः कुंजंगुंजन्मुहु र्बहुताम्यति ॥ रचयतिमुहुः शय्यांपर्याकु लंमुहुरीक्षते मदनकदनक्लांतः कांतप्रिय स्तववर्तते ॥१॥

इदानीं सत्वरगमनाय प्रोत्साहयति हेकांतेतवप्रियः म दनेनकदनेन कदनंग्लानिः क्लांतः प्राप्तोवर्तते तथाविधः सन् किंकरोतीत्याह त्वंनागतैवेति कृत्वा मुहुः श्वासान्वि किरतिनिश्वासधाराः मुंचतिनागतेवेति कृत्वापुरः अग्रेमु हुर्वारंवारंआशाः दिशःईक्षते विलोकयति व्याकुलतया॰ कस्याः दिशआगमिष्यतीति सर्वादिशः एककालमवलो॰ कयति तथाप्यदृष्ट्वा बहिर्निर्यातस्तत्रैव निन्हुत इव निषत्तीति मुहुर्मुहुः प्रविशति वारंवारंकुतोनागता किंकेनापिनिवारिता उतकुतो भया द्वा इत्यादितस्यागमनहेतुं विमृश्यमुहुर्वारंवा रं अव्यक्तशब्द ताम्यतितापयति अथवावधेदंविमर्शनंआ गमिष्यत्येवेतिमुहुः शय्यांरचयति तथाप्यदृष्ट्वापर्याकुलंय थास्यात्तथा ममानुरागादेषुनागमिष्यत्येवेति मुहुरीक्षते इ तिकदनशब्दस्यतात्पर्यं हरिणीछंदः दीपकालंकारः॥१॥

श्लोकः॥ त्वद्वाक्येन समंसमग्रमधुनातिः

ग्मांशुरस्तंगतो गोविंदस्य मनोरथेनत्वसमं प्राप्तंतमः सांद्रतां॥ कोकानांकरुणस्वनेनसदृशीदीर्घामदभ्यर्थनातन्मुग्धेविफलंविलंबनमसौरम्योभिसारक्षणः॥२॥

इदानीं सांप्रतमेवगंतुं सांप्रतमितिहेतुमाह त्वद्वाक्येनेति हेमुग्धेमूढेत्वद्वाक्येनासूयामानसहितेनसमं सह समयं सामग्र्येणाधुनाइदानींतिग्मांशुः सूर्यः अस्तंगतः असूयामानसहितः सूर्योस्तंगतः अभिसरणकालोयमित्यर्थः गोविंदस्य कृष्णस्य मनोरथेन इदानींराधा आगमिष्यतीति वांछयासमंसहतमः अंधकारः सांद्रतांनिबिडतां प्राप्तंतमसिअभिसरणंयोग्यमित्यर्थः दीर्घामदभ्यर्थनाशीघ्रंगम्यतामिति मदीयाभ्यर्थना कोकानांचक्रवाकानां करुणस्वनेन विरहदयाशब्देनसदृशी यथाकोकानांकरुणस्वनोनानाप्रकारः श्रूयते तथामदीयाः काकूक्तयः संप्रतिकार्येप्रवर्ततीत्यर्थः तस्माद्धेतोर्विलंबनंविफलं असौअभिसारक्षणोअभिसारकालोरम्योगमनयोग्यइत्यर्थः सहोक्तिरलंकारः शार्दूलविक्रीडितवृत्तं॥२॥

श्लो०॥ आश्लेषादनुचुंबनादनुनखोल्लेखादनुस्वांतजात् प्रोद्बोधादनुसंभ्रमादनुरतारंभादनुप्रीतयोः॥ अन्यार्थंगतयोर्भ्रमान्मिलितयोः संभाषणैर्जानतो दंपत्योर्निशिकोनकोनतमसिव्रीडाविमिश्रोरसः॥३॥

अभिसारेरसाधिक्यं भवतीत्याह आश्लेषादिति दंपत्योर्जायापत्योस्तमसि अंधकारेव्रीडाविमिश्रोलज्जायुक्तः कः रसोन भवेत् इतिन अपितु सव्रीडः सर्वएव शृंगारादिः रसोभवत्येव कथंभूतयो दंपत्योः अन्यार्थेपरस्त्रीपरपुरुषार्थेगतयोः संकेतस्थानं प्राप्तयोः पुनः कीदृशयोः भ्रमाद्भ्रांतेः गाढांधकारेरसात् मिलितयोः संगतयोः अनंतरं आश्लेषादि विशेषणानि योजनीयानि तत्रएवंसंभोगक्रमः प्रथमं आलिंगनं ततश्चुंबनं ततोनखक्षतं ततः कामोद्बोधः ततः संभ्रमः ततोमैथुनं ततःप्रीतिस्ततोभाषणमिति क्रममाह आश्लेषादिति आश्लेषादालिंगनादनुपश्चान्नखोल्लेखात्नु नखक्षतात् पश्चात्स्वांतजात्मो द्बोधादनु कामबोधात्पश्चात्संभ्रमादनुवेगात् पश्चाद्रतारंभात् अनुसरतो द्योगात् पश्चात्प्रीतयोस्तयोः पुनः कीदृशयोः संभाषणे रालापैर्जनिताः नममेयं भार्यानायं ममपतिरिति

श्लो०॥ सभयचकितं विन्यस्यंती दृशं तिमिरपथि प्रतितरु मुहुः स्थित्वा मंदपदानि वितन्वती॥ कथमपि रहः प्राप्तामंगैरनंगतरंगिभिः सुमुखिसुभगः पश्यन्सत्वामुपैतु कृतार्थताम्॥४॥

इदानीं तत्संभोगात्कृष्णः कृतार्थोभवतीत्याह सभयेति हेसुमुखि सुवदनेराधे सुभगः सौभाग्यवान् सकृष्णस्त्वां पश्यन् कृतार्थतां उपैतु प्राप्नोतु कीदृशींत्वां तिमिरेअं

धकारसहिते पथिमार्गेसभयचकितं भयविस्मयाभ्यास हितंयथास्यात्तथा दृशंनेत्रंविन्यस्यंतीनिरीक्षयंती निबि डांधकारदर्शनाद्भूप अंधकारेनिःशंकागमनात्तादिस्मयः पुनः कीदृशी प्रतितरुप्रतिवृक्षे मुहुः पुनः पुनः स्थित्वा मंदंशनैर्मंदानिचरणव्यापारान् वितन्वती मेप्रियतमो अत्रै वागमिष्यतीति मंदंचरणारविंदं धारयंतीति भावः पुनः कीदृशी कथमपि अंधकारस्यनिबिडत्वात्केनापिप्रकारे णरहः एकांतस्थलं प्राप्ता पुनः कीदृशी कामस्ययस्तरंगः पुनरुद्बोधःसयेषुतेकामोल्लासाः यैर्यातरंगेहस्तपादादिभि रुपलक्षितांउपलक्षणेतृतीया ॥४॥

श्लो०॥ राधामुग्धमुखारविंदमधुपस्त्रैलो क्यमौलिस्थली नेपथ्योचितनीलरत्नमव नीभारावतारक्षमः ॥ स्वच्छंदंव्रजसुंदरीज नमनस्तोषप्रदोषश्चिरं कंसध्वंसनधूमके तुरवतु त्वांदेवकीनंदनः ॥५॥

इतिश्रीकविराजश्रीजयदेवकृतेगीतगोविं देमहाकाव्ये अभिसारिकावर्णनेसाकांक्ष पुंडरीकाक्षोनामपंचमः सर्गः ५

इदानीं कविः सर्गांते भक्तजनमाशीषयति राधेति देव कीनंदनः श्रीकृष्णः त्वांभक्तंचिरं अवतुदुरितात्त्रसतु कीदृ शः कृष्णः राधायामुग्धसुंदरं यन्मुखारविंदं मुखकमलं तस्य मधुपोभ्रमरइवनीलत्वान्मुखपालकत्वाच्च पुनःकी

दृशः अवन्याभारावतारे क्षमः समर्थः अवनिभारावतारां तकः इति वापाठः तदावन्याभुवः भाररूपोऽवतारो येषामसुराणां तेषामंतको नाशकः पुनः कीदृशः स्वच्छंदानां स्वाधीनानां व्रजसुंदरीजनानां गोपीनां मनस्तोषं चित्तप्रतीतौ प्रदोषे रात्रिमुखमिव रात्रिमुखेहिनार्यस्तुष्यंति पुनः कीदृशः त्रैलोक्यस्य लोकत्रयस्य या मौलिस्थली वृंदाटवी तस्या नेपथ्योचितमलंकारयोग्यं नीलरत्नमिवास्थितः पुनः कीदृशः कंसस्य मातुलस्य मारणे धूमकेतुरिवास्थितः राधागमने साकांक्ष इत्यर्थः ॥५॥ इति गीत॰ टी॰ पंचमः सर्गः ॥५

अथ षष्ठः सर्गः प्रारभ्यते॰

श्लो॰ ॥ अथ तां गंतुमशक्तां चिरमनुरक्तां लतागृहे दृष्ट्वा ॥ तच्चरितं गोविंदे मनसिजमंदे सखी प्राह ॥१॥

अथेति अथशब्दो मंगलार्थः अनंतरं वा सखी गोविंदे कृष्णांतिकमागत्येत्यर्थः तच्चरितं राधाचरितं प्राह उक्तवती किं कृत्वा लतागृहे तां राधां आगंतुं अशक्तां दृष्ट्वा कीदृशीं राधां चिरं अनुरक्तां अनुरागिणीं कीदृशे गोविंदे मनसिजेन कामेन मंदे पीडिते ॥१॥

अथ द्वादश प्रबंधो गुणकरीरागेण रूपकतालेन गीयते॰

पश्यति दिशि दिशि रहसि भवंतं ॥ त्वदधरमधुरमधूनि पिबंतं ॥१॥ नाथ हरे जय ना

थहरे सीदति राधावासगृहे॥ ध्रु०॥

गुणकरीरागः रागलक्षणं रतोत्सुका कांतपथप्रतीक्षा मालापयंती मृदुपुष्पतल्पे इतस्ततः प्रेरितदृष्टिरार्ता श्यामा तनुर्गौणकरीप्रदिष्टा इति अस्मिन्वासकशय्यावर्णने वास वेश्मनि कल्पिततल्पेवा समागमविधिं विदधाना पश्यति प्रियसमागमशय्यां पश्यति स्मप्रियवासकशय्या इति पश्यतीति हेनाथ हेहरे द्विरुक्तिः साराधा तववासगृहे सां केतिकनिकुंजमंदिरे त्वत् त्वत्तः हेतोः सीदति अवसन्नाभव ति कथमित्यतआह साराधा एकांतेस्थिता सती दिशि दि शि भवंतं त्वां पश्यति अवलोकयति कीदृशं त्वां अधरवत् नायकाधरामृतवत् मधुराणि मधूनि माध्वीकानिपिबंतं १

त्वदभिसरणरभसेन वलंती॥ पततिपदा निकियंतिचलंती॥२॥

नन्वेवंचेत्तर्हि किमितिनागतेत्यत आह त्वदभिसर णेनवाभिसारे रभसउत्साहस्तेन दलंती अभिमुखीभवंती कियंति कतिपयानि पदानि चलंती सती पतति त्वद्विरहमू र्छयागंतुं असमर्थेत्यर्थः॥२॥

विहितविशदबिसकिसलयवलया॥ जी वतिपरमिह तवरतिकलया॥३॥

हाकष्टमेवंचेद्दशाकातर्हि कथं जीवतीत्यत आह हे कृष्ण साराधा तवरतेः कलयास्फुरतलेशचिंतनेन इह समये परं केवलं जीवति जीवनहेतुरन्योनास्तीत्यर्थः कीदृशी विहिताः

कृताः विशदाः शुभ्रा बिसकिसलयाः मृणालांकुरा एव वलयाः कंकणानि यस्याः सा ॥३॥

मुहुरवलोकितमंडनलीला ॥ मधुरिपुरहमिति भावनशीला ॥४॥

मुहुरिति साकीदृशी पूर्वपदेनान्वयः पुनः पुनः अवलोकिता मंडनलीला अलंकारविलासो यया तेन विना निरर्थकमिति पुनः पुनः वदति इति पुनः कीदृशी अहं मधुरिपुः कृष्ण इति भावनं ध्यानमेव शीलं स्वभावः सद्वृत्तं यस्याः सा ॥४॥

त्वरितमुपैति न कथमभिसारं ॥ हरिरिति वदति सखीमनुवारं ॥५॥

तदेवाह त्वरितमिति हरिः मच्चित्तापहारी अभिसारसंकेतस्थलं त्वरितं शीघ्रं कथं कस्माद्धेतोः नोपैति नागच्छतीत्यनुवारं सखीं वदति ॥५॥

श्लिष्यति चुंबति जलधरकल्पं ॥ हरिरुपगत इति तिमिरमनल्पं ॥६॥

अपि चाश्लिष्यतीति सा हरिरुपगतः प्राप्त इति बुद्ध्याऽनल्पं बहुतिमिरमंधकारं श्लिष्यति आलिंगति चुंबति किंविशिष्टं तिमिरं जलधरकल्पं मेघसदृशं स्निग्धत्वान्नीलत्वाच्च कृष्णसाम्यं तिमिरस्य ॥६॥

भवति विलंबिनि विगलितलज्जा ॥ विलपति रोदिति वासकसज्जा ॥७॥

भवतीति भवति त्वयि विलंबिनि विलंबं कुर्वति सति वि

गलितलज्जा गतलज्जा सा राधा विलपति हे निःकृप कथमेतावदौदास्यं मयि त्वयाचरितमिति विलापं करोति रोदिति अश्रूणि मुंचति कीदृशी वासकसज्जा विहितसंविधानेत्यर्थः लक्षणं तूक्तमेव ॥७॥

श्रीजयदेवकवेरिदमुदितं ॥ रसिकजनं तनुतामतिमुदितं ॥८॥ इति श्रीगीतगोविंदे द्वादशप्रबंधः ॥

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवकवेः उदितं भाषितं इदं गीतं रसिकजनं शृंगाररसभावनाभावितांतःकरणं अतिमुदितं अतिशयेन हर्षयुक्तं तनुतां करोत्वित्यर्थः ॥८॥

श्लो० ॥ विपुलपुलकपालिः स्फीतसीत्कारमंतर्जनितजडिमकाकुव्याकुलं व्याहरंती ॥ तव कितव विधायामंदकंदर्पचिंतां रसजलनिधिमग्ना ध्यानलग्ना मृगाक्षी ॥१॥

इदानीं तस्याः त्वदेकपरत्वमाह हे कितव धूर्त सा मृगाक्षी मृगशावलोचना तव रसजलनिधिमग्ना त्वच्छृंगाररससागरे निमग्ना लीना बभूवेत्यध्याहारः किं कृत्वा अमंदकंदर्पस्य महतः कामस्य चिंतां स्मरणं विधाय हृदि कृत्वा ध्यानेन तवैव चित्ते लग्ना तत्परा रससागरमग्नाया श्चेष्टितमाह विपुलामहती पुलकावली रोमांचपंक्तिर्यस्याः सा ध्यानकल्पिततवकरस्पर्शेन रोमांचितेत्यर्थः किं कुर्वती त्वदूतं दृतं रदनदंतादिकं परिकल्प्य स्फीतसीत्कारं प्रवृद्धसीत्कारं यथास्यात्त-

था व्याहरंती अंतरभ्यंतरे जनितउत्पादितः जडिमाजडत्वंय स्यां क्रियायां नद्यथातथा काकुनाध्वनिना ध्वनिविकारविशे षेणाकुलं यथास्यात्तथा व्याहरंती ध्यानेन नवस्तनालंभनाध रपाननीवीबंधनोन्मोचनासक्तं परिकल्प्यमुंचमुंचननमांमामि तिनिषेधवाक्यंवदतीत्यर्थः ॥१॥

श्लोक ॥ अंगेष्वाभरणंकरोतिबहुशः पत्रेपि संचारिणि प्राप्तंत्वां परिशंकतेवितनुतेश· य्यांचिरंध्यायति ॥ इत्याकल्पविकल्पतल्पर चनासंकल्पलीलाशतव्यासक्तापिविनात्वया वरतनुर्नैषानिशांनेष्यति ॥२॥

अंगेष्विति एषावरतनुः सुंदरांगी एषेतिबुद्ध्याप्रत्यक्षी कृत्यवदति राधा अंगेषु हस्तादिषु आभरणं अलंकारंबहु· शः करोति अनेनाकल्पः कथितः पत्रेपि वृक्षपत्रेपि संचारि णिपस्यादिनाचलतिसति त्वामागतं परिशंकते सर्वतो वित र्कयतीत्यर्थः अनेनविकल्पः अपिचत्वामागतं ज्ञात्वातवकाम केलिनिमित्तं शय्यांवितनुते कुरुते अनेनतल्पः कथितः चिरं बहुकालं ध्यायति त्वदागमनोपायं चिंतयति रचनेयं दर्शीना कृष्णसंगमेमया इदमिदं कर्तव्यमित्यनेन संकल्पलीलाशत मुक्तं इतिपूर्वोक्तप्रकारेण आकल्पोभूषणं विकल्पस्तर्कः त ल्परचनाशय्यारचना संकल्पलीलाशतं एतेषुव्यासक्तापि त्वया विनात्वामृतेनिशांरात्रिं नेष्यति प्रभातं प्रापयितुं समर्था नभविष्यतीत्यर्थः ॥२॥

श्लोकः॥ किंविश्राम्यसिकृष्णभोगिभवने
भांडीरभूमीरुहि भ्रातर्यासिनदृष्टिगोचर
मितःसानंदनंदास्पदं॥ राधायावचनंतदध्व
गमुखान्नंदांतिकेगोपतो गोविंदस्यजयंति
सायमतिथिप्राशास्त्यगर्भागिरः॥३॥
इतिश्रीकविराजश्रीजयदेवकृतगीतगोविं
दमहाकाव्येवासकसज्जावर्णनेसोत्कंठ
वैकुंठोनामषष्ठःसर्गः॥६॥

अधुनाकविः सर्गांतेभक्तानाशिषयति किमिति गो
विंदस्यकृष्णस्य गिरः वाचः जयंतिसर्वोत्कर्षेण वर्त्तंते की
दृशाःगिरः सायंकालेतिथीनांप्राशास्त्यं प्रशंसातद्गर्भेआश
येयासांताः व्याजोक्तिनामालंकारः कथंभूतस्य गोविंद
स्य नंदांतिकेनंदगोपपार्श्वे तत्ताहक संकेत सूचनारूपं अ
ध्वगमुखान्निःसृतंराधायाः वचनंगोपतःगोपनंकुर्वतः श्रण्व
तः किंतद्वचनंतत्राह हेभ्रातः पथिकइतिकोमलामंत्रणे
भांडीरभूमिरुहि भांडीरनाम्निवटवृक्षे किंविश्राम्यसि वि
श्रामंमाकृथाः तत्रहेतुः कृष्णश्चासौभोगीचतस्यभवनेका
लसर्पवासे पक्षे कृष्णस्यभोगिनः शृंगारिणोविलासगृहे
पक्षद्वयेनेहस्थेयमितिभ्रात्रपदोपादानं श्लेषालंकारश्चा
त्र तर्हिक्वयामीत्यतआह इतोवदात् दृष्टिगोचरमत्य
सीक्रियमाणंतत्सानंदसकलद्धिमत्नंदस्यास्पदंनंदगोप
गृहंतयासिः अपितुयाहीतिराधावचनंअध्वगमुखान्नंदांति

केश्यवतो गोविंदस्य गिरो जयंतीत्यर्थः सोत्कंठउत्कंठासहितो वैकुंठःश्रीकृष्णो यत्र॥ ३॥

अथ सप्तमः सर्गः प्रारभ्यते.

श्लो०॥ अत्रांतरे च कुलटाकुलवर्त्मपातसंजातपातक इव स्फुटलांछनश्रीः॥ वृंदावनांतरमदीपयदंशुजालैर्दिक्सुंदरीवदनचंदनबिंदुरिंदुः॥ १॥

अधुना चंद्रोदयव्याजेन राधाया विरहव्यथाधिक्यं वर्णयन्नाह अत्रांतर इति अत्रांतरेऽस्मिन्नवसरे इंदुश्चंद्रः अंशुजालैः किरणसमूहैः वृंदावनांतरं वृंदावनमध्यप्रदेशं अदीपयत् प्रकाशितवान् विप्रलंभहेतुत्वं दर्शयन् विशिनष्टि कीदृशः इंदुः स्फुटा व्यक्ता लांछनश्रीः कलंकशोभा यस्य कथंभूत इव कुलटानां कृष्णाभिसारिकाणां कुलस्य समूहस्य वर्त्मपातः संकेतमार्गप्रतिरोधकस्तेन संजातमुत्पन्नं पातकं यस्य तादृश इव कुपानकृतः कलंको व्यक्तो भवतीति चंद्रस्योद्दीपनत्वमाह पुनः कीदृशः दिश एव सुंदर्यः नायिकास्तासां वदनस्य मुखस्य चंदनबिंदुः श्रीखंडतिलक इव स्त्री तिलको वर्तुलो भवति असतीनां चंद्रोदये गमनाभावाद्वर्मपातः अत्र रूपकोत्प्रेक्षेऽलंकृती ॥१॥

श्लो०॥ प्रसरति शशधरबिंबे विहितविलंबे च माधवे मधुरा॥ विरचितविविधविलापं सा परितापं चकारोच्चैः ॥ २॥

अत्रविप्रलब्धानायिकावर्ण्यते तल्लक्षणंभरते प्रविल सदनुरागाद्दूतिकांप्रेक्ष्य पूर्वंसरागसमपिधायकापिसंकेतभू यो नमिलतिखलुयस्याः वल्लभोदैवयोगात् प्रवदतिभरतस्ता नायिकांविप्रलब्धांप्रसरतीति सा राधा विरचितः कृतः विवि धोनानाप्रकारोविलापोयत्र उच्चैर्महांतंपरितापंदुःखंचकारस्फ लवती कसति शशधरबिंबेचंद्रमंडलेप्रसरतिउद्गच्छति सति माधवेकृष्णे विहितविलंबेसंकेतागमनंप्रतिकालातिक्रम कृतवतिसति ॥ २॥

अथत्रयोदशप्रबंधो गौडमालवरागेणप्रति मठतालेगीयते

कथितसमयेपिहरिरहहनययौवनं ॥ ममवि फलमेतदनुरूपमपियौवनं ॥ १॥ यामिहेक मिहशरणंसखीजनवचनवंचिता ॥ ध्रु० ॥

विलापमेवगीतेनाह कथितेति गीतस्यास्यमालवगौडी रागः प्रतिमंठस्तुतालः हेइतिस्वचित्तसंबोधनं इहनिर्जने वनेसख्याएवजनस्यवचनैः कृष्णागमनवेदकैर्वंचिताप्रता रिता अहंकंपुरुषंशरणंरक्षितारंयामिगमिष्यामिकिंतु कमेवजलमेवशरणंयामि जलप्रवेशोवरमित्यर्थः किमित्य तआह अहहेत्याश्चर्ये हरिः कृष्णः कथितसमयेपिउक्तका लेपि वनंवृंदावनंसंकेतस्थानंनययौनजगाम कृष्णोपभो गाभावात् ममैतदनुरूपंयोग्यमपियौवनंविफलंनिरर्थ कम् ॥ १॥

यदनुगमनायनिशिगहनमपिशीलितं ॥ ते
नममत्हृदयमिदमसमशरकीलितं ॥ २ ॥

यदिति मयायस्यकृष्णस्यानुगमनायस्फरतेन संतोष यितुंनिशिरात्रौ गहनमपि निर्जनवनमपि शीलितंसेवितं तेनकृष्णेन हेतुना ममइदंहृदयंमदीयंचित्तं असमशरेण कामेनकीलितंविद्धं कृष्णागमनाभावात् ॥ २ ॥

ममभरणमेववरमतिवितथकेतना ॥ कीमि
ति विषहामिविरहानलमचेतना ॥ ३ ॥

ममेति इहवनेअचेतनाज्ञानशून्याविरहानलंवियोगाग्निं किमितिविषहाम्निंसहामि तस्मान्ममभरणंएववरंश्रेष्ठं मरणेविरहानलाभावात् कीदृशीअहं अतिवितथं अतिव्यर्थमेवशरीरंयस्याः कृष्णेनशरीरसौंदर्योपभोगाभावात् ॥ ३ ॥

मां मदहहविधुरयतिमधुरमधुयामिनी ॥
कापिहरिमनुभवतिकृतस्कृतकामिनी ॥ ४ ॥

मामिति अहहेतिदुःखानुकारे मधुरमधुयामिनी मनोज्ञावसंतरात्रिर्मांविधुरयतिविक्लवयति कापिकृतं सुकृतं पुण्यंयया तादृशीकामिनीकांता हरिं कृष्णमनुभवतिउपभुंक्ते ॥ ४ ॥

अहहकलयामिवलयादिमणिभूषणं ॥ ह
रिविरहदहनवहनेनबहुदूषणं ॥ ५ ॥

अहहेति अहवलयादिमणिभूषणं कंकणप्रभृतिभु

कालंकारं हरिविरहदहनवहनेन कृष्णावियोगधारणेन हे
तुनाबहुदूषणं अतिशयापरं कलयामिमन्येप्रियदर्शनेनस्त्री
णांअलंकारसाफल्यमितिभावः॥५॥

कुसुमसुकुमारतनुमतनुशरलीलया॥
स्रगपिहृदिहंतिमामतिविषमशीलया॥६

कुसुमेति स्रगपिपुष्पमालापिअतनुशरलीलयाकं
दर्पबाणविलासेन मांहृदिहंति किंदृशींमांकुसुमवत्सु
कुमाराकोमलातनुःशरीरंयस्याःसा कींदृश्या अतनुशर
लीलया अतिविषमं अतिदारुणं शीलंस्वभावोयस्याःत
या बाणेनाहिक्षतंक्रियतेनपुष्पादिना॥६॥

अहमिहनिवसामिनगणितवनवेतसा॥
स्मरतिमधुसूदनोमामपिनचेतसा॥७॥

अहमिति गणितवनवेतसा गणितप्रतिवनं कृष्णम
न्वेषयंत्यापरिसंख्याताःवनवेतसवृक्षायया सा अहंइहकुं
जेकिंननिवसामि अपितुवसाम्येव अहंतुनअसमर्था शिं
स्थालनेपि एवंविधामपिमांमधुसूदनः कृष्णश्चेतसापिन-
स्मरति आश्चर्यमित्यर्थः

हरिचरणशरणजयदेवकविभारती॥ वस
तुहृदियुवतिरिवकोमलकलावती॥८॥
इतिश्रीगीतगोविंदत्रयोदशःप्रबंधः॥

हरीति हरिचरणौरक्षितारौयस्यसत्वासौजयदेवक
विस्तस्य भारतीगीतरूपासरस्वती भक्तानांहृदिमनसिव

सतु कीदृशीभारती कोमलाअनिष्ठुरवर्णा कलावतीकवित्व कलायुक्ताच केव युवतिरिव यथानायकत्हृदये कोमलकला वतीसुकुमारांगी चतुःषष्टिकामकलायुक्ताचनायिका वस ति ॥८॥

श्लोकः॥ तत्किंकामपिकामिनीमभिसृतःकिं वाकलाकेलिभिर्बद्धोबंधुभिरंधकारिणिव नोपांतेकिमुभ्राम्यति ॥ कांतः क्लांतमना मनागपिपथिप्रस्थातुमेवाक्षमः संकेती कृतमंजुवंजुललताकुंजेपियन्नागतः ॥१॥

कृष्णास्यविलंबेतर्कमाह तत्किमिति कांतः कृष्णः संकेतीकृतः अभिसरणस्थानं संपादितः योमंजुर्मनोहरः वंजुललताकुंजः वेतसलतागृहं तस्मिन्नपियस्मान्नागतः नायातः तस्मात्कारणात्कामपि कामिनीं नायिकामभिसृतः तदभिमुखंगतः किंवाथवा बंधुभिर्मित्रैः कलाकेलिभिः हास्यादि क्रीडाभिर्बद्धः यंत्रितःअथवाअंधकारिणितमोयुक्ते वनोपांतेकिं भ्राम्यति तमसिमार्गपरिभ्रमात् भ्रमणंयुज्यतएव अभ्यस्तस्यभ्रमाभावइतिचेत्तत्राह क्लांतमनाः मन्निमित्तं समाकुलमतः करणंयस्यसन् पथिमनागपि अल्पमपिप्रस्थातुं आगंतुंअक्षमःकिंअसमर्थःकिं अत्रअपिशब्दःकिमर्थःउक्तार्थयंनायिकाउक्ताभवतिसायस्याः संकेतनागतः प्रियः तस्यनागमनेहेतुंचिंतयंत्याकुलायथेति संशयाक्षेपालंकारोयम् ॥१॥

श्लो०॥ अथागतंमाधवमंतरेणसखीमियं वीक्ष्यविषादमूकाम॥ विशंकमानारमितं कयापिजनार्दनंदृष्टवदेतदाह॥२॥

अथेति अथानंतरइयं राधामाधवंकृष्णमंतरेणविना आगतांसखींवीक्ष्यदृष्ट्वा एतद्गीतेनवक्ष्यमाणमाह कीदृशीं सखींविषादेनकार्यासिद्ध्यामूकां वक्तुमक्षमां कीदृशीराधा जनार्दनंकृष्णं कयापि कामिन्यारमितंक्रीडितं विशंकमाना तर्कयंती कथं दृष्टवत् कामिन्यासहितंकृष्णं दृष्ट्वेत्यर्थः य द्वादृष्टाभिधीयतेतथाप्राहेत्यर्थः उक्तिः एषाउन्मादतः अत्रो पेंद्रवज्रावृत्तम् ॥२॥

अथचतुर्दशप्रबंधो वसंतरागेणएकताली तालेगीयते

स्मरसमरोचितविरचितवेषा॥ गलितकुसुमदलविलुलितकेशा॥१॥ कापिचपला मधुरिपुणा विलसतियुवतिरधिकगुणा ॥ ध्रुवपदं ॥

इत्थवदित्युक्तंतद्गीतेनाह गीतस्यास्यवसंतरागः स्मरेति हेसखि कापियुवतिः कामिनीमधुरिपुणा कृष्णेनसह विलसतिक्रीडति कीदृशीसाअधिकगुणा अतिशयित सौंदर्यादिगुणैर्युक्ता स्मरसमरोचितः कामयुद्धयोग्यः विरचितःकृतवेषोलंकारादिर्ययासा पुनःकीदृशीगलिता निकुसुमानि येभ्यः तादृशाः दरविलुलिताईषदितस्ततो

व्यस्ताः केशाः यस्याः साविपरीतरतिमुक्ता ॥ १ ॥

हरिपरिरंभणवलितविकारा ॥ कुच कलशोपरि तरलितहारा ॥ २ ॥

हरेः परिरंभणेनालिंगनेनवलितः संभक्तोललितोमनोहरोवा विकारोकामभावोयस्याः साकुचकलशयोरुपरिस्तनघटयोर्मस्तके तरलितश्चंचलो हारोयस्याः सा ॥ २ ॥

विचलदलककललिताननचंद्रा ॥ तदधरपानरभसकृततंद्रा ॥ ३ ॥

विचलदिति विचलद्भिः कंपमानैरलकैः चूर्णकुंतलैःललितः सुंदरः आननचंद्रो मुखचंद्रोयस्याः सा पुनः कीदृशी तस्यकृष्णस्य ओष्ठपान हर्षेण कृतातंद्रा रतिसुखालुभव निद्रायस्याः सा ॥ ३ ॥

चंचलकुंडलदलितकपोला ॥ मुखरितरशनजघनगतिलोला ॥ ४ ॥

चंचलेति चंचलाभ्यां कुंडलाभ्यां दलितौसंघृष्टौ कपोलौयस्याः सा पुनः कीदृशी मुखरिता शब्दसहिता रशना कांचीयस्मिन्जघनेतस्यगत्याचांचल्येन लोलाचंचला ॥ ४

दयितविलोकितलज्जितहसिता ॥ बहुविधकूजितरतिरससरसिता ॥ ५ ॥

दयितेति दयितस्यकृष्णस्यविलोकनेनमुखवीक्षणेन लज्जितसंजातलज्जं हसितं हास्यंयस्याः सा पुनः कीदृशी बहुविधपिकशिखिकलहंसादीनामिवनानाप्रकारकूजितं

यत्रएतादृशोरतिरसः क्रीडारसस्तेनरसितादृष्टा ॥५॥

विपुलपुलकपृथुवेपथुभंगा ॥ श्वसितनि
मीलितविकसदनंगा ॥ ६॥

विपुलेति विपुलाबहुलाः पुलकारोमांचायस्याः पृथु र्महान्वेपथुः कंपोभंगइवयस्याः सा च पुनः कीदृशीश्वसितंसुरतायासेनजनितोनिःश्वासः निमीलितंपरमानंदावास्याजनितंनेत्रनिमीलितंच ताभ्याविकसन्प्रकटीभवन् अनंगः कामोरेतोत्क्षणोयस्याः सा निमीलितेत्यनेनच्युतकालः सूचितः ॥६॥

श्रमजलकणभरसुभगशरीरा ॥ परिपतितो
रसिरतिरणधीरा ॥७॥

श्रमेति श्रमजलकणभरेण सुरतायासघर्मजलाधिक्येन सुभगंमनोज्ञंशरीरं यस्याःसा एतेनसात्विकभावोत्पत्तिःसूचिता सात्विकाभावाः पूर्वमुक्ताः पुनःकीदृशीउरसिपरिपतिता कृष्णवक्षःस्थलंप्राप्यस्थिता रतिःसुरतंरणइवतत्रधीरा ॥७॥

श्रीजयदेवभणितं हरिरमितं ॥ कलिकलु
षंजनयतुपरिशमितं ॥८॥ इतिश्रीगीतगो
विंदेचतुर्दशःप्रबंधः ॥

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवभणितमुक्तंवर्णितमित्यर्थः यद्धरेः रमितं कृष्णस्यसंभोगः तत्कलेः कलियुगस्यकलुषपापं गायकानांश्रोतॄणांचपरिशमितं शांतंजनयतु शमनं

करोतु ॥ ८॥

श्लो० ॥ विरहपांडुमुरारिमुखांबुजद्युतिरयं तिरयन्नपिवेदना ॥ विधुरतीवतनोतिमनोभुवःसुहृदयेहृदयेमदनव्यथा ॥ १॥

विरहेति अये हेसखि चंद्रदर्शनविषादेन सखीं प्रति ब्रूते अयंविधुश्चंद्रः ममहृदयेमदनव्यथां कामपीडांअतीवात्यर्थेनतनोति विस्तारयति उद्दीपकविभावनत्वात् कीदृशोविधुः विरहेणमद्वियोगेनपांडु धूसरंयन्मुरारेः मुखांबुजं कृष्णास्यवदनकमलंतस्यद्युतिरिवद्युतिर्यस्यसः पुनःकीदृशः वेदनामपितिरयन् आच्छादयन् व्यथाजनकत्वेहेतुमाह मनोभुवः कामस्यसुहृन्मित्रं ॥ १॥

अथपञ्चदशप्रबंधो गुर्जरीरागेणएकतालीतालेगीयते

समुदितमदनेरमणीवदनेचुंबनवलिताधरे ॥ मृगमदतिलकलिखतिसपुलकंमृगमिवरजनीकरे ॥ १॥ रमतेयमुनापुलिनवने ॥ विजयीमुरारिरधुना ॥ ध्रु० ॥

पूर्वगीतेन कस्याश्चिद्विपरीतरतमुक्तं अधुनाकस्याश्चित्स्वाधीनभर्तृकायानायककर्तृकांक्रीडामाह समुदितेति स्वाधीनभर्तृकालक्षणं यस्यारतिगुणाकृष्टः पतिःपार्श्वंनमुंचति चित्रविभ्रमैर्युक्तास्वाधीनपतिकायथा इतिगुर्जरी रागः हेसखि अधुनाअस्मिन्कालेयमुनापुलिनेयद्वनंतस्मिन्

विजयी जयशीलो मुरारिः कृष्णो रमते क्रीडति कथं रमत इत्य
त आह रम्यते स्यामिति रमणी तस्याः मुखे सपुलकं रोमांच-
सहितं यथा स्यात्तथा मृगमदतिलकं कस्तूर्याः तिलकं लिख
ति कीदृशे वदने समुदितः समुपचितः मदनः कामो यत्र स
काम इत्यर्थः चुंबनेन वलितः कुसुमीकृत्य संकोचितः अध
रो यस्य तस्मिन् चुंबनं दत्वा तिलकं लिखतीत्यर्थः कस्मिन् क
इव रजनीकरे चंद्रे मृगमिव लिखतीत्यर्थः ॥१॥

घनचयरुचिरे रचयति चिकुरे तरलित तरुणा
नने ॥ कुरबककुसुमं चपलासुषमं रतिपति
मृगकानने ॥२॥

घनेति तस्याः घनचयरुचिरे मेघसमूहमनोहरे चिकुरे के
शे जातावेकवचनं कुरबककुसुमं अम्लानपुष्पं वा कोटिपुष्पं
वा रचयति यथास्थानमर्पयति पुनः कीदृशे तरलितानि चं
चलीकृतानि तरुणानामाननानि मुखानि येन अतिसुंदर तया
वीक्षणार्थं कीदृशं कुसुमं चपलावत् विद्युदिव सुषमा शो-
भा यस्य लक्ष्यलक्षितया लोहितत्वाच्च विद्युत्साम्यं पुनः की
दृशे रतिपतिः कामः स एव मृगस्तस्य कानने यथा मृगवासो
वने तथा चिकुरे काम इति कामजनके इत्यर्थः अस्मिन्नेव मेघ
विद्युद्दर्शने तरुणानां मेघसमयः कामजनक इति मेघोदये ह
रिणानामतिसुखमुत्पद्यते ॥२॥

घटयति सुघने कुचयुगगगने मृगमदरुचि
रूषिते ॥ मणिसरममलं तारकपटलं नख

पदशशिभूषिते ॥३॥

पदयतीति रूघनेनिबिडे कुचयुगगगनेस्तनद्वयाकाशे अमलंनिर्मलंमणिसरंमुक्ताहारमेवतारकपटलंनक्षत्रसमूहंघटयतियोजयति मृगमदरुचिःकस्तूरिकादीप्तिस्तया रूषिते पुनःकीदृशे नखपदंनखक्षततदेवशशीद्विजियाचंद्रस्तेन भूषिते अलंकृते गगनपक्षे शोभितायनामयाय स्मिन्नित्यभूतोपमार्थं ॥३॥

जितबिसशकलेमृदुभुजयुगलेकरतलनलिनीदले॥ मरकतवलयंमधुकरनिचयंवितरतिहिमशीतले॥४॥

जितेति मृदुभुजयुगलेकोमलबाहुद्वये मरकतवलयं मरकतखचितकंकणमेव मधुकरनिचयंभ्रमरसमूहं वितरतिददातिविरचतीत्यर्थः कीदृशेभुजयुगले जितबिसशकलेजितसदृशीकृतमृणालखंडंयेन पुनःकीदृशे करतलमेव नलिनीदलपद्मपत्रंयत्र हिमवत्शीतलेसंतापहरत्वात् पद्मिनीपत्रयुक्तेबिसशकले भ्रमरसमूहस्तिष्ठतीति रूपकालंकारः॥४॥

रतिगृहजघनेविपुलापघनेमनसिजकनकासने॥ मणिमयरशनतोरणहसनविकिरतिकृतवासने॥५॥

रतीति रतेःशृंगारस्यगृहेआश्रयेजघनेनितंबे माणिमयरशनंमुक्तामयीमेखलांविकिरतिददाति कीदृशेजघने वि

पुलंमहत्तरं अपघनंशरीरंयस्य अतिमांसल इत्यर्थः पुनः कीदृशे मनसिजस्य कामस्य कनकनिर्मितेसिंहासने इव कीदृशंमणिमयरशनं तोरणस्यवंदनमालिकायाहसनं उपहासोयस्मात् यदाराजासिंहासनेउपविशति तदावंदनमालिकावध्यते पुनः कीदृशे कृतंदलंवासनंवस्त्रंयस्मिन् वस्त्रोपरिमेखलांबधातीत्यर्थः यद्वा कृतंकामेन वासनं स्थानंयत्रतादृशे ॥ ५॥

चरणकिसलयेकमलानिलयेनरवमणिगणपूजिते॥ बहिरपवरणंयावकभरणंजनयतिहृदियोजिते ॥६॥

चरणेति चरणकिसलयं पदमेवपल्लवंतस्मिन् यावकभरणं अलक्तकपूरणंजनयति करोतीत्यर्थः कीदृशेचरणकिसलये हृदियोजिते कृष्णानुरागातिशयात् स्वहृदयमपितेस्वहृदयेतस्याश्चरणं कृत्वायावकंरचयतीत्यर्थः कीदृशे हृदि कमलायाः निलयेआश्रये कीदृशेकिसलये नखाएवमणिगणाः पुष्परागादि रत्नसमूहास्तैः पूजिते अर्चिते कीदृशंयावकभरणं बहिरपवरणं बाह्यमाच्छादकंयत्तद्वितरतीति ॥६॥

रमयतिसुदृशंकामपिसदृशंखलहलधरसोदरे॥ किमफलमवसंचिरमिहविरसंवदसखिविटपोदरे॥ ७॥

रमयतीति हेसखिखलेदुर्जनेबलभद्रस्यसोदरेभ्रात

रिकृष्णे कामपि सदृशां शोभने दृशौ नेत्रे यस्यास्तां नायिकां सदृशीं यौवनरूपगुणादिभिस्तुल्यं यथास्यात्तथा रमयतिस ति क्रीडतिसति इहविटपोदरलतागृहे अफलं निष्प्रयोजकं विरसं रसरहितं यथास्यात्तथा चिरं बहुकालं किमवसंस्थितास्मि हेसखित्वंवद कथय हलवाहकस्य सोदरइ तिसाभिप्रायं खलइति क्रोधविभावना ॥७॥

इहरसभणनेकृतहरिगुणनेमधुरिपुपदसेवके॥ कलियुगचरितं नवसतु दुरितं कविनृपजयदेवके॥८॥ इतिश्रीगीतगोविंदे पंचदशः प्रबंधः॥

इहमयि कवीनां नृपेजयदेवके कलियुगेचरितमाचरितं कलियुगेनचरितं वा दुरितं पापं नवसतु न निवसतु प्रार्थनायां लोट् कीदृशे रसस्य शृंगाररसस्य भणनं कथनं यस्य मधुरिपोः कृष्णस्य चरणसेवके कर्तरिण्वुक् अतएव कृतं हरेर्गुणानां गुणनं चिंतनं येन ॥८॥

श्लोकः॥ नायातः सखिनिर्दयोयदिशठस्त्वं दूतिकिंदूयसे स्वच्छंदं बहुवल्लभः सरमते किंतत्रतदूषणम्॥ पश्याद्यप्रियसंगमाय दयितस्याकृष्यमाणगुणैरुत्कंठार्तिभरादिव स्फुटदिदंचेतः स्वयंयास्यति॥१॥

कृष्णस्यागमनात् दुःखितां सखीमाश्वासयंत्याह ना यातइति हेसखि हेदूति दूत्यकर्मकुशले यदिनिर्दयः दया

रहितः शठः धूर्तो वंचकः कृष्णोनायातः तर्हिकिंत्वंदूयसे संतप्ताभवसि अनागमने कारणमाह बहवोवल्लभाःप्रियो यस्यसः कृष्णः स्वच्छंद स्वेच्छयातत्रस्थानेरमतेक्रीडति तेनतवकिंदूषणंकः अपराधः नकोपीत्यर्थः तर्हिकथमत्रा गमिष्यतीत्यतआह पश्येति हेसखि अद्येदानीममइदंचे तोमनः प्रियसंगमाय कृष्णसंभोगार्थंस्वयमेवयास्यति इ तित्वंपश्यजानीहि कीदृशंचेतः दयितस्यकृष्णस्यगुणैःसौंद र्यादिभिः आकृष्यमाणंवशीकृतं पुनःकीदृशंउत्कंठाऔत्सु क्यंआर्तिः कामपीडातयोः भरोतिशयस्तस्मात्विस्फुटत् बहिर्भवत् अपरमपि वस्त्वतरसंकुलेस्थानेस्थितंवस्तुसांक र्याद्बहिर्भवतीतिस्फुटत् विदलदितिवा अन्योपिगुणैरज्जु भिराकृष्टः सन्प्रयातीति अत्रोत्प्रेक्षालंकारः ॥१॥

अथषोडशप्रबंधो देशाकरागेणरूपकता लेगीयते

अनिलतरलकुवलयनयनेन ॥ तपतिनसा किसलयशयनेन ॥ सखियारमितावनमा लिना ॥ ध्रु०॥१॥

देशाकरागः अनिलेति हेसखि यानायिकावनमालिना कृष्णेनरमिताक्रीडिता साकिसलयशयनेननवपल्लवश य्यायांनतपतिनोपतप्ताभवति अथवायावनमालिनाअर मिता मादृशीसा किसलयशयनेन तपति अपितुतपत्ये वेतिकाका कीदृशेनवनमालिना अनिलेनवायुना तरलंचं

चलं यत्कुवलयं नीलोत्पलं तद्वत् नयने यस्य स तेन सार्द्रंरसा वलोकनादिति भावः अस्मिन् गीते संभोगवियोगौ ज्ञातव्यौ १
विकसितसरसिजललितमुखेन ॥ स्फुरति नसा मनसिजविशिखेन ॥ २॥
विकसितेति विकसितं प्रफुल्लितं यत्सरसिजं कमलं तद्व न्मनोहरं ललितंआननं यस्य स एवं भूतेन वनमालिना यारमि ता सा मनसिजविशिखेन कामबाणेन नस्फुटति नविद्धा भव तीति संभोगे वियोगे तु नस्फुरत्येवेति का का ॥२॥
अमृतमधुरमृदुतरवचनेन ॥ ज्वलति नसा मलयजपवनेन ॥ ३॥
अमृतेति अमृतवत् मधुराणि मनोज्ञानि मृदुतराणि अतिकोमलानि वाक्यानि यस्य तेन वनमालिना यारमिता सा मलयजपवनेन मलयानिलेन नज्वलति नसंदीप्यते संभोगे वि योगे तु सा नज्वलति अपितु ज्वलत्येव ॥३॥
स्थलजलरुहरुचिकरचरणेन ॥ लुठति न सा हिमकरकिरणेन ॥ ४॥
स्थलेति स्थलोद्भवजलरुहाणां पद्मानां रुचिरिव रुचि र्येषां तादृशौ करौ चरणौ च यस्य तेन वनमालिना यारमिता सा हिमकरस्य किरणेन चंद्रस्य दीप्त्या न लुठति नोतसा भवति इति संभोगे वियोगे तु न तपति अपितु तपत्येव स्थलपद्म स्याति लोहितत्वेनोपादानं ॥४॥
सजलजलदसमुदयरुचिरेण ॥ दलति नसा

हृदि चिरविरहेण ॥५॥

सजलेति सजलजलदसमुदयवत् सोदकमेघोदयवत् रुचिरः सुंदरस्तेन वनमालिना यारमिता साहृदि मनसि विरहभरेण विरहाधिक्येन न दलति न विदीर्यते इति पूर्ववत्ज्ञेयं ५

कनकनिकषरुचिशुचिवसनेन ॥ श्वसिति न सा परिजनहसनेन ॥ ६॥

कनकेति कनकनिकषस्य सुवर्णरेखाया रुचिरिव शुचि विमलं वस्त्रं यस्य पीतांबरेणेत्यर्थः तेन वनमालिना यारमिता सा परिजनहसनेन लोकहास्येन सखीहास्येन न श्वसिति संभोगे वियोगे तु परिजनहसनेन सपत्नीहसनेन न श्वसिति अपि तु श्वसत्येव ॥ ६॥

सकलभुवनजनवरतरुणेन ॥ वहति न सा रुजमतिकरुणेन ॥७॥

सकलेति सकलभुवने त्रैलोक्ये ये जनाः युवानस्तेभ्यो विवरेण श्रेष्ठेन तरुणेन यूना अतिकरुणेनातिदयावता वनमालिना यारमिता सा रुजं पीडां न वहति इति संभोगे वियोगे तु सा रुजं वहत्येव कीदृशेन कृष्णेन करुणां दयां अतिक्रांतेन निर्दयेनेत्यर्थः ॥ ७॥

श्रीजयदेवभणितवचनेन ॥ प्रविशतु हरिरपि हृदयमनेन ॥ ८॥ इति श्रीगीतगोविंदे षोडशः प्रबंधः ॥

अनेन श्रीजयदेवभणितं यद्वचनं गीतरूपं तेन हरिः कृष्णो

पितद्दयं भक्तानां चित्तं प्रविशतु पुण्यदातृत्वात् कीदृशंत्त द्दयं हरिचरणचिंतनात् विनष्टपापमितिभावः॥ ८॥

श्लोकः॥ मनोभवानंदनचंदनानिलप्रसीदरे दक्षिणमुंचवामतां॥ क्षणंजगत्प्राणविधाय माधवंपुरोममप्राणहरोभविष्यसि ॥१॥

पीडयंतं मलयानिलं प्रार्थयते मनोभवेति हे चंदनानिल मलयसंबंधिवात प्रसीद ममोपरिप्रसन्नोभव रेइत्याक्षेपसंबोधनं दुःखकारित्वात् दक्षिण त्वं वामतां प्रतिकूलतां मुंचत्यज चंदनसंसर्गित्वात्तवक्रूरत्वं नोचितमितिभावः ननु मयि वामत्वं नास्तीत्यत आह हेमनोभवानंदन काममानंदयसीति तदुद्दीपनेनैव मत्प्रातिकूल्यमाचरसीत्यर्थः यदित्वं वामतामपि नमुंचसि तदा हे जगत्प्राण जगतां प्राणभूत क्षणं अल्पकालं माधवं पुरो विधाय कृष्णमग्रे कृत्वा ममप्राण हरोभविष्यसि प्राणगमनसमयेहि कृष्ण दर्शनं अतिदुर्लभं इति जगतां प्राणस्य प्राणसंरक्षणं समुचितमितिभावः दक्षिणस्य वामत्वं जगत्प्राणस्य प्राणहरत्वमिति विरोधनामालंकारस्य ॥१॥

श्लो॰॥ रिपुरिवसखीसंवासोयंशिखीवहिमानिलो विषमिवसुधारश्मिर्दूरंदुनोतिमनोगमम॥ हृदयमदयेतस्मिन्नेवंपुनर्वलतेबलात् कुवलयदृशांवामः कामोनिकाममनिरंकुशः २

पुनरपि सखीं प्रत्याह रिपुरिति सअयंसखीसंवासः

सखीभिः सहस भ्यकृ धासो धासस्थानं रिपुरिवशत्रुरिवमम मनोतिसंतापयति हिमानिलः शीतलवायुः शिखीव वन्हि रिवममनोदुनोति सुधारश्मिश्चंद्रो विषं कालकूटमिवहृदं नोत्यतिसंतापयति तस्मिन् अदये करुणारहिते प्रिये एव धिचारितमेव ममत्दयं पुनः पुनरपिबलात् हठाद्गलते निवार्यमाणमपि तत्रैव निर्गच्छतीत्यर्थः यतः कुवलयदृशां नीलोत्पलाक्षीणां कामः कंदर्पोनिकाम निरंकुशः अतिशयेनस्वेच्छाचारीअपरतंत्रइत्यर्थः अतएववामः क्रूरः नतु कंरसिकः रहस्ये निषिद्धेवर्ततेप्रायः कामोवामः स्वभावतइति सखीनां रिपुवद्धिमानिलस्य वन्हिवत् सुधांशोर्विषवदितिलक्षिरोधालंकारश्वाभ्र ॥ १ ॥

श्लोकः ॥ बाधांविधेहि मलयानिल पंचबाण प्राणान्गृहाण नगृहं पुनराश्रयिष्ये ॥ किंते कृतांतभगिनि क्षमया तरंगै रंगानिसिंचममशाम्यतु देहदाहः ॥ २ ॥

पुनरपि जीवितनिरपेक्षत्वेम मलयानिलादीन्प्रत्याह बाधामिति हेमलयानिलचंदनवायो बाधांममपीडांविधेहि कुरु हेपंचबाण हेकामत्वंममप्राणान्गृहाण यथापुनरपि अहंगृहं नाश्रयेन यास्यामितथाप्राणान्गृहाणेत्यर्थः हेकृतांतभगिनि यमस्वसः यमुने तवक्षमयाशांत्या किं यमभगिन्यास्तवशांतिर्नोचितेतिभावः त्वत्तरंगैः स्वकिरैः कल्लोलैः मेअंगानिषिंचप्लावय तेनममदेहदाहः परितापः शाम्यतु

मरणमेवभवतित्यर्थः ॥३॥

श्लो० ॥ सांद्रानंदपुरंदरादिदिविषद्वृंदैरमं दादरादानम्रैर्मुकुटेंद्रनीलमणिभिः संदर्शितेंदीवरम् ॥ स्वच्छंदं मकरंदसुंदरगलन्मंदाकिनीमेदुरं श्रीगोविंदपदारविंदमशुभस्कंदाय वंदामहे ॥ ४ ॥

इतिश्रीकविराजश्रीजयदेवकृतगीतगोविंदेमहाकाव्येश्रीनागरनारायणोनाम सप्तमः सर्गः

सर्गांतेकविर्नमस्करोति सांद्रेति श्रीगोविंदस्यपदारविंदं श्रीकृष्णस्यचरणपद्मंवंदामहे नमामः किमर्थं अशुभस्कंदाय अशुभनाशार्थं कथंभूतंपदारविंदंसांद्रानंदाः निबिडहर्षाः पुरंदरादिदिविषदः इंद्रादिदेवास्तेषांवृंदैः समूहैरमंदादरात् अतिशयितबहुमानादानम्रैः समंतान्नतिसुक्तैः कर्त्तृभूतैः मुकुटानामिंद्रनीलमणिभिः नीलवर्णैः मणिभिः करणभूतैः संदर्शितइंदीवरपत्रसोपत्र पुनः कीदृशं स्वच्छंदंयथास्यात्तथा मकरंदवत्सुंदरं पुष्परसवन्मधुरंयथास्यात्तथागलंत्यामंदाकिन्याबियद्गंगया मेदुरं सांद्रं स्निग्धमित्यर्थः श्रीशब्दउत्कर्षार्थःनागरश्चतुरो नारायणोयत्रसः तथाशार्दूलविक्रीडितवृत्तं ॥७॥

अथअष्टमसर्गः प्रारभ्यते.

श्लो० ॥ अथकथमपियामिनींविनीयस्मर

शरजर्जरितापिसाप्रभाते ॥ अनुनयवचनं वदंतमग्रे प्रणतमपिप्रियमाहसाभ्यसूयं १

अधुनाराधाप्रियंप्रातरागतंदृष्ट्वा साभ्यसूयवचनमेवमाह अथेति अथानंतरं मंगलार्थेवा कथमपि सकष्टं यामिनींरात्रिंनिनीयनीत्वास्थितासाराधाप्रियंकृष्णंसाभ्यसूयंसेर्ष्यंयथास्यात्तथाह उक्तवती कीदृशीसा स्मरशरैः कामबाणैः जर्जरितापिक्लिष्टापि कीदृशंप्रियं प्रातःसमयेअनुनयाय प्रबोधायवचनं वाक्यं वदंतं पुनः कीदृशं अग्रेप्रणमंतमपिनम्रमपि ॥१॥

अथसप्तदशप्रबंधो भैरवरागेणयतिताले गीयते॰

रजनिजनितगुरुजागररागकषायितमलसनिमेषं॥ वहतिनयनमनुरागमिवस्फुटमुदितरसाभिनिवेशं ॥१॥ हरि हरियाहिमाधवयाहिकेशवमावदकैतववादं ॥ तामनुसरसरसीरुहलोचनयातवहरतिविषादं॥ ध्रु०

अस्मिन्खंडितानामनायिकावर्ण्यते तल्लक्षणं उलंघ्यसमयंयस्याः प्रेयानन्योपभोगवान् भोगलक्ष्मांकितः प्रातरागच्छेत्साहिखंडिता १ निद्राकषायकलुषीकृतताम्रनेत्रोनारीनखव्रणविशेषविचित्रितांगः यस्याः कुतोपिगृहमेतिपतिः प्रभातेसाखंडिते निकथिताकविभिः पुराणैः २ साभ्यसूयवचनमेवगीतेनाह रजनीति भैरवरागः तल्लक्षणं

सरोवरस्थेस्फटिकस्यमंडपेसरोरुहेः शंकरमर्चयंती नाल
प्रभेद प्रतिपन्नगीतागौरीतन्तुर्नारदभैरवीयं इति हरिहरि
खेदानुकारेअव्ययं हेकेशवयाहि हेमाधवयाहि कोपाधि
क्येनहिरुक्तिः कैतववादंनकपटवाक्यंमावद हेसरसीरुह
लोचन कमलनयन तांनायिकांअनुसरगच्छ यानवविषादंह
रतिदूरीकरोति कथंविषादवत्वमित्याह हेकृष्णातवनयनं
नेत्रंस्फुटंव्यक्तंतस्यानुरागमिववहति धारयति कीदृशंनयनं
रजनीजनितेन रात्रिकृतेनगुरुणातिशयेन जागररागेणजा
गरोत्पन्नलोहितरागेण कषायितं आरक्तं कृतं पुनःकीदृशं
रात्रिजागरेणालसोमंथरोनिमेषः पक्ष्मचलनंयस्य कीदृ
शंअनुरागं उदितः कथितः रसस्य अन्य कामिनीविषयशृं
गाररसस्याभिनिवेशस्तत्परतायेन मालक्ष्मीः तस्याः धव
इत्यनेन तत्पतित्वेनचान्वत्यं द्योतितं केशवेत्यनेन क्लेशनाशक
त्वेनापि क्लेशशब्दानुवृत्तिलमनुचितमिति द्योतितं ॥१॥

कज्जलमलिनविलोचनचुंबनविरचितनी
लिमरूपं॥ दशनवसनमरुणंतवकृष्णातनो
तितनोरनुरूपं॥२॥

नतुत्वदन्वेषणार्थंजागरान्मेनेत्रयोर्लौहित्यमलंदुः
शंकयेत्यतआह कज्जलेति हेकृष्ण तवारुणं तांबूलरागेण
लोहितं दशनवसनं अधरः तनोः शरीरस्यानुरूपंसादृश्यं
तनोति विस्तारयति कीदृशंदशनवसनं कज्जलेनांजनेन
मलिनेश्यामेयेविलोचनेनेत्रे तयोश्चुंबनेनविरचितंकृतं

नीलिमरूपंश्यामतारूपंयस्य आरक्ताधरस्यनेत्रचुंबनेन श्यामताप्रतिपादनात् तनोरनुरूपत्वं अन्यायांकामिन्यां कृष्णस्यानुरागः स्फुचितः ॥२॥

वपुरनुवहतितवस्मरसंगरखरनखरक्षतरेखं॥ मरकतशकलकलितकलधौतलिपेरिवरतिजयलेखं ॥ ३॥

किंच वपुरिति हे कृष्ण तववपुः शरीरंरतिजयलेखंस्फुरतविजयप्रशस्तिलेखनपत्रं अनुवहति अनुकरोति कीदृशं वपुः स्मरसंगरेकामयुद्धेखराणांतीक्ष्णानांनखानांक्षतान्येव रेखाःपत्रस्याइव मरकतशकलेनीलमणिखंडेकलितानि मिताथाकलधौतलिपेः स्वर्णविरचिताक्षरस्यविन्यासस्येव वपुषोनीलत्वान्नखक्षतस्फुटकल्वान्मरकतखंडार्पितस्वर्णाक्षरसाम्यं ॥३॥

चरणकमलगलदलक्तकसिक्तमिदंतवहृदयमुदारं॥ दर्शयतीवबहिर्मदनद्रुमनवकिसलयपरिवारं॥ ४॥

ननु मार्गे विस्मृत्यगच्छतोमेवपुषिवनेकंटकादिस्पर्शादेवंदृश्यतेनतुनखांकमित्यतआह चरणेति इदंउदारं मनोहरंतवहृदयं मदनद्रुमस्यकामवृक्षस्यहृदयांतर्गतस्यनवकिसलयपरिवारं नूतनपल्लवसमूहंबहिर्दर्शयतीव प्रकटयतीव कीदृशंहृदयं चरणकमलादन्यरमणीपादपातात्गलतास्रवताअलक्तकेनसिक्तंउक्षितंकिसलयपदे

नैवनूतनत्वविधानात्पुनर्नैवपदं अद्यतनत्वसूचनार्थं रूपकालंकारश्चात्र ॥४॥

दशनपदंभवदधरगतंममजनयतिचेतसि खेदं॥ कथयतिकथमधुनापिमयासहतव वपुरेतदभेदं॥५॥

ननुतवखेदनत्वयाऐक्यान्मस्त्रदये व्याधिर्विक्रियाजाताकथमन्यथाकल्प्यते सत्यं यदितवमया ऐक्यंनस्यात्तदा तवशरीरगतक्षतेनममवेदनानस्यादित्याह दशनेति भवदधरगतं तवाधरोष्ठवर्तमानं दशनपदं अन्यकामिनीदंतक्षतं ममचेतसिखेदं संतापंजनयति करोतीत्यर्थः एतादृशंनवपदंतववपुरधुनापीदानीमपि मयासह अभेदंकथंकथयतीत्यर्थः नविद्यतेभेदोयस्य पूर्वंमयासह तववपुषोभेदोनास्तीतिस्थितं इदानींतुतद्विपरीतमितिमयासहएवेति विभावनालंकारश्चात्र ॥५॥

बहिरिवमलिनतरंतवकृष्णमनोपिभविष्यतिनूनं॥ कथमथवंचयसेजनमनुगतमसमशरज्वरदूनं॥६॥

ननुतवोपायनार्थंकमलमोचनंकृतवतिमयिपद्मकोशादापतताभृंगेणममाधरोदष्टोनतुदंतक्षतमित्यतआह बहिरिवेति नूनमेवेति वितर्के हे कृष्ण तवचित्तमपिबहिरिवमलिनतरश्यामंभविष्यतीति नूनंतर्कयामि ननुमालिन्यंत्वयाकथंज्ञातमित्यतआह अथान्यथात्वं असमशरः

क्षामस्तस्यज्वरेण पीडयावृनमुपलतं अनुगतंत्वामनुसरंतंम
लक्षणंजनं कथंवंचयसेप्रतारयसि अतःकृष्णात्वंकौटिल्य
मेवेति नूनमितिशब्दोपादानादुत्प्रेक्षालंकारः॥६॥

भ्रमति भवानबलाकवलायवनेषुकिमत्रवि
चित्रं॥ प्रथयति पूतनिकैववधूवधनिर्दयबा
लचरित्रं॥७॥

भ्रमतीति अबलाकवलायस्त्रीणां भक्षणार्थंभवान् वने
षुअरण्येषुभ्रमति अत्रस्त्रीपापेकिंविचित्रं नाकिमपीत्यर्थः
यतः पूतनिकैवराक्षसीववधूवधेस्त्रीवधार्थंनिर्दयंदयारहि
तंतवबालचरित्रं बालचेष्टितंप्रथयतिख्यापयति यद्वा हे
वधूवधनिर्दयशिशुनात्वयायाराक्षसी हता तस्मिंस्त्वयियू
निसंप्रतिकोमलांगीनामस्माकंमारणेकिंचित्रमिति भावः ७

श्रीजयदेवभणितरतिवंचितखंडितयुवति
विलापं॥ शृणुतसुधामधुरंविबुधाविबुधा
लयतोपिदुरापं॥८॥ इतिश्रीगीतगोविंदे
सप्तदशः प्रबंधः॥१७॥

श्रीजयदेवेति हेविबुधाः पंडिताः श्रीयुतजयदेवेनभ
णितमुक्तंश्चासौरतिवंचितखंडितयुवतिविलापस्तंशृणु
तआकर्णयत कीदृशंविलापं सुधातोपिमधुरंमनोहरं त
त्रहेतुमाह विबुधालयतोपिस्वर्गादपिदुरापंदुर्लभं तदुक्तं
तवकथामृतमितिश्रीभागवते॥९॥

श्लो०॥ तवेदंपश्यंत्याः प्रसरदनुरागंबहिरि

व प्रियापादालक्तच्छुरितमरुणद्योतिरु
दयम् ॥ ममाद्यप्रख्यातप्रणयभरभंगेन
कितव त्वदालोकः शोकादपिकिमपिल-
ज्जांजनयति ॥१॥

तवेदमिति हेकितववंचक त्वदालोकस्तवदर्शनं प्र
ख्यातस्यलोकप्रसिद्धस्य प्रणयभरस्य प्रेमातिशयस्य
भंगेन नाशेनयः शोकस्तस्मादपि मम अद्यकिं अनिर्वच
नीयां लज्जां जनयति कीदृश्यामम तवेदंहृदयं पश्यंत्याः
कीदृशंहृदयं प्रियायाः पादालक्तकेन चरणसंबंधियावकेन
च्छुरितंव्याप्तं अतएवअरुणारक्ताछायादीप्तिर्यस्यतादृशं
अरुणद्योतीतिपाठे अरुणः संध्यारागस्तद्वद्द्योतितुंशील
मस्येतितादृशंहृदयंसमीक्ष्यकृतेबहिः प्रसरदनुरागमिव
बात्यप्रसरन् अनुरागोयस्य रागोहि अरुणोवर्ण्यते ॥१॥

श्लो० ॥ प्रातर्नीलनिचोलमच्युतमुरः संवीत
पीतांशुकं राधायाश्चकितंविलोक्य हसति
स्वैरंसखीमंडले ॥ व्रीडाचंचलमंचलंनयनयो
राधायराधानने स्वादुस्मेरमुखोयमस्तुजग
दानंदायनंदात्मजः ॥२॥

इतिश्री कविराजश्रीजयदेवकृते गीतगोविं
दे महाकाव्येखंडितावर्णने विलक्षल
क्ष्मीपतिर्नाम अष्टमः
सर्गः ॥८॥

इदानीं सर्गांते कविर्भक्तानाशिषयति प्रातरिति नंदात्मजोयं कृष्णः जगदानंदायास्तु लोकसुखार्थं भवतु कीदृशः व्रीडयाचंचल लज्जयाचलायमाननयनयोर्नेत्रयो रंचलं अर्पणं कटाक्षः राधानने राधामुखे आधाय अर्पयित्वा स्मेरं मुखमीषद्धास्ययुक्तं मुखं यस्य सः स्मेरमुखकारणमाह क स्मिन्सति प्रातः उषसि अच्युतं कृष्णं नीलं निचोलं वस्त्रं यस्य श्यामवस्त्रधरं विलोक्य दृष्ट्वा अनु च राधायाउरः वक्षस्थलं संवीतपीतांशुकं परिधानीकृतपीतांबरं चकितं सविस्मयं यथास्यात्तथा विलोक्य सखीसमूहे स्वैरं शनैः हसतिसति वस्त्रपरिवर्तनमालोक्य जहास इत्यर्थः विलसदिति विस्मयान्वितः विषयी इति भावप्रसिद्धः शब्दः शार्दूलविक्रीडितं वृत्तम् ॥ २ ॥

अथ नवमः सर्गः प्रारभ्यते

श्लोकः ॥ अथतां मन्मथखिन्नां रतिरसभिन्नां विषादसंपन्नां ॥ अनुचिंतितहरिचरितां कलहांतरितामुवाच रहः सखी ॥ १ ॥

प्रणयकोपात् हरिमधिक्षिप्येदानीं कृतपश्चात्तापां सखी आह अथेति अथानंतरं मंगलार्थं वा सखीतां राधां उवाचोक्तवती कीदृशीं तां मन्मथेन कामेन खिन्नां दीनां पुनः कीदृशीं रतिरसेन भिन्नां रहितां अतएव विषादेन दुःखेन संपन्नां युक्तां अतएवानुवारंवारं चिंतितं हरेश्चरितं पुरा विलासो यया तां कलहेन प्रीतिकलहेनांतरितां व्यवहितां अत्र कलहांतरितानां

थिकावर्ण्यते तल्लक्षणंभरतेनोक्तं प्राणेश्वरंप्रणयकोपभरे णलभ्य तच्चाटुकारमचिरादवधार्यपश्चात् संतप्यतेमदनव न्हिशिखासहस्रैर्वाष्पाकुलानुकलहांतरितेतिसास्यादिति १

अथअष्टादशप्रबंधो गुर्जरीरागेणयतितालेगीयते

हरिरभिसरतिवहतिमधुपवने॥ किमपरम धिकसुखंसखिभवने॥ माधवेमाकुरुमा निनिमानमये॥ ध्रु०॥

गुर्जरीरागः यतितालस्तु हरिरिति अयेहेमानिनिअ- भिमानवतिराधे माधवेकृष्णेमानंअभिमानंमाकुरुमा कार्षीरिति प्रार्थनायांलोट् यतःमधुपवनेवसंतवायौवहति सति हरिःअभिसरति स्वयमेवत्वदीयांसंकेतभूमिमाग च्छतीति हेसखिराधे भवनेपिगृहेपि अपरंअधिकसुखंअ तिशयसुखंकिंअपितुनकिंचिदस्तिनायकस्यस्वयमागम- नात्कोपोनयुक्त इत्यर्थः॥१॥

तालफलादपिगुरुमतिसरसं॥ किंविफली कुरुषेकुचकलशं॥२॥

अपिच तालेति हेराधेतालफलादपिकाठिण्येन स्थौल्ये न वर्तुलत्वेनच तालफलादपिगुरुं अधिकंकुचकलशंस्तनघटं किंकिमर्थंविफलीकुरुषे कृष्णहस्तव्यापारपरिशीलनाभा वाद्वैफल्यमितिभावः कीदृशं अतिसरसं अतिशयरसयु क्तं तस्मिन्दृष्टे पुनारसाविर्भावादभ्युदयाल्हादकरमिति-

यावत् ॥२॥

कतिनकथितमिदमनुपदमचिरं ॥ मापरि
हरहरिमतिशयरुचिरं ॥३॥

ननुयदाहरिरागतस्तदात्वयानकथितमित्यतआह क
तीति हेराधेइदंअनुपदंस्थाने अचिरंसांप्रतं कतिकति
वारान्मयानकथितं किंतुबहुकथितमेव किंतदित्यतआह
त्वंअतिशयरुचिरं अतिकमनीयं हरिंकृष्णं मापरिहर मांव
ज्ञासीरितिमात्यज ॥३॥

किमितिविषीदसिरोदिषिविकला ॥ विह
सतियुवतिसभातवसकला ॥४॥

एवंसकुसुखींप्रत्याह किमितीति विकलाअसावधानें
द्रिया किमितिकस्मात्विषीदसि दुःखिताभवसि रोदि
षिक्रंदसि मदुक्तनिराकरणात् इदानींविषादोरोदनंच
व्यर्थमिति सकलासंपूर्णायुवतिसभातरुणीसमाजः भ
वत्याविहसतिउपहासंकरोति नवेत्ति कर्मण्यपीति केचि
दितिषष्ठी ॥४॥

मृदुनलिनीदलशीतलशयने ॥ हरिमवलो
कयसफलयनयने ॥५॥

तर्हिकिंकरोमीत्यतआह मृदुनलिनीदलेनकोमलप
त्रेणशीतलेकृतेशयनेशय्यायांस्थितंहरिंकृष्णमवलोकय
पश्य दर्शनान्नयनेनेत्रेसफलयसफलेकुरु ॥५॥

जनयसिमनसिकिमितिगुरुखेदं ॥ शृण

ममवचनमनीहितभेदं ॥ ६ ॥

विचारयतीप्रत्याह हेराधेत्वंमनसिगुरुखेदंमहद्दुःखं किमितिजनयसिउत्पादयसि तस्मान्ममवचनंवाक्यंशृणु आकर्णय कीदृशंवचनं अनीहितः अनाकांक्षितोभेदोविरहोयेन भवत्याहितमेववचनंवदामीत्यर्थः अतएवशृणु ॥ ६ ॥

हरिरुपयातु वदतु बहुमधुरं ॥ किमितिकरोषिहृदयमतिविधुरं ॥ ७ ॥

कीदृशंवचनमित्यतआह हरिरिति हरिः कृष्णउपयातुत्वदंतिकं आगच्छतु बहुमधुरंतवानुनयवचनंवदतु त्वंहृदयंमनः अतिविधुरं अतिविह्वलंकिमिति करोषिन किंचित्प्रयोजनमित्यर्थः ॥ ७ ॥ 317819

श्रीजयदेवभणितमतिललितं ॥ सुखयतुरसिकजनं हरिचरितं ॥ ८ ॥ इतिश्रीगीतगोविंदे अष्टादशप्रबंधः ॥ १८ ॥

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवभणितंउक्तंहरिचरितंकर्तृ रसिकजनंकृष्णभाविकंजनंसुखयतुसुखितंकरोतु कीदृशं अतिललितं अतिसुंदरंश्राव्यमित्यर्थः कीदृशंजनं सविनीतं अतिविनयसुकंपाद्रं ॥ ८ ॥

श्लो० ॥ स्निग्धेयत्परुषासियत्प्रणमतिस्तब्धासियद्रागिणि द्वेषस्थासियदुन्मुखेविमुखतायातासितस्मिन्प्रिये ॥ तद्युक्तंविपरीतकारिणितवश्रीखंडचर्चाविषंशीतां

शःस्तपनोहिमंहुतवहः क्रीडामुदोयातनाः १

इदानींप्रणतमपिप्रियमतिरोषात् त्यजंतींराधांनिंदंती· सखीआह स्निग्धइति हेविपरीतकारिणिविपर्ययविधायि· निराधे त्वंस्निग्धेमधुरवादिनितस्मिन्प्रियेकृष्णेयत्परुषा· सिनिष्ठुरभाषिणिआसिवर्तसे किंचतस्मिन्प्रियेप्रणमतिस ति विनययुक्तेसति यत्स्तब्धासिस्थाणुवत्स्थितासि यत् रागिणिसानुरागेप्रिये द्वेषस्यासि असंतुष्टासि यत्उन्मुखे संमुखेतस्मिन्प्रियेविमुखतापराङ्मुखतांयातासि तस्मात्श्री खंडचर्चाचंदनकणापि तवविषमिवशीतांशुश्चंद्रः तपनःसू र्यइवहिमंतुषारः हुतवहः अग्निरिव क्रीडामुदः क्रीडासंतो षाः यातनावेदनाःसंतियुक्तमेवयोग्यमेवतवमदीयवचनंविप रीतकारित्वात् विरोधालंकारः शार्दूलविक्रीडितवृत्तं॥१॥

श्लो०॥ अंतर्मोहनमौलिघूर्णनचलन्मंदार विस्रंसनः स्तब्धाकर्षणदृष्टिहर्षणमहामंत्रः कुरंगीदृशां॥ दृप्यद्दानवदूयमानदिविषद् र्वारदुःखापदांभ्रंशः कंसरिपोर्व्यपोहयतु वोश्रेयांसिवंशीरवः॥ २॥

इतिश्रीकविराजश्रीजयदेवकृतेगीतगोविं देमहाकाव्येमुग्धमुकुंदवदनोनामन वमःसर्गः

इदानींकविर्भक्तानाशिषयतिअंतरिति कंसरिपोःकृ ष्णस्यवंशीरवोवेणुनादःवःयुष्माकंभक्तानांश्रेयांसि

अशक्ताआनिव्यपोहयतुरखंडयतु कीदृशोवंशीरवः कुरंगीदृशांहरिणीनयनानांअंतर्मोहनंमनोमोहः मौलिघूर्णनंसाधुसाध्विति शिरः कंपनं वलन्मंदारविस्रंसनंगुंफितपारिजातपुष्पाधः पतनंसात्विकभावात् स्तब्धाकर्षणंस्तब्धस्य अनिच्छोराकर्षणं दृष्टिहर्षणंनेत्रोत्साहः एतेषुसर्वेषुमहामंत्रः वंशीरवाकर्षेसर्वानायिकाः कामभावापन्नाभविष्यंतीतिभावः पुनः कीदृशः दर्पवद्भिर्दानवैर्दैत्यैर्दूयमानानांदिविषदांदेवतानांदुर्वाराअनिवार्याः आपदः स्वसाधनीभूताःविपत्तयस्तासांभ्रंशः नाशकः वंशीरवंश्रुत्वादुःखिनाअपिदेवाः मुदमुद्वहंतीत्यर्थः मुग्धोमूढः अलसः॥२॥

अथदशमः सर्गःप्रारभ्यते

श्लो०॥ अत्रांतरेमसृणरोषवशामसीमनिःश्वासनिःसहमुखींसुमुखीमुपेत्य॥ सव्रीडमीक्षितसखीवदनांदिनांते सानंदगद्गदपदंहरिरित्युवाच॥१॥

इदानींसोत्कंठः कृष्णोराधांदृष्ट्वाअनुनयन्नाह अत्रेति अत्रांतरेअस्मिन्नवसरेहरिः दिनांतेसंध्यासमये तांसुमुखींराधां समुपेत्यसमीपमागत्यसानंदानि अतएवगद्गदानिकंपादत्पनिर्गच्छंतिपदानि यस्यांक्रियायांतद्यथाभवति तथावक्ष्यमाणंउवाच कीदृशींराधां मसृणस्य कर्कशस्यक्रोधस्यवशाआधीनां पुनः किंभूतांअसीमस्यमहतोनिश्वासस्यानिः सहंसोढुं असमर्थंमुखंयस्याः सातांकोपवदना-

मित्यर्थः पुनः किंभूतां सव्रीडं सलज्जं ईक्षितं दृष्टं सख्याः व
दनसुखं यया सा तां पश्य कृष्णाचेष्टित मित्यर्थः ॥१॥

अथएकोनविंशप्रबंधो देशवराडीरागेण
आडवताले गीयते·

वदसियदिकिंचिदपिदंतरुचिकौमुदी हरति
दरतिमिरमतिघोरं ॥ स्फुरदधरसीधवेतव
वदनचंद्रमा रोचयतिलोचनचकोरं ॥१॥ प्रि
येचारुशीले प्रियेचारुशीले मुंचमयिमान·
मनिदानं ॥ सपदिमदनानलोदहतिममम
नसं देहिमुखकमलमधुपानं ॥ ध्रु० ॥

उक्तमर्थंगीतेनाह वदसीति गीतस्यास्यदेशवराडीरा·
गः अष्टतालीतालः रागलक्षणं आरब्धगमनमुद्रानिद्रा
घूर्णायमाननयनयुग्माढ्या रूरवशायिनिनिजदयिते देश
वराडीभवेद्गौरीति लघु द्रुतौ लघुश्चेत्यष्टताली प्रकीर्तिताति
गीतार्थस्तु हेचारुशीले मनोहरस्वभावेप्रियेराधे त्वंमयि अ
निदानं अकारणं मानं मुंचत्यज किमिति मानत्यागस्तत्राह
मदनानलः कामाग्निर्ममममानसं दहति अतः कारणात्सपदि
दाहानंतरमेव मुखकमलमधुपानं मुखमेव पद्मं तत्संबंधि
मधुपानं देहि मधुनावन्हिदाहः प्रशाम्यति ध्रुवपदं हेराधे
त्वंयदि यदाकिंचिदपि वदसि तदा नवदंतानांरुचिः दीप्तिः
सैवकौमुदी चंद्रज्योत्स्ना अतिघोरं अतिशयेन भयंकरंद
रः भयंसएवतिमिरमंधकारं हरतिनाशयति अतश्चतववद

नन्वभ्रमाइवसः स्फुरदधरसीधवेदीप्यमानाधरामृतार्थिता दर्थेचतुर्थी ममलोचनचकोरं नेत्रपक्षिविशेषं रोचयतिरु चिं इच्छांकारयति ममलोचनचकोरं चकोरः पक्षिविशेषः चंद्रामृतलोलुपोमयत्येव ॥१॥

सत्यमेवासियदिस्फुदतिमयिकोपिनी देहि खरनखरशरघातं ॥ घटयभुजबंधनजनय रदखंडनं येनवाभवतिसुखजातं ॥ २॥

मृषारोषं प्रकाशयंतीमाह सत्यमिति हेस्फुदतिशोभन दंतेयदिमयिविषयेसत्यमेवकोपिनी क्रोधवतीअसि तदा खरास्तीक्ष्णायेनखराः नखास्तेएवशरानाराचास्तेर्घातं प्रहारंदेहि तेनापिचेन्नतुष्यसि तर्हिभुजाभ्यां बंधनं घटय कुरु रदैः दंतैःखंडनंघातंजनयविरचय याअभयायेन मु ष्यादिमासुखजातं सुखसमूहोभवति तदेवकुरु प्रभू णांहि सापराधेषु जनेषु ताडनबंधनखंडनादयो दंडाः समु चिताः ॥२॥

त्वमसिममभूषणंत्वमसिममजीवनं त्वम सिममभवजलधिरत्नं ॥ भवतुभवतीहम यिसततमनुरोधिनी तवममहृदयमतियत्नम॥ ३॥

ननुपातिमियासा दंडंविदधातु किंमयातआह त्वम सीति हेराधेत्वममजीवनंप्राणोसि त्वांविनास्थातुमशक्य त्वात् त्वंममभूषणं अलंकारोसि त्वंममभवजलधौ संसार

सागरेत्वमसि जातोजातोयदुरूकुषेनत्वमभिधीयते इति
त्वीरत्वंउक्तं इदृ एतादृशेमयि भवती सततं निरंतरं अनुरो-
धिनीअनुकूलाभवतु तवानुकूल्येममत्त्वदयमनः अतिय
त्नअतिशययत्नयुक्तं भवति तवानुकूल्यार्थं अतिशयंय-
त्नंकरोतीत्यर्थः ॥३॥

नीलनलिनाभमपितन्वितवलोचनं धार-
यतिकोकनदरूपम् ॥ कुसुमशरबाणभा
वेनयदिरंजयसि कृष्णमिदमेतदनुरूपं ४

नीलेति हेतन्विकृशांगि नीलनलिनस्यनीलोत्पलस्ये
वाभाकांतिर्यस्यतत्तवलोचनं कोकनदरूपंरक्तोत्पलसरू
पतां धारयतिधत्तेरोषारुणत्वात् यदिइदंचक्षुः कृष्णं
श्यामंकुसुमशरः कामस्तस्यबाणः पुष्पाणितेभ्योभाव
उत्पत्तिर्यस्य मधुनस्तेनरंजयसिरक्तंकरोषि तदाएतद्रक्त
रूपं अनुरूपं योग्यंभवति यदिमधुपानंकरोषि तदानेत्रस्य
रक्तत्वमुचितनरोषादितिभावः ॥४॥

स्फुरतुकुचकुंभयोरुपरिमणिमंजरीरंजय
तुतवहृदयदेशं ॥ रसतुरसनापितवघनज
घनमंडलेघोषयतुमन्मथनिदेशं ॥५॥

किंचिल्लसन्नांवीक्ष्याह स्फुरत्विति हेराधे मणिमंज
रीहारलतात्वत्कुचकुंभयोः कुचकलशयोरुपरिस्फुरतुशो
भतां सारत्नलतातवहृदयदेशंवक्षःप्रदेशंरंजयतुस्वर
श्मिभिः शोभयतु तवजघनमंडलेनिबिडकटिपुरोभागदे

शेरशनापि कांच्यपि रसतु शब्दं करोतु साकांचीमन्मथनिदेशं कामाज्ञां घोषयतु शब्दायतां वचनचातुर्येण स्फुरतु मणिमंजरी रसतु रसनादि इत्यादिना विपरीतरतं याचते ॥५॥

स्थलकमलगंजनं ममहृदयरंजनं जनितरतिरंगपरभागं ॥ भणमसृणवाणि करवाणि चरणद्वयं सरसलसदलक्तकरागं ॥६॥

हे मसृणवाणि स्निग्धवचने भण आज्ञापय अहं तव चरणद्वयं सरसः सांद्रः सहरसेन शृंगारेण वर्तते इति वा सरसं यथा स्यात्तथा लसन् शोभमानः अलक्तकरागो यावकरागो यत्र एतादृशं करवाणि कुर्यां प्रार्थनायां लोट् कथंभूतं चरणद्वयं स्थलकमलस्य गंजनं तिरस्कारकं सदृशमित्यर्थः पुनः कीदृशं ममहृदयरंजनं अनुरागकारकं पुनः कीदृशं जनित उत्पादितो रतिरंगे सुरतकौशले संभोगरागस्य वा परभागः परस्परशोभा येन मया अलक्तकेन च इदं रज्यते न देदमपि क्रौंचबंधादौ ममहृदये लग्ने लप्स्यते परां शोभां परस्परं दास्यतीति भावः ॥६॥

स्मरगरलखंडनं ममशिरसि मंडनं देहि पदपल्लवमुदारं ॥ ज्वलति मयि दारुणो मदनकदनानलो हरतु तदुपाहितविकारं ॥७॥

स्मरेति त्वं उदारं मनोहरं पदपल्लवं ममशिरसि मंडनं अलंकारमिव देहि अर्पय कीदृशं पदपल्लवं स्मरगरलस्य कामविषस्य खंडनं नाशकं कामपीडानिवर्तकमित्यर्थः मयि

दारुणः क्रूरकर्मा मदनकदनानलः कामपरितापवन्हिः ज्व
लतिदीप्यते पदपल्लवंकर्तृ तदुपहितविकारं मदनकृतोप
तापं हरतु शिरःपीडानिवर्त्तनेन शरीरपीडानिवृत्तिरिति-
शिरसि दानं अथवापल्लवाच्छादितशिरसः सूर्यतापोन-
भवतीति ॥ ७॥

इतिचटुलचाटुपटुचारुमुरवैरिणोराधिका
मधिवचनजातं ॥जयतिजयदेवकविभार
तीभूषितंमानिनीजनजनितशातं ॥ ८॥ इ
तिश्रीगीतगोविंदेऊनविंशतिमःप्रबंधः १९

इतीति इत्यमुनाप्रकारेण मुरवैरिणः कृष्णस्यराधिकां
अधिअनुराधिकां लक्षीकृत्यप्रोक्तं वचनजातं वाक्यसमूहो
जयति उत्कर्षेण वर्द्धते कीदृशं चटुलं चाटुप्रीतियुक्तं पटुच
तुरं चारुसुकुमारं पुनः कीदृशं जयदेवकवेः भारत्यावाण्या
भूषितं मानिनीजनस्यजनितं शातंसुखं येनतत्तादृशं जय
ति पद्मावतीरमणजयदेवकविभारतीभणितमतिशातमि
तिपाठांतरे पद्मावतीजयदेवस्य पत्नीतस्याः रमणोवल्लभो
योजयदेवस्तेन भारतीसंज्ञयाकवित्वं वर्णितं पुनः कीदृशं
अतिशातं अतिशयितसुखं यस्मात्तादृशमिति व्याख्यान
मंदं तथासति मौनरुक्त्यापत्तेः प्रथमपाठस्तु समीचीन एव ८

श्लो० ॥ परिहरकृतातंकेशंकां त्वयासततं
घनस्तनजघनयाक्रांतेस्वांते परानवकाशि
नि ॥ विशतिवितनोरन्योधन्यो नकोपिममा

तरं स्तनभरपरीरंभारंभे विधेहि विधेयतां १

इदानीमात्मानं निरपराधं ज्ञापयन् संभोगार्थं प्रोत्साहय न्नाह परिहरेति हे कृतातंके विहितकोपेराधे त्वं शंकां त्यज त्वयाक्रांते व्याप्ते सति चितनोः कामादन्योधन्यः जनः कोपिम मांतरं अभ्यंतरं न विशति न प्रविशति कीदृश्यां त्वया घने कठिने स्तनजघने यस्याः तया कीदृशेस्वांते अतएव परानवकाशि नि अन्यस्यावकाशशून्ये हे प्रणयिनि यतो ममांतरं काम एव विशति अतस्तनभरपरिरंभारंभे स्तनातिशयालिंगना योगे विधीयतां कर्तव्यतां विधेहि कुरु मामालिंगेत्याशयः १

श्लोकः ॥ मुग्धे विधेहि मयि निर्दयदंतदंशं दो र्वल्लिबंधनिबिडस्तनपीडनानि ॥ चंडि त्वमेव मुदमंचय पंचबाणचंडालकांडदलनादस वः प्रयाति ॥ २ ॥

यद्येवं न प्रत्येषि तदा मय्यपराधानुकूलं दंडमाचरेत्या ह मुग्धेति हे मुग्धे मूढे कदरिथा मयि निर्दयदंतदंशं द याराहितदंतक्षतं विधेहि कुरु किंच दोर्वल्लिबंधो भुजलता बंधः स्तननिबिडं दृढं यथास्यात्तथा स्तनाभ्यां पीडनानि विधे हि हे चंडि कोपनशीले त्वमेव मम मुदं प्रीतिं अंचजनयन लंत्यस्यां ममानुराग इत्यर्थः उद्वहेति पाठे कुरु नोचेत् पंच बाणः कामः स एव चंडालस्तस्य कांडदलनाद्बाणक्षतात् असवः मम प्राणाः प्रयांति गच्छंति अतो मयि प्रसीदेत्यर्थः २

श्लोक ॥ शशिमुखि तव भाति भंगुरभ्रूर्युव

जनमोहनकरालकालसर्पी॥ तदुदितभय भंजनाययूनांत्वदधरसीधुसुधैवसिद्ध मंत्रः॥३॥

ननुकोपोनास्त्येवेत्यतआह शशीति हेशशिमुखि चंद्रवदने तवभंगुरभ्रुकुटिः कुटिलाभ्रूर्भातिशोभते कीदृशी युवजनानांतरुणजनानां मोहनाय कराला भीषणा कालसर्पीकृष्णाहिवधूः तस्याः भ्रुवः सकाशादुदितं उत्पन्नंयद्भयंतस्यभंजनायनाशाययूनां तरुणानांतवाधरसीधुमधंतदेवसुधापानसाम्यान्माधुर्याच्चसेवसिद्धमंत्रः साधितमंत्रः विषापहरणार्थं अधरपानंदत्वा तवकोपसर्पदष्टस्य ममजीवनंसंपादयेतिभावः॥३॥

श्लो०॥ व्यथयतिवृथामौनंतन्विप्रपंचयपंचमं तरुणिमधुरालापैस्तापंविनोदयदृष्टिभिः॥ सुमुखिविमुखीभावंतावद्विमुंचनवंचय स्वयमतिशयस्निग्धोमुग्धेप्रियोहमुपस्थितः॥४॥

व्यथयतीति हेतन्विसुंदरि तववृथामौनंमांव्यथयति मांइतिज्ञातव्यं तस्मात् हेतरुणिमधुरालापैः कोमलवचनैः पंचमरागंप्रपंचय उद्गिर दृष्टिभिः अवलोकनैस्तापंमानसंतापंविनोदयअपसारय हेसुमुखिसुवदने विमुखीभावं दुष्टदृष्टित्वंविमुंचत्यज हेमुग्धेज्ञानशून्ये अहंप्रियः स्वयंआकरणंविनैवउपस्थितः आगतः अतएव

मेवचनंनवंचयनोल्लंघस्व कीदृशः प्रियः अतिशयस्निग्धः महावत्सलः स्वयमागतः हातुंनोचित इतिभावः ४

श्लो० ॥ बंधूकद्युतिबांधवोयमधरः स्निग्धो मधूकच्छविर्गंडश्चंडिचकास्तिनीलनलिन श्रीमोचनंलोचनं ॥ नासाभ्येतितिलप्रसूनप दवींकुंदाभदंतिप्रिये प्रायस्त्वन्मुखसेवया विजयतेविश्वंसपुष्पायुधः ॥ ५॥

अधुना मानापनोदनाय तदंगस्तुतिंकरोति बंधूकेति हेचंडिकोपनशीले तवायमधरः बंधूकपुष्पस्य द्युतिः कांतिस्तस्या बांधवोमित्रसदृशश्चकास्तिशोभते तथास्निग्धश्चिक्कणः गंडः कपोलश्चकास्ति कीदृशः मधूकपुष्पवच्छविर्दीप्तिर्यस्यसः तथा तवलोचनंनेत्रं नीलनलिनाश्रियंनीलोत्पलस्यकांतिंमोचयति तवनासा नासिका तिलप्रसूनस्यतिलपुष्पस्य पदवीं मार्गसादृश्यमित्यर्थः अभ्येति प्राप्नोति हेकुंदाभदंति कुंदपुष्पस्येवाभायेषांतादृशादंतायस्यास्तादृशि हेप्रियेवछुभे प्रायइतितर्कयामि प्रसिद्धः पुष्पायुधः पुष्पमेवायुधशस्त्रंयस्यसः कामस्त्वन्मुखसेवया विश्वजगद्विजयतेवशीकरोतीत्यर्थः यानिकामस्य पुष्पायुधानि तानिबंधूकमधूकनीलोत्पलतिलकुंदपुष्पादीनिलन्मुखसेवर्तत इतिसेवाकारबंधूकइतिदुपहारियामधूकइतिमहुआइतिकन्यकुब्जभाषायां ॥ ५॥

श्लो० ॥ दृशौतवमदालसेवदनमिंदुमत्या

न्वितं गतिर्जनमनोरमाविधुतरंभमूरुद्वयं ॥ रतिस्तवकलावतीरुचिरचित्रलेखे भ्रुवा वहोविबुधयौवतंवहसितन्वि पृथ्वीगता ॥ ६ ॥

दृशाविति अहोइत्याश्चर्ये हेतन्विसुंदरि त्वंपृथ्वीगताभूम्यांस्थितापि विबुधयौवतं देवयुवतीनांसमूहंवहसि केनप्रकारेणेत्यत आह तवदृशौ नयनेमदनालसे मंथरे अवलोकनायमंदायतः तववदनंमुखंइंदुमत्यान्वं चंद्रबुद्ध्या अन्वितंयुक्तं त्वन्मुखदर्शनेन सादृश्याच्चंद्रबुद्धिर्भवतीत्यर्थः तवगतिर्गमनंजनमनोरमा तवोरुद्वयंजंघायुगंविधुतास्वशोभया निरस्कृतारंभाकदलीयेन तवरतिःस्मरतक्रीडाकलावती कामकलाकौशलयुक्ता तवभ्रुवौरुचिरा चित्राणांलेखायययोस्ते यथाचित्रेश्यामालेखा विलिख्यते तथेति तदनयापदयोजनयामदालसा,इंदुमती, मनोरमा, रंभा,कलावती,चित्रलेखा संज्ञकाः अप्सरसः प्रतिपादिताः पृथ्वीगतेत्यपिच एकस्यामपित्वयि सर्वासामप्सरसांगुणाः वर्तंतइत्याश्चर्यं प्रेयोनामालंकारः पृथ्वीकंचेदंछंदः ॥ ६ ॥

श्लो० ॥ प्रीतिंवस्तनुताहरिः कुवलयापीडेनसार्धंरणे राधापीनपयोधरस्मरणकृत्कुंभेनसंभेदवान् ॥ यत्रबिभ्यतिमीलतिक्षणमपिक्षिप्रंतदालोकना द्व्यामोहेनजि

तंजितंजितमभूत् व्यालोलकोलाहलः ७

इतिश्रीकविराजश्रीजयदेवकृतगीतगो- विंदमहाकाव्येमानिनीवर्णनेचतुर चतुर्भुजोनाम दशमःसर्गः ॥१०॥

कविः सर्गांते आशिषंप्रयुंक्ते प्रीतिमिति हरिः कृष्णो वः युष्माकंगायतांशृण्वतां प्रीति मानंदंतनुतां विस्तार यतु कीदृशः रणेसंग्रामे कुवलयापीडेन कंसहस्तिनासा र्द्धंसह कुंभस्थले हस्तेनसंभेदवान् संबद्धः अतस्तत्रकुं भेराधापीनपयोधरस्मरणकृत् राधिकायामांसलस्तन स्मृतियुक्तः हस्तिदर्शनेन पीनकुचस्मरणंयुज्यतएव तदु क्तं सदृशादृष्टिचिंताद्याः स्मृतिजीवस्यबोधकाः पद्मेवा हनेविपश्यति भयगतेसति अथत्वमीलतिमृतेसति जि तंजितंजितमिति कंससंबंधी व्यालोलश्चंचलः कोलाह लः अभूत्जातः कंसो बालेनजितः इति सर्वैर्जनैः कल कलशब्दः कृतइत्यर्थः वचनकौशलेन मानिनी मानदा नात् चतुरः चतुर्भुजः कृष्णोयत्र ॥७॥

अथएकादशः सर्गः प्रारभ्यते.

श्लो०॥ सुचिरमनुनयेनप्रीणयित्वामृगाक्षीं गतवतिकृतवेषेकेशवेकुंजशय्यां॥ रचितरु चिरभूषादृष्टिमोषेप्रदोषे स्फुरतिनिरवसा दांकापिराधांजगाद॥१॥

अधुनाराधां प्रतितत्सखी ब्रूते सुचिरमिति कापिस-

त्यौप्रदोषेरजनीमुखेस्फुरतिदीप्यमानेसतिप्राप्ते इत्यर्थः राधांजगाद वक्ष्यमाणमितिशेषः कस्मिन्सति केशवे कृष्णेअनुनयेनप्रीतिवचनेनस्तोकविरंबहुकालंमृगाक्षींराधांप्रीणयित्वासंतोषयित्वा कुंजशय्यांलतागृहशयनंगतवतिसति कीदृशेकेशवे कृतवेषे कृतशृंगारालंकारेराधायाइति कीदृशींराधां रचिताकृतारुचिरामनोहराभूषालंकारोयया कृष्णस्येति अन्योन्यालंकारकरणेनान्योन्यरागः सूचितः कीदृशेप्रदोषे अंधकाराधिक्येनदृष्टिंमुष्णातीति दर्शनचोरकेपुनःकीदृशींराधां निरवसादांनिर्गतः मानसभंगरूपोऽवसादःउपतापोयस्यास्तां ॥१॥

अथविंशः प्रबंधो वसंतरागेणरूपक
तालेगीयते.

विरचितचाटुवचनरचनंचरणरचितप्रणिपातं ॥ संप्रतिमंजुलवंजुलसीमनिकेलिशयनमनुयातं ॥१॥ मुग्धेमधुमथनमनुगतमनुसरराधिके ॥ ध्रु०॥

वसंतरागः उक्तार्थंगीतेनाह विरचितेति हेराधिके मुग्धेमूढे अनुगतंअनुकूलंमधुमथनंकृष्णं अनुसरअनुगच्छ विरचिताउक्ताचाटुप्रियावचनरचनापरंपरायेनतं पुनःकीदृशं चरणेपादेरचितः कृतः प्रणिपातः प्रणामोयेनतं तन्मानभंगाय पुनःकीदृशं संप्रतिइदानींमंजुलोमनोहरो,शोकोवेतसोवातस्यसीमनिपर्यंतेतटेकेलिशयनमु

रतार्थशय्यां अनुयातप्राप्तमित्यर्थः अतस्त्वया शीघ्रं गंतव्यमिति ॥ १ ॥

घनजघनस्तनभारभरे दरमंथरचरणविहारं ॥ मुखरितमणिमंजीरमुपैहि विधेहि मरालविकारं ॥ २ ॥

तामोत्साहयंतीत्वरयति घनेति घनयोर्मांसलयोः जंघनस्तनयोर्भारस्यभरोभाराधिक्यं यस्यास्तत्संबोधनं दरमंथरईषन्मंदश्चरणविहारः पादक्रमो यस्यां क्रियायां मुखरितः शब्दितः मणिमंजीरो मणिसहितमंजीरो यस्यांक्रियायां तं कृष्णमुपैहि उपगच्छ अतएव मरालानां राजहंसानां विकारं विलासं विधेहि कुरु ॥ २ ॥

शृणु रमणीयतरं तरुणीजनमोहनमधुरिपुरावं ॥ कुसुमशरासनशासनबंदिनि पिकनिकरे भज भावं ॥ ३ ॥

अन्यमप्युद्दीपनविभावं वर्णयति शृण्विति त्वंरमणीयतरं अतिमनोहरं श्राव्यं तरुणीजनानां मोहनं मधुरिपोः कृष्णस्य रावं वंशशब्दं शृणु आकर्णय मधुपविरावमिति पाठे भ्रमरशब्दं किंच पिकनिकरे कोकिलसमूहे कुसुमान्येव शरासनं धनुर्यस्य सा दृशः कामस्तदाज्ञा तया बंदिनिस्तावके सति भावं कृष्णेऽनुरागं भज आश्रय हेमानिन्यः मानत्यक्त्वा पूरभजनं कुरुतेति कोकिलाः घोषयंतीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अनिलतरलकिसलयनिकरेणकरेणलता निकुरंब ॥ प्रेरणमिवकरभोरुकरोतिगतिं प्रतिमुंचविलंब ॥ ४ ॥

अनिलेति हेकरभोरु कनिष्ठांतो मणिबंधपर्यंतं करस्यबाह्यभागस्तद्वदूरूजंघाद्वयं यस्यास्तत्संबोधनं गतिं गमनं प्रति विलंबंमुंच शीघ्रंगच्छेतियावत् यतः लतानिकुरंबंलतासमूहं अनिलेनतरलश्चंचलोयः किसलयनिकरः पल्लवसमूहस्तद्रूपेण करेण हस्तेन नवप्रेरण मिवज्ञापनमिवकरोति अचेतनोलतापित्वां प्रेरयतिकिंपुनरहं ॥ ४ ॥

स्फुरितमनंगतरंगवशादिवसूचितहरिपरिरंभं ॥ पृच्छमनोहरहारविमलजलधारम मुंकुचकुंभं ॥ ५ ॥

अपिच स्फुरितमिति हेराधेत्वं अमुंकुचकुंभं स्तनद्वयंपृच्छ सम्य गतिवर्तुलत्वात्काठिन्यत्वाच्चकुंभसाम्यं कीदृशंकुचकुंभं अनंगस्यकामस्ययेतरंगाविकारास्तद्वशादिवस्फुरितंसकंपं अतएवसूचितः हरेः परिरंभः आलिंगनंयेन अन्योपिकलशोनघांतरंगैः प्रेर्यमाणः सकंपोभवति इवशब्दोत्रोत्प्रेक्षकाद्योतकः पुनः कीदृशं मनोहरोयहारः सएवविमलानिर्मलाजलधारायत्र ॥ ५ ॥

अधिगतमखिलसखीभिरिदंतववपुरपि रतिरणसज्जं ॥ चंडिरसितरशनारवडिंडिममभिसररसरसमलज्जं ॥ ६ ॥

अधिगतमिति हेचंडि अत्यंतकोपने इत्याक्षेपेसंबोधनं अखिलसखीभिरपिनवेदं वपुः शरीरं रतिरणेस्मरसंग्रामेसज्जंसन्नद्धं अधिगतंज्ञातंतवमनसि अभिमानोनास्तीत्यर्थः एवंसति रसिताशब्दितारशनाक्षुद्रघंटिकासैवआरवडिंडिमोवाद्यविशेषोयस्यांक्रियायां सरसंसोत्कंठंयथास्यात्तथा अलज्जंलज्जारहितं यथास्यात्तथाऽभिसरकृष्णामित्यध्याहारः ॥६॥

स्मरशरसुभगनखेनसखीमवलंब्यकरेण सलीलं॥ चलवलयक्वणितैरवबोधयहरि मपिनिजगतिशीलं॥७॥

स्मरेति हेराधे त्वंकरेणहस्तेन सखींअवलंब्यसलीलं सविलासंयथास्यात्तथा चलगच्छ कीदृशेनकरेण स्मरशरवत्कामबाणवत्सुभगानि सुंदराणि नखानियस्मिन्रणेशस्त्राणिभवंति रतिरणेतुनखान्येवस्मरस्यशस्त्राणीतिभावः गत्वाच वलयक्वणितैः कंकणशब्दैः हरिंकृष्णंअवबोधय अहमागतेतिज्ञापयेत्यर्थः अपिक्रियासमुच्चये कथंभूतंहरिं निजेआत्मनिगतिर्यस्य सनिजगतिः कामस्तस्मिन्शीलंसमाधिश्चित्तैकाग्र्यंयस्य कामपरवशमित्यर्थः॥७॥

श्रीजयदेवभणितमधरीकृतहारमुदासितवामं॥ हरिविनिहितमनसामधितिष्ठतुकंठतटीमविरामं॥८॥ इतिश्रीगीतगोविं

द्वेविंशतिमः प्रबंधः

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवेन भणितं गीतं हरौ कृष्णे विनिहित मारोपितं मनश्चित्तं येस्तेषां भक्तानां कंठतटीं अविरामं सर्वदा अधितिष्ठतु कंठदेशेवसत्वित्यर्थः अधिश्रीङ्स्थासामाधरिकर्म कीदृशंभणितं अधरीकृतः स्वगुणोहीनः कृतः मुक्ताहारोयेन पुनः कीदृशं उदासितारस्व गुणैस्तिरस्कृतावामासकदरीयेन यद्यपि हारस्यरमणांचकंठदेशस्थितस्ययाशोभा तत्प्रदत्वं संभवति तथापि तयोरागिणामेवशोभा प्रदत्वं नतु मुमुक्षूणां तत्रापि तारुण्य एव नतुसर्वदा जयदेवभणितं तु कृष्णकथात्वेन हारापेक्षयाचाधिकमित्यर्थः ॥८॥

श्लो०॥ सामां द्रक्ष्यति वक्ष्यति स्मरकथां प्रत्यंगमालिंगनैः प्रीतिं यास्यति रंस्यते सखि समागत्येति चिंताकुलः ॥ सत्वां पश्यति वेपते पुलकयत्यानंदति स्विद्यति प्रत्युद्गच्छति मूर्छति स्थिरतमः पुंजेनिकुंजे प्रियः १

इदानीं सखी कृष्णस्यस्नेहातिशयमाह सामामिति हेराधे सप्रियः कृष्णः स्थिरे निश्चले तमः पुंजेअंधकार समूहे अन्यत्र तस्मिन्निकुंजे लतागृहे त्वां पश्यति ध्यानेन दृष्ट्वापि किंप्रियं परुषं मधुरं वदिष्यतीति भयात् वेपते कंपते पुलकयति अंगानीत्यर्थात् ध्यानेनैव तदालिंगनं परिकल्प्य सरोमांचोभवतीत्यर्थः ध्यानेन तत्स्मरतकेलिं परिक

ल्प्यस्यिद्यति पश्चात्केलिंकृत्वा उत्थायगंतुं प्रवृत्तायांत
यिप्रत्युद्गच्छति प्रत्युत्थानंकरोति ततः ध्यान विच्छेदे
तामदृष्टामूर्छति कीदृशः प्रियः चिंताकुलः चिंतायुक्तः
इतीतिकिं हेसखि साराधा मांद्रक्ष्यति अनुकूलतयाईक्ष
ते दृष्टाचप्रियकथांमनोहरांकथावक्ष्यति वदिष्यति उ
क्त्वाप्रत्यंगंप्रति अवयवंप्रति आलिंगनैः प्रीतिंसंतोषंया
स्यति प्राप्स्यति समागम्यमिलित्वारंस्यते मयासह क्री
डिष्यति इतिप्रश्नेसमागम्येतिपूर्वार्द्धं सर्वत्रयोज्यं दीपका
लंकारः शार्दूलविक्रीडितंवृत्तं ॥१॥

श्लो०॥ अक्ष्णोर्निक्षिपदंजनंश्रवणयोस्ता
पिच्छगुच्छावलींमूर्ध्निश्यामसरोजदामकु
चयोः कस्तूरिकापत्रकम् ॥ धूर्तानामभि
सारसत्वरहृदांविष्वक्निकुंजेसखि ध्वां
तंनीलनिचोलचारुसुदृशां प्रत्यंगमालिं
गति ॥ २॥

गमनकालयोग्यंअंधकारंवर्णयति अक्ष्णोरिति हे
सखिराधे ध्वांतंअंधकारः सुदृशांनायिकानांप्रत्यंगंप्रत्य
वयवं आलिंगति आश्लिष्यति किंकुर्वत् अक्ष्णोर्नेत्रयोरं
जनंकज्जलं निक्षिपत् विन्यस्यत् श्रवणयोः कर्णयोः
तापिच्छगुच्छावलीं तमालपुष्पस्तवककर्णपूरं किंनि
क्षिपत् कुचयोः स्तनयोः कस्तूरिकापत्रकं मृगमदपत्राव
लींनिक्षिपत् मस्तकेश्यामसरोजदामनीलकमलमालां

निक्षिपत् कीदृशीनांस्कदृशां धूर्तानांपरिवंचकानां पुनः
कीदृशीनां विष्वक्सर्वत्र निकुंजे लतागृहे अभिसारसत्व
रंगमनायसाहसं हृत् यासां तास्तासां कीदृशंध्वांतं नीलनि-
चोलवत् श्यामवस्त्रवत् चारु सदृशमित्यर्थः नीलवस्त्रस्था
नेध्वांतंजातमित्यर्थः अतोभूषणादिनिर्माणेनापिकालाति
क्रमोनयुक्त इति भावः ॥२॥

श्लो०॥ काश्मीरगौरवपुषामभिसारिका-
णामाबद्धरेखमभितोमणिमंजरीभिः ॥ ए
तत्तमालदलनीलतमंतमिस्रं तत्प्रेमहेमनि
कषोपलतातनोति ॥३॥

अंधकारमेववर्णयति काश्मीरेति हेराधे एतत्तमिस्रं
अंधकारः तत्प्रेमतासामभिसारिकाणांयत्प्रेमप्रीतिस्तदेव
हेमसुवर्णं तस्यनिकषोपलतां घर्षणपाषाणतांतनोतिविस्ता
रयति कीदृशंतमिस्रं काश्मीरकुंकुमंतद्वद्गौरंपीतंवपुर्या-
सांतासामभिसारिकाणां स्त्रीणामणिमंजरीभिः मणिकिरणैः
अभितः सर्वतः आबद्धाकृतरेखायस्मिन् तमालदलंनूत
नपत्रं तद्वन्नीलतमं अतिश्यामं कांतार्थिनीतुयायातिसंकेतं
साभिसारिकेत्यमरः इत्यभिसारिकालक्षणं अभिसारि
काणांप्रेमपरीक्षासमयस्त्वयमेव यदंधतमसिगमनमिति ३

श्लो०॥ हारावलीतरलकांचनकांचिदाम
केयूरकंकणमणिद्युतिदीपितस्य ॥ द्वारेनि
कुंजेनिलयस्यहरिंनिरीक्ष्य व्रीडावतीम-

थसखीनिजगादराधां ॥ ४॥

हारावलीति अथानंतर सखीराधांनिजगाद पुनरपि उवाच कथंभूताराधा निकुंजनिलयस्य लतागृहमेवनिलयं निभृतगृहंतस्य द्वारे हरिंकृष्णंनिरीक्ष्य दृष्ट्वा व्रीडावतीसलज्जा अस्मिन्मयाकांते निष्ठुराणि वचांसिउक्तानि संप्रतिनतस्समक्षं कथंयामीनिलज्जा कीदृशस्यनिलयस्य मुक्ताहारमध्यगुमणेः द्युत्याकांचनकांचीदाम्नः सुवर्णकांची रशनायाः द्युत्या केयूरस्यबाहुभूषणस्यचद्युत्या एतेषु खचितायेमणयस्तेषांद्युत्यादीपित स्य प्रकाशितस्य एतेन ध्वांतेपिदर्शनयोग्यता उक्ता ४

अथएकविंशतिमप्रबंधो वराडीरागेण आडवतालेगीयते

मंजुतरकुंजतलकेलिसदने ॥ प्रविशराधे माधवसमीपमिहविलस ॥ रतिरभसहसितवदने ॥१॥

तदेवगीतेनाह वराडीरागे मंजुतरेति हेराधेरतिरभसेनस्फुरनोत्साहेन हसितं हास्ययुक्तं वदनं मुखं यस्यास्तत्संबोधनं इहअस्मिन् मंजुतरं मनोहरं निकुंजाभ्यंतरदेशस्तदेव केलिसदनंक्रीडागृहंतस्मिन् माधवसमीपं प्रविशगच्छतत्पश्चाद्विलस क्रीडांकुरु ॥१॥

नवभवदशोकदलशयनसारे ॥ प्र० ॥ कुचकलशतरलहारे ॥ २॥

अपिच नवेति हेकुचकलशयोश्चंचलहारो मुक्ताहारो यस्यास्तत्संबोधनं हेराधे इहक्रीडागृहेमाधवसमीपंप्रविशविलसच कीदृशे इह नवानिनूतनानिभवंतियानिअशोकदलानिपर्णानितत्कृताशय्याकृष्णशय्यातदेवसारो महाधनंयस्मिन्॥२॥

कुसुमचयरचितशुचिवासगेहे॥प्र०॥कुसुमसुकुमारदेहे॥३॥

कुसुमेति हेकुसुमवत्सुकुमारोदेहोयस्यास्तत्संबोधनंकीदृशेइह कुसुमचयेनपुष्पसमूहेनरचितंकृतं शुचिअनुपहतं नायिकांतरेणानुपभुक्तंयद्वासगृहंतत्रविलस॥३॥

मृदुचलमलयपवनसुरभिशीते॥प्र०॥रसवलितललितगीते॥४॥

मृदुचलेति हेरसवलितंकृतंललितंमनोहरंगीतंययातत्संबुद्धिः हेराधे इहकोकिलसदनेविलस कीदृशेइह चलश्चंचलोयोमलयपवनस्तेनसंपर्कवशात्सुरभिएवंभूतंसत्शीतलंतस्मिन्॥४॥

विततबहुवल्लिनवपल्लवघने॥प्र०॥चिरमीलितपीनजघने॥५॥

वितवेति हेचिरमीलितेबहुकालेअन्यस्यसंबंधेपीनेमांसलेजघनेयस्यास्तत्संबुद्धिः हेराधेइहविलस कीदृशेइह विवताइतस्ततोवीर्शीणाबहुवल्ल्यः यस्यस्ता

सांनवपल्लवास्तैर्घनेनिबिडे शयने इत्यध्याहारः निबिड शयन इत्यर्थः॥५॥

मधुमुदितमधुपकुलकलितरावे॥ध्रु०॥
मदनरभसरसभावे॥६॥

मधिनि हेमदनरभसः कामरभसः शृंगारभावोऽभि प्रायोयस्यास्तत्संबुद्धिः कीदृशेइह मधुनिपुष्परसेमी लितानितत्पानार्थमित्यर्थः यानि मधुपकुलानिभ्रमरस मूहास्तैः कलितः कृतोरावः शब्दोयास्मिन्॥६॥

मधुतरलपिकनिकरनिनदमुखरे॥ध्रु०॥
दशनरुचिरुचिरशिखरे॥७॥

मधुतरलेति हेदशनरुचिरे तवदंतदीप्तिरेवरुचिरं शिखरं माणिक्यविशेषो यस्यास्तत्संबुद्धिः कीदृशेइह मधुनापुष्परसेनतरलश्चंचलः पिकनिकरोभ्रमर समूह स्तस्यनिनदेनशब्देन मुखरे शब्दायिते पक्वदाडिमबीजाभं माणिक्यंशिखरं विदुः इतिशाश्वतः॥७॥

विहितपद्मावतीसुखसमाजे॥कुरुमुरा रेमंगलशतानिभणतिजयदेवकविराज- राजे॥८॥ इतिश्रीगीतगोविंदेएकविंश तितमः प्रबंधः॥२१॥

विहितेति हेमुरारेकृष्णात्वंजयदेवकविराजे मंगलश तानिकुरु कीदृशेजयदेवकविराजे विहितः कृतः पद्माव त्याः स्वस्त्रियः सुखसमाजः शुभसमूहोयास्मिन् एतेन

स्वनायिकायामेव प्रेमातिशयो दर्शितः तत्वन्यस्यां पुनः कीदृशे भणतिन्वगुणान्वदति कचिदविशराधे माधव- समीपभणितेतिपाठः॥८॥

श्लो०॥ त्वांचित्तेनचिरंवहन्नयमतिश्रांतो भृशंतापितः कंदर्पेणचपातुमिच्छतिसुधासंबाधबिंबाधरं॥ अस्यांकंतदलंकुरु क्षणमिहभ्रूक्षेपलक्ष्मीलवक्रीतेदास इवोपसेवितपदांभोजेकुतःसंभ्रमः॥१

त्वामिति हेराधे अयंकृष्णास्तवसुधयासंबाधंगहनं बिंबाधरंपातुमिच्छति कीदृशः कृष्णः यतः चित्तेनमनसात्वांचिरंवहन् अतिश्रांतः यतः कंदर्पेणभृशं तापितः अन्योपिभारवाहीसूर्यतापितश्चजलानि पातुमिच्छति तद्वदित्यर्थः तत्तस्मादस्यकृष्णस्यांकंक्रोडं क्षणं मुहूर्तमात्रं अलंकुरुभूषय तत्समीपंगंतुंबिभेमीत्यतआह इह कृष्णेसंभ्रमः भयंकुतः कीदृशेइह दासइव सेवकइव स्थिते पुनःकीदृशे भ्रूक्षेपःकटाक्षक्षेपः सएवलक्ष्मीः सपत् द्रव्यंतेनलवक्रीतेनूतनः क्रीतोदासोऽतिभीतोभवतीतिभावः अतएवउपसेवितं पदांभोजंचरणकमलंयेन॥१

श्लो०॥ सा ससाध्वससानंदंगोविंदेलोललोचना॥ सिंजानामंजुमंजीरंप्रविवेशनिवेशनम्॥२॥

सेति साराधा निवेशनं लतागृहं प्रविवेश सखीवच

नात् कीदृशीराधा ससाध्वसंविदग्धः कृष्णः कथंमयारं जनीयइति सानंदंसहर्षंचइतिनेकत्वात् गोविंदेकृष्णे लो लेलोचनेयस्याः सलज्जत्वात् पुनःकीदृशी मनोहरशब्दयु क्तमंजीरेनूपुरंसिंजानागमनवशात्सशब्दंकुर्वंती कचित्सा ध्वससानंदगोविंदेइतिपाठः तदाससाध्वसः पूर्वापराधा त् सानंदः राधायाःआगमनात् एवंनागरयोः समागमेरसो त्पत्तिरुक्ता॥२॥

अथद्वाविंशतिमप्रबंधो वराडीरागेणरूप कतालेगीयते॰

राधावदनविलोकनविकासितविविधवि॰ कारविभंगं॥जलनिधिमिवविधुमंडलद र्शनतरलिततुंगतरंगं॥१॥ हरिमेकरसं॰ चिरमभिलषितविलासं॥ सादद्दर्शगुरु हर्षवशंवदवदनमनंगनिवासं॥ ध्रु०॥

लीलागृहप्रवेशं निरूप्येदानीं दर्शनमहोत्सवेन रसः विक्रियांगीतेनाह वराडीरागः रूपकतालः साराधाएवंभू तंहरिंददर्श अस्यपद्यस्य सर्वाणि हरिविशेषणानि कीदृशंह रिं राधावदनविलोकनेन विकासितः प्रकाशितः विविधः नानाप्रकारः विभागः विभंगोकटाक्षादिरचनायेनतं पुनः कीदृशं जलनिधिंसमुद्रमिवस्थितं कीदृशंजलनिधिं वि धुमंडलदर्शनेन चंद्रमंडलालोकेन तरलिताश्चंचलीकृताः तरंगाः कल्लोलायस्यतं पुनःकीदृशंएकरसं एकस्यांराधा

यामेवरसः प्रीतिर्यस्यतं पुनःकीदृशं चिरंबहुकालं अभिलषितः प्रार्थितः विलासः केलिर्येनतं पुनःकीदृशं गुरुहर्षस्यातिशयस्य हर्षस्यवशंवदंअधीनं वदनंमुखंयस्य सानंदमुखमित्यर्थः पुनःकीदृशं अनंगस्यकामस्यनिवासस्थानभूतं कंदर्पकोटिलावण्यमित्यर्थः अत्रागाधशृंगाररसाश्रयत्वेनकृष्णस्यजलनिधिसाम्यं राधामुखस्याल्हादकारित्वादीनांचंद्रसाम्यंबोध्यं उपमालंकारश्च॥१॥

हारममलतरतारमुरसिदधतंपरिलंबितदूरं॥ स्फुटतरफेनकदंबकरंबितमिवयमुनाजलपूरं॥२॥

हारमिति पुनःकीदृशं हारंमुक्ताहारंदधतंधारयंतंउरसिहृदये कीदृशंहारं अमलतरतारंअत्यंतविशुद्धंबृहत्तरं पुनःकीदृशं स्फुटतरोयोफेनकदंबस्तेनकरंबितंमिश्रितंयमुनाजलपूरमिवश्रीकृष्णस्यश्यामत्वाद्यमुनाप्रवाहसाम्यं हारशुभ्रत्वात् फेनसाम्यंबोध्यं॥२॥

श्यामलमृदुलकलेवरमंडनमधिगतगौरदुकूलं॥ नीलनलिनमिवपीतपरागपटलभरवलयितमूलं॥३॥

श्यामलेति श्यामलंकृष्णं मृदुलंकोमलं कलेवरमंडनं शरीरालंकारोयस्यतं पुनःकीदृशं अधिगतंपरिहितंगौरदुकूलंपीतवस्त्रंयेन कमिव नीलोत्पलमिवेत्यर्थः कीदृशंनीलनलिनं पीतपरागाणां कुंकुमरेणूनांपटलस्यसमू

हस्यभरः अतिशयस्तेन वलयितं वेष्टितं मूलं यस्यतत्तथा ३

तरलदृगंचलचलनमनोहरवदनजनितर-
तिरागं ॥ स्फुटकमलोदरखेलितखंजनयु
गमिवशरदितडागं ॥ ४ ॥

तरलेति कीदृशं हरिं तरलश्चंचलोयोकटाक्षस्तस्यचल
नेन मनोहरंसुंदरं यद्वदनंतेनजनितउत्पादितो रसोरागो
ऽभिलाषोऽर्थात् नारीणांयेन नारीणामतिकामकर मिति
भावः कमिव शरदिशरत्कालेतडागमिव कीदृशंतडागं
स्फुटकमलस्य विकाशितपद्मस्योदरमध्ये खेलितं क्रीडितं
खंजनयोर्युग्मं युगलंयत्रतथा शरत्काले खंजन वर्णन मुचि
तमेव ॥ ४ ॥

वदनकमलपरिशीलनमीलितमिहिरसम
कुंडलशोभं ॥ स्मितरुचिरुचिरसमुल्लसि
ताधरपल्लवकृतरतिलोभं ॥ ५ ॥

वदनेति वदनकमलस्य परिशीलनाय मिलितेमिहिर
समेसूर्यतुल्येयेकुंडलेताभ्यांशोभायस्यतंतथा पुनःकीदृ-
शं स्मितरुचिरो हास्यदीप्तिसुभगः समुज्ज्वलित दीप्यमानो
योऽधरपल्लवस्तेन कृतोरतौलोभो युवतीनांरताभिलाषोये
नतं तथा त्वपक्षेत्वयिरतिलोभमित्यत्रगमकत्वात्समासः ५

शशिकिरणच्छुरितोदरजलधरसुंदरकुसु
मसुकेशं ॥ तिमिरोदितविधुमंडलनिर्मल
मलयजतिलकनिवेशं ॥ ६ ॥

शशीकिरणेति कीदृशंहरिं शशिकिरणेन चंद्रदीप्त्या छुरितं मंडितंसुंदरमभ्यंतरंयस्य जलधरस्यमेघस्य तद्वत्सुंदराः पुष्पसहिताः केशाः यस्यतं अत्रकेशानांश्यामतयामेघसाम्यं तत्रस्थकुसुमानांचमेघांतश्चारिचंद्रकिरणसाम्यंबोध्यं पुनःकीदृश तिमिरेंधकारेउदितउत्थितोयोविधुमंडलश्चंद्रबिंबस्तद्वन्निर्मलं मलयजतिलकचंदनबिंदुस्तस्यनिवेशोवस्थानयत्रतं शृंगारिणांनागराणांतिलकं वर्तुलमेवेतितस्यचंद्रसाम्यंचंद्रोदयेतिमिरस्यासंभवादभूतोपमेयंबोध्या ॥ ६॥

विपुलपुलकभरदंतुरितंरतिकेलिकलाभिरधीरं ॥ मणिगणकिरणसमूहसमुज्ज्वलभूषणसुभगशरीरं ॥७॥

विपुलेति कीदृशंहरिं विपुलोधिकोयःपुलकभरोरोमांचातिशय स्तेनदंतुरितं निम्नोन्नतव्याप्तमित्यर्थः पुनः कीदृशं रतिकेलिकलाभिः सुरतक्रीडाकथाभिरधीरंचंचलं पुनःकीदृशं मणिगणानांकिरणसमूहेन समुज्ज्वलंदीप्यमानंयद्भूषणंतेनसुभगंसुंदरंशरीरंयस्यततथा ॥७॥

श्रीजयदेवभणितविभवद्विगुणीकृतभूषणभारं ॥ प्रणमतहृदिविनिधायहरिंभवजलसुकृतोदयसारं ॥८॥

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवस्यभणितविभावेन भाषितप्रपंचेन द्विगुणीकृतस्यालंकारस्यभारोयस्यतंहरिं हेसु

ष्याभक्ताः प्रणमतनमस्कुरुत किंकृत्वाक्वचिरं चिरकालं
हृदिविनिधायस्थाप्य कथंभूतंहरिं स्कूतस्ययोउदय
स्तस्यसारं यद्वास्कूतोदय एवसारोधनंयस्मात्तं ॥८॥

श्लो०॥ अतिक्रम्यापांगंश्रवणपथपर्यंतग
मनप्रयासेनेवाक्ष्णोस्तरलतरतारं पतित
योः ॥ इदानींराधायाः प्रियतमसमालोकस
मयेपपातस्वेदांबुप्रसरइवहर्षाश्रुनिकरः १

एवंभूतस्यकृष्णस्यदर्शनाद्राधायास्तदानींकिंजात
मितिहरिराह अतिक्रम्येति इदानींप्रियतमसमालोक
समये प्रवाहसदृशः राधायाः हर्षाश्रुनिकरः सात्विकभा
वेननेत्रांबुपूरः पपातनवोत्प्रेक्षते अपांगंनेत्रप्रांतं अतिक्र
म्योल्लंघ्य श्रवणपथस्यकर्णमार्गस्य पर्यंतगमनंयेनतेनयः
प्रयासस्तेनेवाक्ष्णोः स्वेदांबुप्रसरोभूत् कीदृशयोरक्ष्णोः
तरलतरतारंचंचलाक्षकनीनिकंयथास्यात्तथा पतितयोः
अन्यस्यापिगमनेनश्रमोभवतितेनचपतितनहूत् ॥१॥

श्लो०॥ भजंत्यास्तल्पांतं कृतकपटकंडूति
पिहिते स्मितेयातेगेहाद्बहि रवहितालीं
परिजने॥ प्रियास्यंपश्यंत्याः स्मरशरस
शाकूतस्कृभगं सलज्जायालज्जाव्यगम
दिवदूरंमृगदृशः॥२॥

भजंत्याइति मृगदृशः मृगाक्ष्याः राधायाः लज्जापि
दूरंव्यगमदिवगतेव कीदृश्याःराधायाः अवहितःसाव

धानोय आली परिजनः सखीसेवकवर्गस्तस्मिन् गेहाद्बहि
र्यातेगतेसति तस्यांतशय्यापर्यंतं भजंत्याः प्राप्नुवत्याः
कीदृशेपरिजने कृतकपटेनकर्णादिकंडूतिः कंडूयनेन
पिहितं छादितंहास्यंयेन पुनःकीदृश्याः प्रियास्यं कृष्णमु
खंपश्यंत्याः कीदृशंप्रियास्यं स्मरशरवशंकामबाणाधीनं
आकूतंकृरताभिप्रायस्तेनसुभगंमनोहरं कामविकारहा
वभावादिमनोहरमित्यर्थः पुनःकीदृश्याः सलज्जायाः ल
ज्जासहितायाः तस्याश्चेष्टदृष्ट्वा वचनांतरेण अपृष्ट्वा बहि
र्गमनात्सखीनां साम्यंसर्वाःसख्योगताः इतिकथमत्र स्थात
व्यमितिलज्जापिगतेतिभावः ॥२॥

श्लोकः॥ जयश्रीविन्यस्तैर्महितइवमंदार
कुसुमैः स्वयंसिंदूरेणाद्विपरणमुदामु
द्रितइव॥ भुजापीडक्रीडाहतकुवलया
पीडकरिणः प्रकीर्णासृग्बिंदुर्जयति भु
जदंडोमुरजितः॥३॥

इतिश्रीकविराजश्रीजयदेवकृतेगीतगो
विंदेमहाकाव्येसानंदगोविंदोनामे
कादशःसर्गः

जयेतिमुरजितः कृष्णस्यभुजदंडोदंडाकारबाहुर्जयति
सर्वोत्कर्षेणवर्तते भक्तानांरक्षणार्थमितिशेषः दंडशब्दे
नआजानुबाहुत्वंद्योतितं कीदृशोभुजदंडः प्रकीर्णाः सर्वत्र
लग्नाः असृग्बिंदवोरक्तबिंदवोयस्मिन् अतएवकुवलयापी

डसंयामसंतोषेण स्वयंसिंदूरेणमुद्रित इवचिचित्त इवहि पश्चेत्सिंदूरेणमुद्रितस्तर्हि मदीयो बाहुरपि सिंदूरमुद्रितोभवतु पुनःकीदृशइव जयश्रियाजयलक्ष्म्याविन्यस्तैर्विक्षिप्तैः मंदारकुसुमैः पारिजातपुष्पैर्मोहित इवपूजित इव जयिनः शूरस्योपरिपुष्पवृष्टिरुचिता कीदृशस्य मुरजितः भुजापीडस्यबाहुदंडस्य क्रीडयाहतः कुवलयापीडनामा करीहस्तीयेन अनेनसामर्थ्यलक्षणो नायकगुणउक्तः एवंभूतेभुजदंडेगाढालिंगनादिना श्रीराधायाः निःशंकक्रीडनं सूचितमितिभावः अत्रोत्प्रेक्षालंकारः सानंदो राधासमागमेनसौंदर्यैतिक्षेपकः॥३॥

अथ द्वादशः सर्गः प्रारभ्यते.

श्लो०॥ गतवतिसखीवृंदे मंदत्रपाभर निर्भरस्मरशरवशाकूतस्फीतस्मितस्नपिताधरा॥ सरसमनसंदृष्ट्वाराधांमुहुर्नवपल्लवप्रसवशयनेनिक्षिप्ताक्षीमुवाचहरिःप्रिया॥१॥

गतवतीति अथहरिःकृष्णः प्रियांवल्लभांराधां सरसमनसंरसोनुरागस्तत्सहितं मनोयस्यास्तां दृष्ट्वा उवाचवक्ष्यमाणमितिशेषः कस्मिन्सति सखीवृंदे सखीसमूहेगतवतिसति कीदृशीराधा मंदोल्पोयोत्रपाभरो लज्जाभरस्तेन निर्भरोतिशयितोयः स्मरस्तत्सरवशस्तदायत्तो आकूतोभिप्रायस्तेनस्फीतं प्रवृद्धंयत्स्मितमीषद्धसितंतेनस्नपितोव्या

मावधरोयस्यास्तां अथमदङ्कूरइतिस्मरविशेषणं पुनः कीदृशीं मुहुः पुनःपुनः नवपल्लवप्रसवशयनेनवपल्लवपुष्प मयेशयनेविक्षिप्ताक्षींनिहितनयनां शय्यालोकनेनस्फुरते च्छाध्वन्यते. अस्मिन्सर्गेस्वाधीनभर्तृकानायिकावर्ण्यते यस्यारतिगुणाकृष्टः पतिः पार्श्वंनमुंचति विचित्रविभ्रमा सक्तासास्यात्स्वाधीनभर्तृका ॥१॥

अथत्रयोविंशतिमःप्रबंधोविभासरागेण एकतालीतालेगीयते.

किसलयशयनतलेकुरुकामिनिचरणन लिनविनिवेशं॥ तवपदपल्लववैरिपराभव मिदमनुभवतुसुवेशं॥१॥ क्षणमधुनाना रायणमनुगतमनुसरभोराधिके॥ ध्रु०॥

किसलयेति विभासरागः तद्लक्षणं स्वच्छंदसमानि तपुष्पचापः प्रियाधरस्वादुस्वातिलग्नः पर्यंकमध्यास्यकृ मोपवेशोभासोविपूर्वः किलहेमपीरइति हेराधे अधुनाः क्षणं अनुगतंआधीनंमांनारायणंअनुसर अनुगच्छ अनुस रणप्रकारमाह. हेकामिनि हेकामुके त्वंकिसलयैरचितशय नेशय्यातले उपरिभागेचरणनलिनस्यविनिवेशंपादप्रक्षे स्यापर्णांकुरु इदंकिसलयशयनंतवपदपल्लवेनवैरितस्मात्स राभवंनिरस्कारंअनुभवतुप्राप्नोतु तवपदपल्लवस्यकांतिह रणात् शत्रुमस्त्वकीदृक्चरणोदीयते कीदृशइद सुवेशमपि पत्रचरनादिनाऽलंकृतमपि ॥१॥

करकमलेन करोमि चरणमहमागमितासि विदूरं॥ क्षणमुपकुरु शयनोपरि मामिव नूपुरमनुगतिशूरं॥२॥

हे राधे अहं करकमलेन ते चरणं करोमि संवाहयामि धातूनामनेकार्थत्वात् यतस्त्वं विदूरं आगमितासि मया आनीतासि दूरागतस्य चरणसंवाहनमुचितं त्वं शयनोपरि क्षणं नूपुरं उपकुरु कमिव अनुगतिशूरं तवानुसरणे शूरं मामिव यथा आलिंगनादिना मामुपकरोषि तथा नूपुरमपि शय्यातलमलंकुरु इति भावः॥२॥

वदनसुधानिधिगलितममृतमिव रचय वचनमनुकूलं॥ विरहमिवापनयामि पयोधररोधकमुरसि दुकूलं॥३॥

वदनेति त्वं अनुकूलं वचनं वाक्यं अमृतमिव रचय वद कीदृशं वदनमेव सुधानिधिश्चंद्रस्तस्माद्गलितमुत्पन्नं अनंतरं उरसि वक्षसि वर्तमानं दुकूलं पटवस्त्रं विरहमिव अपनयामि स्फोटयामीत्यर्थः कीदृशं पयोधररोधकं स्तनाच्छादकं विरहपक्षे स्तनाश्लेषप्रतिबंधकं॥३॥

प्रियपरिरंभणरभसवलितमिव पुलकितमन्यदुरापं॥ मदुरसि कुचकलशं विनिवेशय शोषय मनसिजतापं॥४॥

कुटिलमवलोकयंती मतिविव्हलः सन्नाह प्रियेति हे राधे त्वं मदुरसि मम वक्षसि कुचकलशं विनिवेशय स्थापय स्तन

कलशार्पणेन मनसिजतापंकामपीडांशोषय खंडय कीदृशं प्रियपरिरंभणाय ममालिंगनाय रभसोत्साहेन वलितमिव स मुखमिव पुनः कीदृशं संजातरोमांचं पुनःकीदृशं अतिदुःखे नप्राप्यतेइतिदुरापं सजलकुंभक्षेपेण तापशांतिर्युज्यतएव ४

अधरसुधारसमुपनय भामिनि जीवय मृतमिव दासं ॥ त्वयि विनिहितमनसं विरहानलदग्धवपुषमविलासं ॥५॥

त्वदेकजीवनं मांत्वमेवजीवयेत्याह अधरेति हेभामिनि कामकुशले त्वंअधरसुधारसंओष्ठामृतरसंउपनय देहि अनेनदासंसेवकं मां मृतमिवजीवय कीदृशंत्वयिविनिहितमन संदत्तमानसं पुनःकीदृशं विरहानलेनवियोगाग्निना दग्ध वपुः शरीरंयस्य अतएवाविलासं निश्चलंमृतस्तु निश्चलो भवति ॥५॥

शशिमुखि मुखरय मणिरसनागुणमनुगुणकंठनिदानं ॥ मम श्रुतियुगुले पिकरव विकले शमय चिरादवसादं ॥६॥

चाटुकेन प्रसन्नां प्रत्याह शशीति हेशशिमुखि चंद्रवदने त्वंमणिरसनागुणंमणियुक्तंकांचीदाम मुखरयशब्दित कारय कीदृशं अनुगुणः सदृशः कंठनिनादोयस्य कंठगीत नादसदृशमित्यर्थः तेनशब्देनत्वंमम श्रुतियुगुलेकर्णयुग्मे चिरात्तवविरहेणयोवसादः स्वेदस्तंशमयनाशय खेदकारण माह कीदृशेश्रुतियुगले पिकरुतैः कोकिलशब्दैर्विकले

दुःखिते विरहिणोहि पिकरुतंदुःसंहं भवति ॥६॥

मामतिविफलरुषाविफलीकृतमवलोकितुमधुनेदं ॥मीलतिलज्जितमिवनयनंतवविरमविसृजरतिखेदं॥७॥

किंचिदवलोकयंतीमाह मामिति हेराधे तवेदंनेत्रंनयनंअधुना मामवलोकितुंद्रष्टुं लज्जितमिवमीलितमिवधत्ते॰ कीदृशंमां अतिविफलरुषाअतिविफलकोपेन विफलीकृतं दुःखितं नयनविशेषणंवा विकलीकृतं कर्णांतरं प्रापितं॰ अतएवरोषाद्विरमविरक्ताभव रतिखेदंक्रीडादैन्यंविसृज॰ त्यज कोपंत्यक्त्वा मयासहरमणंकुर्वित्यर्थः ॥७॥

श्रीजयदेवकवेरिदमनुपदनिगदितमधुरिपुमोदं॥जनयतुरसिकजनेषुमनोरमरतिरसभावविनोदं॥८॥ इतिश्रीगीतगोविंदेत्रयोविंशतिमः प्रबंधः॥१३॥

श्रीति श्रीजयदेवेनभणितमिदंगीतं रसिकजनेषु शृंगाररसलोकेषु मनोरमं मनः प्रीतिकरं रतिःसंभोगः रसः शृंगाररसः भावाः संचारिसात्विकादयस्तेतेषां विनोदं कौतुकंजनयतुउत्पादयतु कीदृशमिदं अनुपदं पदेपदेनिगदितोउक्तो मधुरिपोः कृष्णस्यमोदो हर्षोयत्रगीते ॥८॥

श्लो॰॥ प्रत्यूहः पुलकांकुरेणनिबिडाश्लेषेनिमेषेणच क्रीडाकूतविलोकितेधरसुधापानेकथाकेलिभिः॥ आनंदाधिगमे

नमन्मथकलायुद्धे पियस्मिन्न भूदुद्भूतः सत
योर्बभूवस्फुरतारंभः पियंभावुकः ॥१॥

इदानींस्फुरतारंभंनिरूपयति प्रत्यूह इति तयोःराधा
कृष्णयोःसः स्फुरतारंभः पियंभावुकः पियंभवितुं शीलंय-
स्यसः उद्भूतःप्रकरोबभूव सकः यस्मिन्स्फुरतारंभे निबिडाश्ले
षेगाढालिंगनेकर्तव्ये पुलकांकुरेणरोमोद्गमेन प्रत्यूहः विघ्नो-
ऽभूत् व्यवधानकर्तृत्वाद्रोमोद्गमस्य यस्मिन्स्फुरतारंभे क्रीडा
कूतविलोकिते क्रीडास्कअभिप्रायपूर्वकं यद्विलोकितंतस्मि-
न्कर्तव्ये निमेषेण पक्ष्मस्खलनेन प्रत्यूहोऽभूत् यस्मिन्नधर
सुधापाने ओष्ठामृतपाने कर्तव्ये कथाकेलिभिः प्रत्यूहोऽभूत्
अपिसमुच्चये यस्मिन्मन्मथकलायुद्धे कामकलान्वित स्मरत
संग्रामेकर्तव्ये आनंदाधिगमेन आनंदप्राप्त्या प्रत्यूहोऽभूत्
प्रीत्या आनंदप्राप्तिः ॥१॥

श्लो० ॥ दोर्भ्यां संयमितः पयोधरभरेणापी-
डितः पाणिजैराविद्धो दशनैः क्षताधरपुटः श्रो
णीतटेनाहतः ॥ हस्तेनानमितः कचेधरम-
धुस्यंदेनसंमोहितः कांतः कामपितृप्तिमा
पतदहो कामस्यवामागतिः ॥२॥

तदेवविपरीतारव्यं उक्तिवैचित्र्येणकथयति दोर्भ्यामिति
कांतः कृष्णः कामपि अनिर्वचनीयांतृप्तिंसंतोषमापप्राप्तत् की
दृशः कृष्णः दोर्भ्यां हस्ताभ्यां संयमितः बद्धः अर्थान्नायिका
याः पुनःकीदृशः पयोधरभरेणस्तनभरेणपीडितः पाणिजै

नैखैराविद्धः खंडितः दशनैर्दंतैः क्षतमधरपुटंयस्यसः पुनः कीदृशः श्रोणीतटेनकटिप्रदेशेनाहतस्ताडितः कचेकेशबंधे हस्तेन आनमितः नम्रीकृतः पुनः कीदृशः अधरमधुस्यंदेन अधरामृतरसेन मोहितः यत्क्रोधजनकंतदेवातिसंतोषका रकमतएव कामस्यमदनस्य वामाविपरीतैवगतिरित्यर्थः २

श्लो०॥ मारांकेरतिकेलिसंकुलरणारंभेतया साहसप्रायंकांतजयायकिंचिदुपरिप्रारंभि यत्संभ्रमात्॥ निष्पंदाजघनस्थलीशिथिलितादोर्वल्लिरुत्कंपितंवक्षोमीलितमाक्षि पौरुषरसः स्त्रीणांकुतःसिद्ध्यति ३

तदेवपुनः कथयति मारांकेइति मारांकेमारांकसंत केरतिकेलिसंकुलरणारंभेस्मरतक्रीडातुमुलयुद्धारंभे त याराधया यत्संभ्रमात्कांतजयाय कृष्णजयार्थं साहसप्रा यंकिंचिदुपरि विपरीतरतंप्रारंभिआरब्धे तदैवजघनस्थ लीनिस्पंदास्तब्धोजाता दोर्वल्लीभुजलताशिथिलाजाता व क्षस्थलमपिकंपयुक्तमभूत् तथाअक्षिनेत्रयुग्मंमीलितम भूत् अतएवस्त्रीभिरतिसाहसात्प्रारब्धमपिपौरुषंकुतः सिद्ध्येन्नैवसिद्ध्यतीत्यर्थः ॥३॥

श्लो०॥ तस्याः पाटलपाणिजांकितमुरो निद्राकषायेदृशौनिर्धूताधरशोणिमाविलुलितस्रस्तस्रजोमूर्धजाः॥ कांचीदामदरश्लथांचलमितिप्रातर्निखातैर्दृशोरेभिः काम

शरैस्तदद्भुतमहोपत्युर्मनः कीलितं ॥४॥

तस्याइति एभिः पूर्वोक्तैः कामशरैर्यत्पत्युः स्वामिनोम नः कीलितं किंद्धं एतदद्भुतमाश्चर्यमभूत् कथंभूतैः कामश रैः प्रातःकाले दृशोर्नेत्रयोर्निखातैरारोपितैः इतीतिकिं तस्याराधायाउरः पादलपाणिजैः श्वेतरक्तनखैश्चिन्हितं तस्या निद्राकषाये निद्रालोहिते दृशौनेत्रे तस्यानिर्धूतःपतिः अध रशोणिमाअधरलौहित्यं तस्याविलुलितामालाः स्रस्ताःशि थिलनाःस्रजोमालायेभ्यस्ते मूर्द्धजाः केशाः दरः ईषत्स्लथं शिथिलं अंचलं वस्त्रं यस्य तादृशकांचीदाम मेखलागुणः का मशरैः नखक्षतजागर चुंबन केशाकर्षणानीवीमोचनानि पंच शराः निरूपिताः अन्यत्रनिखातैर्बाणैरन्यत्कीलितमित्याश्च र्यमित्यर्थः ॥४॥

श्लोकः ॥ त्वामप्राप्यमयिस्वयंवरपरांक्षी रोदतीरोदरे शंकेसुंदरि कालकूटमपिबन्मू ढोमृडानीपतिः ॥ इत्थंपूर्वकथाभिरन्यम नसोविक्षिप्यवामांचलं राधायास्तनकोर कोपरिलसन्नेत्रोहरिःपातुवः ॥५॥

त्वामप्राप्येति हरिःकृष्णःवःयुष्मान्पातु कीदृशोहः रिः राधायाःस्तनकोमलत्वापतितत्वादिनागुणेन कोरकावि वतयोरुपरिचलंतीसंबद्धनेत्रेयस्य किंकृत्वा वामांचलंहृ दयवामदेशलग्नांचलं विक्षिप्यदूरीकृत्य कीदृश्याः राधा याः इत्थंइतिपूर्वकथाभिः अन्यमनसः कथांदत्तचित्ताया

इत्यर्थः कथामेवाह हेसुंदरिक्षीरोदतीरोदरे क्षीरसमुद्रतीरमध्ये मृडानीपतिर्महादेवस्त्वामप्राप्य कालकूटविषमपि वदित्यहंशंकेतर्कयामि यतः मूढः ज्ञानरहितः कीदृशींत्वां मयिमज्जिमिलितनिमिलितेसप्तमी स्वयंवरपरां मदेकपतिकामामित्यर्थः इत्थंपूर्वकथा अनेनगौरीपतित्वेपिनवालाभाद्विषमपिबत् इतिगोप्या अपि अधिकगुणेतिभावः॥ ५॥

श्लो०॥ व्यालोलः केशपाशस्तरलितमलकैः स्वेदलोलौकपोलौ स्पष्टादष्टाधरश्रीः कुचकलशरुचा हारिता हारयष्टिः॥ कांचीकांचिद्गताशांस्तनजघनपदंपाणिनाच्छाद्यसद्यः पश्यंतीचात्मरूपंतदपिविलुलितं स्रग्धरेयंधिनोति॥ ६॥

व्यालोलइति इयंराधा तदपितथाधिनोतिप्रीणयति अर्थात्कृष्णं कीदृशीराधा पाणिनाहस्तेन जघनयोःपदआभोगंसद्यःआच्छाद्य आत्मरूपंपश्यंती विलुलितांम्लानां स्रजंधारयतीति पुनःकीदृशी आत्मरूपंपश्यंती आत्मरूपमेवाह केशपाशोव्यालोलः इतस्ततोविक्षिप्तोऽभूत् अलकैश्चूर्णकुंतलैस्तरलितंस्थानाच्चालितं कपोलौस्वेदेनघर्मजलेनलोलौव्याप्तौ दष्टाधरश्रीः खंडिताधरलक्ष्मीः स्पष्टाव्यक्ता कुचकलशरुचास्तनघटदीप्त्या हारयष्टिःमुक्ताकलापः दूरीकृत्यकांचीरसना कांचिदाशांदिशंगता चलि

तायद्य पीति सर्वत्रयोजनीयं स्नग्धरानामकंछंदश्चेदं ॥ ६॥

श्लो०॥ ईषन्मीलितदृष्टिमुग्धहसितः सी
त्कारधारावशात् वक्तव्याकुलकलिकाकुवि
कसद्दंतांशुधौताधरं ॥ श्वासोत्कंपिपयो
धरोपरिपरिष्वंगात्कुरंगीदृशो हर्षोत्कर्षवि
मुक्तनिःसहतनोर्धन्योधयत्याननं ॥७॥

ईषदिति कुरंगीदृशोहरिणनयनायाः आननंमुखंध
न्यो भाग्यवान् जनोधयति पिबति कीदृश्याः कुरंगीदृशः
श्वासेन कामजनितेनस्वरपवनेनउन्नद्धौ किंचिच्चलितौ प
योधरौस्तनौ तयोरुपरिपरिष्वंगादालिंगनात् यः हर्षोत्कर्षः
हर्षाधिक्यंतेन विमुक्तात्यक्ता सालसा अतएव निःसहाका
र्यक्षमा तनुः शरीरंयस्याः परिष्वंगंकृत्वा आलिंग्यधन्यो
धयति पिबतीतिभावः कीदृशमाननं ईषन्मीलितदृष्टिं
मुकुलितनयनं मुग्धसुंदरं हसितंहास्यंयस्मिन् पुनः की
दृशं सीत्कारधारावशात् कामविकारपरंपरावशात् अ
व्यक्ताआकुलाया केलिस्तस्यांयः काकुः शोकभीत्यादि
भिः ध्वनिविशेषस्तेन विकसंतः प्रकटीभवंतोयेदंतादश
नास्तेषामंशुभिः किरणैर्धौतः क्षालितः अधरोयस्मिन् ७

श्लो०॥ अथसानिर्गलबाधाराधास्वाधी
नभर्तृका ॥ निजगादरतिक्लांतंकांतंम
डनवांछया ॥८॥ इतिसहसासुप्रीतंसु
रतांतेमानितांतखिन्नांगी ॥ राधाजगाद

सादरमिदमानंदेनगोविंदं ॥९॥

अथेति अथानंतरं राधास्मरतांतरे आनंदेन गोविंदंकृ
ष्णमिदं वक्ष्यमाणंसादरं निजगाद कीदृशी सहसाईष
द्धास्ययुक्ता निर्गता आसमंताद्भावेनबाधा कामपीडा यस्याः
सा स्वस्वेनाधीनःभर्ताप्रियोयस्याःसा किमर्थं निजगादे
त्यत आह मंडनवांछयाप्रियकर्तृकालंकरण वांछयेत्यर्थः
तस्याः स्वाधीनभर्तृकायाः लक्षणभरतशास्त्रेउक्तं क्षणं
कराहतेनेव क्षणंचरणपातिते कंदुकेनेवकांतेन क्रीडेत्स्वा
धीनभर्तृका कथंभूतंकृष्णं कांतंप्रियंकमनीयंसुंदरं
पुनःकीदृशं रतोत्सवक्लांतंपरिश्रांतं ॥८॥९॥

अथचतुर्विंशतिमःप्रबंधोरामकरीरागेण
यतितालेगीयते·

कुरुयदिनंदनचंदनशिशिरतरेणकरेणप
योधरे॥ मृगमदपत्रकमत्रमनोभवमंगल
कलशसहोदरे॥१॥ निजगाद सायदुनं
दने॥ क्रीडतिहृदयानंदने॥ध्रु०॥

यद्राधानिजगादतदेवगीतेनाह कुर्विति रामकरीरागः
हृदयानंदने चित्तहर्षके यदुनंदने कृष्णे क्रीडतिसतिसारा
धानिजगादउक्तवती किंनिजगादेत्यत आह हेयदुनंद
नकृष्ण त्वंमम अत्रास्मिन्पयोधरे करेणस्वहस्तेन मृगमद
पत्रकं कस्तूरिकापत्रावलींकुरु कीदृशेनकरेण चंदनवच्छि
शिरेण अतिशीतलेन कीदृशेपयोधरे मनोभवस्य काम

स्यमंगलायकलशः पूर्णकुंभस्तस्यसहोदरे तुल्ये मंगलंहिरण्यमितिवा ॥१॥

अलिकुलगंजनसंजनकंरतिनायकसायकमोचने ॥ त्वदधरचुंबनलंबितकज्जलमुज्ज्वलयप्रिय लोचने ॥२॥

अलीति हेप्रियकृष्ण त्वंलोचनेमदीयेनेत्रेत्वदधराभ्यांचुंबनेनलंबितंगलितं कज्जलंउज्ज्वलय पुनरुद्दीपय कीदृशंकज्जलं अलिकुलस्यभ्रमरसंघस्यगंजनमभिभवंसंजनयतीतिसंजनकंविधायकं कीदृशेलोचने रतिनायकस्यकामस्यसायकान् मोचयतितस्मिन्नयनकटाक्षप्रत्यंचिकामासाद्यकामोबाणान् मोचयतीतिभावः एतत्प्रेरणाय कामोबाणंमुंचतीत्यर्थः ॥२॥

नयनकुरंगतरंगविलासनिरोधकरेश्रुतिमंडले ॥ मनसिजपाशविलासधरेशुभवेषनिवेशयकुंडले ॥३॥

नयनेति हेशुभवेषरुचिरालंकार कृष्ण त्वमश्रुतिमंडले कर्णप्रदेशेकुंडलेनिवेशय कुंडलयुग्मंस्थापय कीदृशेश्रुतिमंडले नयनएवकुरंगोमृगस्तस्यतरंगविलासस्यउत्फालगमनस्यनिरासंनिषेधंकरोतीतितथा पुनःकीदृशेमनसिजस्यकामस्यायः पाशस्तस्यविलासंसादृश्यलीलांधारयतीति पाशःपशुयमनानिरोधकोभवतीति ॥३॥

भ्रमरचयंरचयंतमुपरिरुचिरंसुचिरंमम

मसन्मुखे ॥ जितकमलेविमलेपरिकर्मयन
र्मजनकमलकंमुखे ॥ ४ ॥

भ्रमरेति हेकृष्ण ममसन्मुखे सुंदरमुखे अलकंकेशपा
शंपरिकर्मयप्रसाधयमंडयेत्यर्थः कीदृशमलकं उपरिमु
खोपरिस्रुचिरबहुकालं व्याप्यरुचिरंभ्रमरसमूहरचयंतका
रयंतं स्वजातीयबुद्ध्याभ्रमरस्तत्रपततीतिभावः यद्वामु
खकमलस्थानीयं कमलेभ्रमरास्तिष्ठंतितद्वत् कीदृशेमुखे
जितंकमलंयेनतादृशे विमलेनिर्मले कीदृशमलकं नर्म
जनकक्रीडाकारकं ॥ ४ ॥

मृगमदरसवलितंललितंकुरुतिलकमलि
करजनीकरे ॥ विहितकलंककलंकमलान
नविश्रमितश्रमसीकरे ॥ ५ ॥

मृगमदेति हेकमलाननकृष्ण त्वंआलिकरजनीकरे
ललाटचंद्रेतिलकंकुरु मृगमदरसेनवलितंनिर्मितं अतए
वललितंमनोहरं पुनःकीदृशं विहिताकृताकलंकस्यांकस्य
षोडशभागोयत्र अथवाकलाशोभायत्रा द्वितीयाचंद्रप्रायं
तिलकंकुर्वित्यर्थः कथंभूते अलिकरजनीकरेविश्रमिताः
उपशांताः श्रमसीकाराः प्रयासजलकणायत्र एतेनचंद्रोपिप्र
करलांछनछविर्दृश्यतइति ॥ ५ ॥

ममरुचिरेचिकुरेकुरुमानदमनसिजध्वज
चामरे ॥ रतिगलितेललितेकुसुमानिशि
खंडिशिखंडकडामरे ॥ ६ ॥

ममेति हेमानदमानखंडन मानदायकवा ममकुचिरेक दरेचिकुरे जात्येकवचनं कुसुमानिपुष्पाणि कुरुरचयेत्यर्थः कीदृशेचिकुरे मनसिजस्य कामस्य ध्वजचामरतुल्ये पुनः कीदृशेरतिगलिते सुरतसमयेमुक्तबंधने पुनःकीदृशे कलितेशृंगाररचेष्टयायुक्ते पुनःकीदृशे शिखंडिनोमयूरस्यशिखंडस्येवपिच्छस्येवडामरोयस्यआटोपोआडंबरमित्यर्थः ॥ ६॥

सरसघनेजघनेममशंबरदारणवारणकंदरे ॥ मणिरशनावसनाभरणानिशुभाशयवासयसुंदरे ॥७॥

सरसेति हेशुभाशय महोदारचित्त त्वंममसुंदरे जघने मणिरशनामणियुक्तघंटिका वसनानिवस्त्राणि आभरणानिअलंकरणानि वासयपरिधानंकारय कीदृशे जघने सरसः कामजनकः घनोनिबिडश्च पश्चात्कर्मधारयः पुनःकीदृशेशंबरदारणः कामः सएववारणः कुंजरस्तस्य कंदरेवासस्थाने ॥ ७॥

श्रीजयदेववचसिशुभदेहृदयंसदयंकुरुमंडने ॥ हरिचरणस्मरणामृतनिर्मितकलिकलुषज्वरखंडने ॥८॥ इतिश्रीगीतगोविंदेचतुर्विंशतिः प्रबंधः ॥

श्रीजयदेवेति हेभक्तजन त्वंमंडनअलंकारभूते शुभदेकल्याणप्रदे श्रीजयदेववचसिगीतरूपे हृदयं मनः सदयंदयायुक्तंतत्परंकुर्वित्यर्थः कीदृशेवचसि

कौस्तुभपापकूपजरस्यखंडननाशायनः॥८॥

श्लोकः॥ रचयकुचयोःपत्रंचित्रंकुरुष्वक पोलयो र्घटनजघनेकाचीमंचस्त्रजाक बरीभरं॥ कलयवलयश्रेणीपाणौपदेकु रुनूपुरा वितिनिगदितःप्रीतःपीतांबरो पितथाकरोत्॥१॥

रचयेति इतिराधयानिगदितःउक्तःप्रीतःसंतुष्टःपी तांबरोपितथाऽकरोत् इतिकिं हेकृष्ण ममकुचयोःस्त नयोश्चित्रंचित्रविशेषंरचय कपोलयोःपत्रंपत्रावलींकरे णरचय कुरुष्व जघनेकांचींक्षुद्रघंटिकांअर्पय स्त्रजापुष्प मालयाकबरीभरं केशपाशंअंच पूजय बंधनंकुर्वित्यर्थः हस्तेवलयश्रेणींकंकणपंक्तिंस्थापय पदेचरणयोः नूपु रौकुरुस्थापय गीतोक्तस्यसंक्षेपार्थकथनेनदोषउक्तः१

श्लोकः॥ पर्यंकीकृतनागनायकफणाश्रे णीमणीनांगणेसंक्रांतप्रतिबिंबसंकल नयाबिभ्रद्वपुर्विक्रियां॥ पादांभोरुहधा रिवारिधिसुतामक्ष्णांदिदृक्षुःशतैःकाय व्यूहमिवाचरन्नुपचिताकूतोहरिःपातुवः २

पर्यंकीकृतेति उपचितंसमृद्धंआकूतंकामभावोयस्य सहरिः कृष्णः वः युष्मान्पातु कीदृशोहरिः वपुर्विक्रि यांदेहविक्रियांशरीरपरामित्यर्थः बिभ्रद्धारयन् किंकुर्व

न् पर्यंकीकृतः शय्यास्थाने कृतो नागनायकः शेषस्तस्य फणाश्रेणी फणासमूहस्तस्य मणयस्तेषांगणे समूहे सं क्रांतंसंबद्धं तत्प्रतिकृतिस्तस्यसंकलनया अन्वयेनाश्रित इत्यर्थः कायव्यूहमिव बहुशरीरतामिवाचरन् कुर्वन् किमिति कायव्यूहइत्यत आह पुनः कीदृशः पादांभोरुहं श्रीकृष्णाच्चरणकमलं धारयतीतिधारिणीयावारिधिसुता लक्ष्मीस्तां अक्ष्णांशतैर्नेत्रसहस्रोर्दिदृक्षुः द्रष्टुमिच्छुः लक्ष्मीदर्शनंनेत्रद्वयेन तथानसंभवतीतिकायव्यूहेननेत्रबाहुल्यात् ॥२॥

श्लोकः॥ यद्गांधर्वकलासुकौशलमनुध्यानंचयद्वैष्णवं यच्छृंगारविवेकतत्वरचना काव्येषु लीलायितम्॥ तत्सर्वंजयदेवपंडितकवेः कृष्णैकतानात्मनः सानंदाःपरिशोधयंतु सुधियः श्रीगीतगोविंदतः॥ ३॥

यद्गांधर्वेति यत्जयदेवकवेः गांधर्वकलासुगानविद्यासुकौशलंपटुत्वं प्रावीण्यमित्यर्थः अस्तीत्यध्याहारः यद्वैष्णवं विष्णोरनुध्यानमस्ति तथाशृंगाररसस्ययोविवेकः संभोगविप्रलंभादिरूपेणयद्विवेचनं तस्यतत्वअर्थज्ञानं तस्यरचनासुलीलायितक्रीडाविलाससर्वस्वं यच्चालीलायितं शृंगारादिरसविभावनमस्ति तत्सर्वंजयदेवपंडितकवेः श्रीगीतगोविंदतः गीतगोविंदग्रंथात् सुधियः

परिशोधयंतु विवेकिनः विचारयंतु सर्वतोभावेनशब्दंकुर्वं त्वित्यर्थः कीदृशस्यजयदेवपंडितकवेः कृष्णीकृतानात्मनः कृष्णपरायणस्येत्यर्थः जयदेवपंडितः शास्त्राध्यापकः कविः काव्यकर्ताचेतिजयदेवपंडितकवेः श्रीशब्दस्तुग्रंथांतेमंगलार्थं ॥३॥

श्लो०॥ श्रीभोजदेवप्रभवस्यराधादेवीसुतश्रीजयदेवकस्य॥ पराशरादिप्रियवर्गकंठेश्रीगीतगोविंदकवित्वमस्तु॥४॥

श्रीभोजदेवेति पराशरादयः कविश्रेष्ठास्तेषां वर्गो गोष्ठीतस्य कंठेगलदेशेअस्तुतस्य श्रीगीतगोविंदकवित्वं भोजदेवप्रभवस्य भोजदेवोत्पन्नस्य तथाराधादेव्याः सुतस्येत्यनेनस्वपितृप्रतिपादनेन मंगलमाचरित निजग्रंथे आशीरपिदत्तेतिराधास्मरणात् आनंदयुक्तता योनिता॥४

श्लो०॥ साध्वीमाध्वीकचिंतानभवतिभवतः शर्करे कर्कशासिद्राक्षेद्रक्ष्यंतिकेत्वामभृतमृतमसिक्षीरनीरंरसस्ते॥ माकंदकंदकांताधरधरणितलंगच्छयच्छंति भावं यावच्छृंगारसारस्वतमिहजयदेवस्यविष्वग्वचांसि॥५॥

इतिश्रीकविराजश्रीजयदेवपंडितकृतौ गीतगोविंदेमहाकाव्येप्रीतपीतांबरोनामद्वादशःसर्गः

साध्वीति गंधिफ्क सर्वतः पावच्छृंगारसारस्वतं भावं जयदेवस्य वचांसि यच्छंति तावत् हे माध्वीक मधो भव तरुत्व मधुर मह मिति चिंता साध्वी न भवति हे द्राक्षे त्वां के द्रष्ट्यं त्यास्वादयंति अमृत मृतमसि हे क्षीरनीरं रस स्ते माकंद क्रंद आक्रोशं कुरु किंच हे कांताधर त्वं पातालं गच्छ श्री जयदेव काव्य मधुराख्य भगवद्रसास्वाद निर्वृता जनास्तदेकनिष्ठाः संतः एतेषां तिरस्कारं करिष्यंतीति भावः ॥ ५॥

लक्ष्मीदासतनूजेन भीषदासेन धीमता ॥
कारिता गीतगोविंदटीकेयं सुखदास्तु वः॥१॥
भीषदासनियुक्तेन कृष्णपत्यात्मसेविना॥
नारायणेन संकृत गीतगोविंदटिप्पण ॥ २॥
टिप्पणेचेन्मदीये पैस्खलितं स्यात्प्रमादतः॥
नतर्कव्योममार्क्षेपोगंतुर्हिस्खलितं भवेत्॥३

इतिगीतगोविंदं सटीकं

समाप्तं.

अथराधाविनोदकाव्यं प्रारभ्यते॰

श्लोक ॥ मालीनोघनमाली मालीनोवनमा
ली ॥ मालीनोवनमालीमालीनोवतु मा
ली ॥१॥

श्रीगणेशायनमः श्रीराधाकृष्णायनमः पितृवचन
मवश्यमेवपाल्यंजगतिजनानितिशासितुंवनांतं गतमति
करुणारसार्द्रं चित्तंरघुपतिमेवसुपस्म हेसदारं १ राधावि
नोदाख्यं काव्यंचिकीर्षुर्निर्विघ्नपरीप्सितसमाप्ति कामोरा
मचंद्रकविः परमेश्वरप्रार्थनारूपं मंगलमाचरति वनमा
लीवनमाला आपादलंबिनीमालातद्वान्विष्णुः आपादलं
बिनींमालांवनमालांविदुर्बुधाः इत्यभिधानात् नोस्मान्
ग्रंथकर्तॄन् श्रीतृन्वाअवतुरक्षतु कीदृशः मालीनःमाल
क्ष्मीः मातुलक्ष्म्यांचमायायांचेत्येकाक्षरः दर्पणइवहृ
दिलग्नायस्यसः यद्वामायांलीनोलोकपरंपरया कामाद्यु
त्पादनेनतदासक्तइत्यर्थः एतादृशः पुनः कीदृशः मालीनः
मायांमायायांअलीनः निरंजननिराकारत्वात्तस्यामसक्तः
मायांलक्ष्म्यांअलीनः सातुलीनासतुनोसक्तइत्यर्थः एको
दासीनत्वात् पुनःकिंभूतः मांशोभां अलंतिव्रजंतितेमा
लयः यदुगोपादयस्तेषांइनःस्वामी इनःसूर्येप्रभौराति

मृगांके क्षत्रिये नृप इति विश्वः यद्वा मालते शोभंते ते मालिनः इंद्रादयः तेषां इनः स्वामी ईश्वरेश्वर इत्यर्थः पुनः कीदृशः मालीनः मालापुष्पस्रक् सा यस्य अस्तीति माली स्रक्दामा तस्य इनः स्वामी दारिद्र्यभंजनत्वात् यद्वा मे शिवे अलीनः तदभिन्नत्वात् यद्वा मः वेधा स एव अलिः कमलानुषंगित्वात् भृंगौपम्यं तस्य इनः मः शिवश्चंद्रमा वेधा इत्येकाक्षरः पुनः कीदृशः घनमाली घनवत् श्याम इत्यर्थः पुनः कीदृशः बलमाली बलभद्रेण मालते सो बलमाली परसामर्थ्यवान् पुनः कीदृशः मालीमालापुष्पस्रक् सा यस्यास्तीति माली पुष्पस्रग्वानित्यर्थः यद्वा मा अलीति पदच्छेदः कर्तव्यः कीदृशः अली अलति सर्वं व्याप्नोतीति अली परमात्मरूपेण सर्वांतर्यामीत्यर्थः विश्वव्यापीत्यर्थः १ अथ दशावतारवर्णनमारभते वनजो वनजो खर्वास्त्रिरामी सकृपोकृपः अवतारा दशैवैते कृष्णस्तु भगवान् स्वयं १ वनमाली वने जले मालते शोभत इति वनमाली वने सलिलकानने इत्यमरः मत्स्यरूपी विष्णुः नोवतु कीदृशः बलमाली बलेन शंखासुरोन्मूलन करणेन बलेन मालते सो पुनः वनमाली कूर्मरूपी विष्णुः नोस्माकं भवतु कीदृशः बलमाली सकलभूधरणनिष्पंद फणामंडलानंतो द्वहन करणेन बलेन मालते सो पु० व० वने अरण्ये मालते सो० वराहरूपी विष्णुः नोवतु की० ब० सागरनिमग्न महीमंडलोद्धरण करणेन मालते पुनः वनमाली नृसिंहरूपी विष्णुः नोवतु की० ब० हिरण्य

कशिपुसमुच्छेदकरणेन बलेन मालतेसौ पुनः अघनमाली अइव रुद्रइव घनंयथातथा मालत इति अघनमालीयद्वा अघनं ह्रस्वं माली वामनरूपीविष्णुः नोवतु कीं० ब० बलेनबलिछलनकरणेन मालतेसौ पुनः वनमाली रुन्द्रस्वर्यानला नीर्थार्थवनेपरिभ्रमन् जामदग्न्यरूपीविष्णुः नोवतु की० ब० सकलक्षत्रियोत्पाटनकरणेन बलेन मालतेसौ पुनः वनमाली दंडकारण्यदेशे रामरूपीविष्णुः नोवतु की० घनमालीघनवत्श्यामः पुनः की० ब० पौलस्त्यासुच्छेदकरणेन मालतेसौ की० ब० बलरामेति सरामपदेन मालतेसौ बलभद्ररूपोविष्णुः नोवतु कीदृशः बलमाली कालिंदीकर्षणेन बलेन मालतेसौ की० ब० घनमालीशरदंबुदगौरः पुनः अवनमाली अवनेनरक्षणेनमालतेसौ बुद्धरूपी विष्णुः नोवतु की० ब० प्राण्यहिंसादिकरणेन बलेन मालतेसौ पुनः की० ब० बलेनम्लेंच्छोच्छेदनकरणेन मालतेसौ कल्किरूपीविष्णुः नोवतु अथसंमोहन काममंत्रोद्धारणपक्षमाह संमोहनकाममंत्रमयरूपो हरिः नोवतु मंत्रमयत्वं विशिनष्टि मालीनः माशक्तिः सामान्यस्वरास्तेषु आलीनः ककारः तद्गतत्वेनैवोच्चार्यमाणत्वात् प्रथमत्यागे कारणाभावात् इतिन्यायेन ककारोग्राह्यः तथाच ककारात्मक इत्यर्थः घनमालीघनेनमायस्यसः घनमः इंद्रः तस्यइदं बीजं घनमंत दलतीति घनमालीतथा चलकारात्मक इत्यर्थः मालीनः मायाः इदंतस्मिन् इकारे अलीनः पुनः मालीनः मः

चंद्रः अलीनो अस्मिन् असौ तदुकंशारदातिलके ब्रह्माभ्रू म्यांसमासीनः शांतिबिंदुविभूषितः बीजंमनोभुवः प्रोक्तं जगत्त्रितयमोहनं १

श्लो॰ ॥ विधुस्फरद्विरहानलपीडिता विधुस्फरद्धृत्तरलानिलपीडिता ॥ विधुस्फरद्धृदनालिमपीडिताविधुस्फरद्धृत्स्फगिरो किरदाडिताः ॥२॥

विधुस्फरद्दिति विधुस्फरत्विधुःविष्णुः स्फरद्धत्प्रियो यस्याः साराधिका विधुश्चंद्रमासिविष्णोविधुः कर्पूरकामयो रितिविश्वः अलीसखीप्रति ईडिताः स्तुत्याः स्फगिरः आकिरत् उवाचेत्यर्थः कीदृशी विधुस्फरद्विरहानलपीडिता विधुः विष्णुः सएवस्फरद्धत्प्रियः तस्यविरहः वियोगः सएवअनलः वन्हिः तेनपीडिता पुनःकीदृशी विधुस्फरद्धत्तरला विधुश्चंद्रस्तस्य स्फरद्धन्मन्मथः तेनतरलाचंचला चंचलंतरलंचैवपारिप्लवपरिप्लवइत्यमरः यद्वाविदुः कर्पूरः तस्यस्फरद्धन् समस्तरलो हारमध्यमणिर्यस्याः सा तरलः स्यान्मध्यगोमणिरिति शाश्वतः कामज्वराभिस्तेजस्कमुक्ता इत्यमरः पुनःकीदृशी अनिलपीडिता अनिलो मलयानिलः तेनपीडिता पुनः विधुस्फरद्धृदनाविधोश्चंद्रस्य स्फरद्धत्समतुल्य वदनयस्याः सा विरहसमयत्वात् चंद्रसाम्यंस्फुटमेव यद्वाकर्पूरपांडुरवदना पुनःकीदृशी ईडितास्तुत्या पुनःकीदृशी अपीडिताएनकृष्णेनपीडिता अपीडिता यद्वाअपि इडिता

इति पदच्छेदः कर्तव्यः कृष्णाविरहपीडितेत्यर्थः ॥२॥

श्लो० ॥ उदयते दयते तिमिराकरैः शशिकरैरकरैस्तिमिराकरैः ॥ दिशमिमां चर मां चर मां चर मारम कमलकोमल लोलललोचनं ॥ ३

उदयत इति हे सखि शशीचंद्रः उदयते चपरं करैः इमां हस्तैर्वर्तमानां दिशं दयते प्राप्नोति रूपयतीत्यर्थः रूपयितृत्वे हेतुमाह कीदृशैः करैः तिमिराकरैः तिमिरस्य अकरैः अकर्तृकैः यद्वा तिमिरं असमंतात्किरति हिंसतीति तिमिराकरैः तद्गतध्वांतनाशकैरित्यर्थः चपरं करैः मां दयते पीडयतीत्यर्थः दयदानगतिहिंसादर्शनेषु भौवादिकः पीडनत्वमाह कीदृशैः करैः अकरैः अकं दुःखं रातिददातीति दुःखदैरित्यर्थः यद्वा कंजलं रातिस्वीकुर्वतीति कराः न भवंतीति अकरास्तैरुष्णैरित्यर्थः अतस्त्वं रमारमं लक्ष्मीकांतं प्रति चरगच्छ सः रमासक्तोस्ति अतः सनागमिष्यति कीदृशं रमारमं कमलकोमललोललल्लोचनं लुल्यते तल्लोलं लोलत्वं लातः ते लोलले कमलं सरोजमिव शृंगीवासइव कोमले मनोहरे लोललेचंचले लोचने यस्य तं यद्वा कीदृशः शशी अंकमलकः अंकः कलंकः सएव मलो यस्मिन् तदंकमलं कं मूर्धा यस्य सः एतत्पक्षे कीदृशं रमारमं लक्ष्म्या क्रीडंतं यद्वा चरमां दिशं अंत्यामवस्थां दयते प्रापयति पुनः कीदृशं रमारमं लक्ष्मीरमं यद्वा शशी कमलः केसुखं मलकः दुःखद इत्यर्थः ३

श्लो० ॥ कुमुदबंधुरबंधुरबंधुरः सतनुते तनुते

ननुतेननः ॥ हिमकरोहिमताहिमतांमतां
किमनुमांसदृशंसदृशांविधोः ४

कुमुदबंधुरिति हेसखिहिमकरःचंद्रः मांअनूद्दिश्य अहिमतांउष्णातां ननुतेविस्तारयति हियतनत्विधोः सदृशंकुलपरंपरागतं विरहिणीपीडनंउचितंकिं कीदृशंमां नतांमतांमान्यां पुनः कीदृशीं मांसदृशांसज्ञानांदृक्ज्ञानेज्ञातरिष्वित्यमरः कीदृशः हिमकरः अवधुरः अपांअंधुः कूपः तंरातिप्राप्नोतीतित्यबंधुरः शीतलः पुंस्येवांधुः प्रहीकूपइत्यमरः पुनःकीदृशः कुमुदबंधुरबंधुरः कुमुदानांबंधुरः प्रियः बंधुरित्यर्थः पुनःकीदृशः अतनुतेननः अतनुतामहत्वं ननुनेप्राप्तः अतएवनुतास्तोत्रत्वंइतः सएवइतिततः यद्वा अइतिपदच्छेदः हिमकरः शीतहस्तः अः विष्णुःमां अनुद्दिश्याविधोः चंद्रमसःसदृशंसमानं अहिमतांउष्णातां परितापं तनोति की० अः कौपृथ्व्यांमुतहर्षोयेषांतेकुमुदः कुमुदांजलानांअवंधवः राक्षसादयः तान्रातिगृण्हाति इतिकुमुदबंधुरः दुष्टहंतासचासौ बंधुरबंधुः शिष्टसुहृदित्यर्थः ॥४॥

श्लो० ॥ कमलिनीमलिनामलिनालिना
विचलताचलतास्कलताशुभाम् ॥ विधुतमाविधुताविधुभानुभिर्नयनयोरनयोर्नयसीनयाः ॥५॥

पुनःप्रकारांतरेणचंद्रंनिंदति कमलिनीति हेअलि

त्वंइमांकमलिनीं ईनयोर्दीर्घयोः अनयोः नामनयोः नानय सिनापास्यसि कीदृशः मलिनांलतांक विचललतांलिनांवि धुतां त्यक्तां पुनः की॰ लताशशभांलताश्रेष्ठां की॰ चंद्र· रश्मिभिर्विधुतभांत्यक्तकांतिं यथाकेनचित्पुंसाकरस्पृष्टां काचित्प्रोषितभर्तृकांत्यजति यद्वामलीकृष्णः गोपीवि हारत्यादित्यर्थः मलिनाकृष्णेनविधुतांत्यक्तांलताशशभां गोपीश्रेष्ठांतत्तुल्यात्लतासाम्यं विधुभानुभिः विधुतभांदुः खीकृतांमांपश्यसि अतोकृष्णानयनायगच्छेत्यर्थः॥५

श्लो॰॥ सखिविभातिविभातिविभाविः भानसरस्सिरस्सासरसारसैः॥ अलिकु लैर्विधुताविधुताधुताविनमदञ्जमुखीवि मुखीस्थिता॥६॥

पुनः भंग्यंतरेणचंद्रंनिंदति सखीति हेसखिविधुनें दुनाविधुतामुकुलितपंकेरुहाकृता अतएवअलिकुलैः शिलीमुखवृंदैः सरसासरसारसैः सरसंसविलासमास रतिशब्दंकुर्वंतितेसरसारसाः सारसाः तैश्चतेभ्यधुतात्यक्ता अ· तएवअनिविभाविभिः पक्षिभिः यत्कांतिः तस्याअतिक्रा ता अतएवविभागतकांतिरविभाकृष्णकांतसदृशीविनम दञ्जमुखीविलमंतिअञ्जमुखानियस्याः सातएवविमु- खीमुखीपराङ्मुखीस्थितासरसीनविभातिएतादृशींदृष्ट्वा दुःखातिशयं प्राप्नोमिअतः कृष्णमानयेत्यर्थः॥६॥

श्लोकः॥ कुमुदिनीदयितोदयितोनतांनिज

करैरकरैर्दहतिस्फुटं ॥ यदयमेकपदेविपदे भवद्विकचपुष्करिणीहरिणीदृशः ॥७॥

पुनः भंग्यंतरेण चंद्रानिंदति कुमुदिनीति हेसखि कुमुदिनीदयितः चंद्रः अकरैः अकं दुःखं राति ददातितेअकरास्ते दुःखदैरित्यर्थः निजकरैः स्वकिरणैः दयितोनतां दयितेनभर्त्राऊनतां स्वामिशून्यांविरहिणीमित्यर्थः स्फुटंअत्यर्थं यथातथादहतितापयतिपीडयतीत्यर्थः अथदृष्टांतमाह कुतः यतोयतः कारणात्अयंचंद्रः विकचपुष्करिणी प्रफुल्लपद्मिनी सैवहरिणीदृक् कांतातस्याः विपदेविपत्तये एकपदे विपत्तये तत्क्षणे क्षणमात्रं अभवज्जातः ॥७॥

श्लो० ॥ विधुरिताधुरिताधुरितादहनविधुरयनजनितोजनितोंकभृत् ॥ इहतदक्षिगतेक्षिगताक्षिनी रविमर्णिनिर्विमतिर्निमिमीलसा ॥८॥

विधुरिति विधुरिप्रथमतः विधुरिताः विरहिण्यःताः प्रसिद्धाः वनिताः दहन्तापयन् अयंविधुः विध्यतिविरहिणामितिविधुः चंद्रः जनितः जन्मतः अंकभृत् जनितः जातः संभूतः नक्षन्याद्विपदं प्राप्तकातरवामतिक्षनामितिभाषः कीदृशास्ताः धुरिताः धुरंमुख्यत्वंइताः प्राप्ताः अतः दृष्टांतमाह कुतःयतः हेतोः क्षिगतेक्षिं क्षीणत्वंगतः क्षिगतः तस्मिन् नामैकदेशग्रहणं नामग्रहणमितिन्यायात् क्षीणत्वंगतइत्यर्थः इहचंद्रमसिअक्षिगतेसति दृक्प्राप्तेसति

रविमतिः सूर्यसक्ताविमतिः विरुद्धबुद्धिः चंद्रमसीतिभा
वः अजिनीपद्मिनीनिमिमीलमुकुलिताबभूव सकलंकि
निहस्तेसतिनेत्रोन्मीलनंरविदर्शनंकुर्यादितिभावः ॥८॥

श्लो० ॥ मलयपन्नगपन्नगमंडलीकवलितो
वलितोनुवनानिलः ॥ अदयमंगमदंगमदं
गकदहतियतभ्रमयंभ्रमयन्नयं ॥ ९ ॥

मलयपन्नगेति हेआलिकवलितः आगतः कवलिः काम-
धेनुः वनानिलः वनवायुः मलयस्यपदः प्रांतपर्वताः पादाः
प्रत्यंतपर्वताइत्यमरः तेषुनगाःवृक्षाः तेषुपन्नगाः सर्पाः ते-
षांमंडलीआलिः तयाकवलितःपीतः नुवितर्केनुः पृच्छायां
वितर्केनेत्यमरः कुतःअंगआलिहेआलि स्युःप्याद्पांडग
हेहैभोरेहोसंबोधनार्थकाइत्यमरः यत्यतःकारणात्भ्र-
मयन्भ्रांतिंकारयन् अंगमल्अंगानिमथ्नातीति अंगमदं
गमथकः अयंवायुः भ्रमयभ्रमंप्राप्तंमदंगकंन्हस्वशरीर-
सयौवनमित्यर्थः अदयंदयारहितंयथातथादहतितापय
तीत्यर्थः अन्यथाकथंपीडयतीत्यर्थः ॥ ९ ॥

श्लोक ॥ अयिरसालवनीनवनीरनीरनव
नीनवनीपवनीवती ॥ अलिकुलालिकुला
लिकुलाकुला प्रतिहिमामहिमा महिमा
हिमा ॥ १० ॥

अयीति नवनीनवीनत्वंमामानवानूतनायेनीपाः क-
दंबास्तेषांवनीवनंतद्वतीसकिसलयकदंबयुक्ताइत्यर्थः

अतएवानवनीअरक्षकामसीडनतत्पराइत्यर्थः अलिकुला लिकुला अलिनाकुःस्थानंअभ्रमित्यर्थः तांलांति स्वीकुर्वंतीते कोकिलास्तेषां आलिस्तस्याः कुलंगृहं यस्यांकोकिलासक्तेत्यर्थः कुलंकुलेगणेगेहे देहेजनपदेपिचेत्यमरः अलिकुलाकुलाअलिवृंदासक्ताअतएवाहिमाअहेःसर्पस्य माइवमायस्याः सर्पवत्भयानकाव्यथकात्वेत्यर्थः हिमासौलालारसालवनीसहकारवनंरहस्वार्थेडीप् अहिमाउष्णातद्विरहवतीं मां प्रतिरनीः रः अग्निः तन्मयंतिसाअस्तिहि अनलतापजननीत्यर्थः ॥१०॥

श्लो० ॥ वकुलमाकुलमालिपरागितंमधुपरागपरागपरालिभिः ॥ विशदशारदशारदशारदशशकलंककलंककलंकित ॥ ११

वकुलमिति हेअलि तद्वकुलंवकुलपुष्पंदृश्यते की० परागितंसंजातं किंजल्कितं पुनः कीदृशं मधुपरागान् पिबंतिते मधुपरागपा अतएवरागपराः स्नेहगायनपरास्तेचतेअलयश्चतैराकुलंव्याप्तं पुनः कीदृशं विगतशंसुखंयस्याः साविशासुखवासादशा येषांते विशादशा विरहिणीजनास्तान् अर्दतिपीडयतितत् शंअरातीसाशारादशावस्थायेषांतेस्त्र्यादिसुखंभुंजाना तेषां आअस्त्यंतरं अनलं तापं द्यतिखंडयतिएवंविधं वियोगिनामसुखदुःखभाजांतापखंडनमित्यर्थः पुनः कीदृशीः शशकलंककलशशकलंकश्चंद्रः तस्यकलाकांतिरिव कांतिर्यस्यतच्चंद्रसदृशं व्यापकमि

मितिभावः पुनः कीदृशं ककलंकितं केनवायुनाकलंकितं कंपितम्॥ ११

श्लो०॥नवमशोकमशोकमशोकदेस्फुरभि तारभितालिरतारत॥ सखिसमाश्रयमाश्र यमाश्रयकमलिनीमलिनीपइवागतः॥१२

नवमशोकमिति हेअशोकदे शोकंद्यातिसाशोकदान शोकदाअशोकदातस्याःसंबोधनेहेअशोकदेहेदुःखितेत्वंनवं अशोकंअशोकनामानंवृक्षंआश्रय की० अशोकं शोकरहि तं पु०की० स्फुरभितारभितालिरतारतंस्फुरभितयास्फुगं धितयारभिताअनन्यशोभाःसंजाताः पुष्परागरंजिताइत्य र्थः तेचतेअलयश्चतेषांरतंरतिस्फुरवंतस्मिन्नारतं आश्रितं भ्रमराणां स्फुरवमास्तिअतस्तेदुःखं हरिष्यंतीत्यर्थः पु०की० माश्रयंमायाः शोभायाः आश्रयंस्थानं अतोहेसखिसः माश्रयः लक्ष्मीपतिः आगतएवेतिअवेहि कइवयथाअ लिनीपः भ्रमरिणीपतिः कमलिनींप्रति आगच्छति तथा हरिर्लक्ष्मीं मुक्त्वात्वां प्रत्यागतएवजानीहीत्यर्थः॥१२॥

श्लो०॥ सखिहितासिमतासिमतास्थमा नवमशोकमशोकमशोकदा॥ नदिहमाम वमामवमामभ्रजहरिनवनीरदनीरदं१३

सखीति हेसखि त्वंहितापूर्वंप्रियाअधुनात्वं असि मताअसेरिवमतं अभिप्रायं यस्याः असिवत्पीडाकर्त्रीत्य र्थः मतामान्यासि कुतः यतः त्वमानवंअशोकंआस्थक्षे

की॰ अशोकंअस्यविष्णोःशोकोयस्मादसौतंतद्दर्शनादधिकदुः
खदमित्यर्थः की॰ मांअशोकदांअस्यविष्णोःशोकदुःखंददाती-
त्यात्मनेत्यर्थः अशोकदातांतस्मात्वंहरिंव्रजगच्छ मांअवदुःख
तःअवरक्ष की॰ मांअमांअशोभांविष्णुविरहेणकर्शितां की॰
इहंइकामजिहितेप्राप्नोतिइहसकामुकमित्यर्थः यमकत्वादनु
स्वारच्युतालंकारः पु॰की॰ मामवंमालक्ष्मीमौब्रह्मातौवातिग
च्छतिइतिमामवंलक्ष्मीब्रह्माणामपिसेवितमित्यर्थः पुनः कीदृशः
नवनीरदनीरदं नवोनूतनोयोनीरदः मेघःतस्यनीःनितरांईःया
शोभातांरदतिप्राप्नोतिनवांबुदश्याममित्यर्थः ॥१३॥

॥श्लोकः॥ इतिसखीगदितागदितादितानव
नरायवराय वरायवा॥ इतिगिरंकलयाकल
याकलापटुगिरामृदुताम्रदुतादुता॥१४॥

इतीति कलानाम्नीसखीकलयागंभीरयागिराअनवनरा
यनवोनरःनवनरःननवनरःअनवनरःतस्मैपुराणपुरुषायइति
वक्ष्यमाणांगिरं यत्पटुयथातथाअदितदत्तानिस्म की॰ गिरा
कंसुखंलातिददातिसाकलातयाप्रियोषेतेनसुखकारिणेत्यर्थः
पुनः की॰ मृदुतामार्दवंअमृदुताकठोरत्वंताभ्यांदुनोतीतितया
की॰ कलातयाइतिगदिताउक्ता पु॰की॰ अगदितावाशब्दइवा
र्थेस्वचातुर्यादनुक्तेवकीदृशायवरायवरायवरःअयोयस्यवरा
यः सचासौवरश्चशुभावहविधिमतेश्रेष्ठायच ॥१४॥

श्लोकः॥ मलयजंतनुतेतनुतेतनौसहचरीन
लिनीनलिनीदलं॥ स्तनयमानलदंज्वलदंच

सानंदपिसीदतिसीदतिबंधुना ॥ १५ ॥

मलयजेतिहेकृष्ण तेसहचरीसखीतननौअनतुभूरिमलयजंमलयाचलसंबंधिचंदनंननुतेविस्तारयति लेपनंकरोतीत्यर्थः पुनः तेकमलिनीतेप्रियातनुत्वात् पद्मिनीसाम्यंतनौअनतुबहुलंनलिनीदलंननुतेपुनः तेकनायेनादीर्घलोचना अनलदंतापनाशकंनलदंउशीरंतनौननुतेतदपिसासीदतिदुःखंप्राप्नोति अपरंबंधुताअस्मदादिसखिना सीदति परितापयतिनश्यतिवेत्यर्थः ॥१५॥

श्लोक ॥ समुदितेमुदितेमुदितेक्षणोहिमकरेमकरेनकरेश्रुती ॥ पिकरवेबरवेबरवेतिसाहरिणलांछनलांछनलांछना ॥१६॥

समुदितेति ईश्वरलक्ष्मीपतेअमुदितामुद्राहितासातेप्रियाईक्षणेअमुदिते मुद्राहिते मुकुलितेकरोति संकोचयतीत्यर्थः कस्मिन्सतिहिमकरेचंद्रेसमुदितेसतिउदयतिसति कीदृ० मकरेनकरेमकराणांमत्स्यानांइनःप्रभुः समुद्रस्तस्यकरानिनिकराःकरवदःयस्मिन्सर्वस्यापिसुखकरेतस्यास्तुदुःखदइत्यर्थः चपुनः श्रुतिकर्णौअमुदितेकरोति आच्छादयतीत्यर्थः कस्मिन् सति पिकरवेकोकिलाकूजितेसमुदितेसति कीदृशी अवरवाअवेतिशब्दंकुर्वाणा पुनःकीदृशीवेत्यन्द्राक्षरेणाइइतिउक्ता हरिणलांछनश्चंद्रः सएवलांछनंचिन्हंयस्यसः शिवःलीसःलांछनंचिन्हंयस्याः साशिवशिवेतिजपतीत्यर्थः ॥१६॥

श्लो० ॥ नसहतेसहतेसहतेसखीनवविधोग

वियोगमयोगलहृत्॥सपदितांतरुणिंसरणिंम
णिंकिरतुनामनवंनवनीविजं॥१७॥

नसहतइति हेअयोगलहृत् अयःलोहतत्वंगच्छतितंन्हृद
यंयस्य हेकठिणहृदयहेवियोगगरूडारूढ हेसह हेशांतंतेस·
खीप्रियातववियोगंनसहतेसहतेईतदुःखित्वाद्दिप्सार्थत्वं अतः
सपदितामधुनामनसिवर्तमानांतरुणिंकिरतुत्यजतु सरणिंकिर
तुसरणिं प्रियाकुंजमार्गराधावनमार्गकिरतुगच्छतु सरणिःपद्ध
तिःपद्येत्यमरः नपरंनवंनूतनंनवनीविजंवसनग्रंथिस्थंमणिंकि
रतुक्षिपतुनामनिश्चयेन ॥१७॥

श्लो॰॥अयतयाकलयाकलयाशुभांवनजदा
मजदामजदीधितिः॥हरिरगान्नमगान्तमगा·
च्चसासुदमतीवमतीवहृशोःस्थितं॥१८॥

अयतयेति हरिःतयाकलयासहशुभांराधिकांअगात् की
हृश्याकलया कंकखंलातिप्राप्नोति त्वष्टचित्ता कीदृशःहरिः
वनजानिकमलानितेषांदामसमूहः तस्माज्जातंदाममालातस्याः
जानाद्याकांतिःसाविद्यतेयस्यतथोक्तः साप्रियातंवीक्ष्यअतीवमु
दंअगात्प्रापआगतंविष्णुंआलोक्यहृष्टाभूदित्यर्थः कीदृशंआ
गतंअगःगोवर्धनःअत्तोयेनतं पुनःकीदृशः अतीवमअनोद्धतंपु
नःकीदृशंदृशोःस्थितं॥१८॥

श्लो॰॥रामचंद्रकविनाकविनादःपूरुषोत्तमकृते
नकृतेन॥राधिकाहृदयशोकदमासीद्राधिका
हृदयशोकदमासीत्॥१९॥

रामचंद्रेति अदःराधिकात्हृदयशोकदंराधिकायाःहृदयं तस्यशोकःतंद्यतिखंडयतितत्काव्यंरामचंद्रकविनाकृत्वाआसी त्रामचंद्रेणकृतमभूदित्यर्थः कीदृशेनकविना कःब्रह्माउःशि वःअःविष्णुःअःवायुःअःअग्निःअःसूर्यः तेविद्यंते आराधनीय लेनयस्यतेनपुनःकीदृशेन पुरुषोत्तमःद्विजःतस्यसुतःजनार्दनःतस्यई नेनज्येष्ठसुतेनराधिकाचहृदयशोकादिराधिकात्हृदयशोकदुःखनाशिकाक लामश्चंद्रश्चअःविष्णु अः वायुश्चअस्यतिविरहिणमिति असः मधुश्चंद्रःकामश्चतेषांइत्भापकंवर्णनीयत्वेनतत्राधिकात्हृद यशोकदमासीत् ॥१९॥

इतिश्रीपुरुषोत्तमात्मजजनार्दनस्तस्यनंदन

रामचंद्रकविकृतं

राधाविनोदाख्यंकाव्यंसटीकं

समाप्तं.

इदं पुस्तकं श्रीकृष्णदासात्मजेन गंगाविष्णुना मुंबयाख्य पत्तने जगदीश्वराख्य शिलायंत्रे मुद्रितम्. संवत् १९३५ शकाब्दाः१८००.